

บทที่ 4

การวิเคราะห์ตำนานภาคเหนือ

จากการศึกษาเนื้อเรื่องของตำนานภาคเหนือ โดยเลือกเฉพาะตำนานที่กล่าวถึงเรื่องราวความเป็นมาของบ้านเมืองในดินแดนภาคเหนือก่อนกำเนิดอาณาจักรล้านนา จนวิวัฒนาการไปสู่การสร้างเมืองเชียงใหม่ในสมัยพญามังราย ซึ่งจัดว่าเป็นตำนานฝ่ายเมืองหรือ “พื้น” ที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ ตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานสิงหนวัติ कुमार ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (ผู้ที่ 1 ถึงผู้ที่ 3 หน้า 43) สามารถสรุปเนื้อหาของตำนาน จำแนกได้ 3 ประเด็น ได้แก่ บ้านเมือง สังคม และผู้ปกครอง ดังนี้

1. **บ้านเมือง** กล่าวถึง การสร้างบ้านเมืองในเวลาอดีตกาลก่อนกำเนิดอาณาจักรล้านนา จนวิวัฒนาการไปสู่การสร้างเมืองเชียงใหม่ในสมัยพญามังราย เนื้อหาเริ่มต้นด้วยเรื่องราวปรัมปราตั้งแต่การตั้งภัทรกัลป์ กล่าวถึงความเป็นมาของบ้านเมืองตั้งแต่อดีตกาลอันยาวนาน มักเกี่ยวโยงกับการเกิดและความเป็นไปของโลกและจักรวาล การเกิดมนุษย์ และวิวัฒนาการของสังคมในสมัยโบราณ เชื่อมต่อไปถึงการเกิดเมืองในดินแดนภาคเหนือ กล่าวถึงความเป็นมาของบ้านเมือง ได้แก่ การเกิดบ้านเมืองในสมัยสุวรรณโคมคำ นาคพันธุสิงหนวัติ หริภุญไชย และล้านนา (เชียงใหม่) เรื่องราวปรัมปราอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ในตำนาน เช่น เรื่องการประสูติและพุทธประวัติของพระพุทธเจ้า การเสด็จมาเพื่อโปรดเวไนยสัตว์ของพระพุทธเจ้าองค์ต่าง ๆ ยังดินแดนภาคเหนือ (สถานที่เกิดตำนาน) ทรงกระทำปาฏิหาริย์ และพยากรณ์ถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าองค์ต่อไป ตลอดจนการเกิดบ้านเมืองอันจะเป็นที่ประดิษฐานพุทธศาสนาในภายหลัง เรื่องการเลือกทำเลตั้งถิ่นฐานและการสร้างบ้านเมือง โดยการช่วยเหลือของผู้มีอำนาจวิเศษในสมัยแรกเริ่ม ซึ่งเกิดขึ้นตามคำพยากรณ์ของพระพุทธเจ้า การลำดับเหตุการณ์ของบ้านเมือง ความเจริญและความเสื่อมของบ้านเมืองถูกโยงเข้ากับคุณธรรมของผู้ปกครอง และการพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าที่เคยเสด็จมา

2. **สังคม** กล่าวถึง พัฒนาการทางสังคมโดยเริ่มจากสังคมสมัยบุพกาล ลักษณะชุมชนดั้งเดิมซึ่งผู้คนดำรงชีวิตอยู่ตามสภาพธรรมชาติ ไม่มีสถาบันทางสังคม และการกำหนดสิทธิทรัพย์สินใด ๆ จนนำไปสู่การก่อตั้งครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันขั้นต้นของสังคม การเกิดสถาบันการปกครอง และการกำหนดความแตกต่างทางฐานะของบุคคลอันเนื่องมาจากการแบ่งหน้าที่กัน

ในสังคม การแยกย้ายของกลุ่มคนไปตั้งถิ่นฐานตามแหล่งต่าง ๆ ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ชุมชนเริ่มมีการขยายตัวจากศูนย์กลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการรวมตัวกันของกลุ่มคนหลายเผ่าพันธุ์ ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันและห่างไกลกันออกไป การรับวัฒนธรรมจากดินแดนที่มีความเจริญทางอารยธรรมสูงกว่า ทำให้ชุมชนค่อย ๆ ขยายตัว และมีโครงสร้างทางสังคมที่ซับซ้อนขึ้น ชุมชนจึงได้พัฒนาเป็นเมือง ในดินแดนภาคเหนือก่อนกำเนิดอาณาจักรล้านนาพบว่า มีการตั้งหลักแหล่งของกลุ่มชนเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ อยู่กระจัดกระจายหลายกลุ่ม กลุ่มชนดังกล่าวมีการผสมผสานกันทางสังคมและวัฒนธรรม และสร้างความสัมพันธ์เชิงเครือญาติโดยการอภิเษกระหว่างผู้ปกครอง ทำให้ผู้ปกครองมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มชนอื่นมากมาย อย่างไรก็ตาม การแยกย้ายไปตั้งบ้านเมืองยังที่ต่าง ๆ ก็ทำให้กลุ่มชนเป็นอิสระจากศูนย์กลางมาก การยอมรับบรรพบุรุษชุมชนคนเดียวกันนำไปสู่การมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของกลุ่มชนตนและบรรพบุรุษที่ตนมาตั้งหลักแหล่งอยู่ ยิ่งทำให้บ้านเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่เป็นอิสระมากขึ้น

3. ผู้ปกครอง กล่าวถึง ราชวงศ์และบทบาทของผู้ปกครองเมืองในสมัยแรกซึ่งมีอิทธิพลต่อการสร้างวัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชน ได้กลายมาเป็นผู้ที่มีบทบาทในการขยายบ้านเมืองในเวลาต่อมา เรื่องราวของบรรพบุรุษในตำนานถูกนำมาเรียงลำดับทางเวลาของราชวงศ์ ซึ่งสามารถอ้างอิงได้ การบันทึกลำดับวงศ์ตระกูลดังกล่าว โดยกล่าวถึงความเป็นมาของบรรพบุรุษตนและลำดับกษัตริย์สืบต่อมา เป็นไปเพื่อยืนยันสิทธิอันชอบธรรมในการสืบราชสมบัติและสร้างความชอบธรรมทางการเมืองและสังคม การปรากฏเรื่องราวของผู้ปกครองที่มีความสำคัญต่อบ้านเมือง มักเป็นลักษณะของผู้มีบุญบารมี ผู้ปกครองที่มีความสามารถทางการเมืองและเป็นผู้นำในการสร้างบ้านเมืองจะได้รับการยกย่องเป็นพิเศษ ขณะเดียวกันผู้ปกครองก็ต้องมีคุณธรรม เพราะมีผลต่อความเป็นไปของบ้านเมืองและประชาชน ตำนานสะท้อนถึงบทบาทของผู้ปกครองที่มีต่อพุทธศาสนา ส่วนพุทธศาสนาก็มีส่วนช่วยสถาปนาอำนาจของผู้ปกครอง และสร้างความมั่นคงแก่ชุมชนหรือเมือง เราจึงมองเห็นการดำเนินควบคู่กันไประหว่างสถาบันทั้งสอง

จากการศึกษาเนื้อหาของตำนานภาคเหนือทั้ง 4 เล่ม สามารถวิเคราะห์ตำนาน โดยแบ่งเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

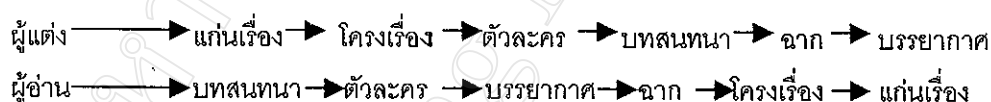
1. การวิเคราะห์ความคิดหลักในตำนาน
2. การวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน
3. การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตำนาน

1. การวิเคราะห์ความคิดหลักในตำนาน

ความหมายของความคิดหลัก

ความคิดหลัก หรือมีผู้เรียกว่าสารัตถะ หรือแนวคิดของเรื่อง ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Theme ภูเขาบ มัลลิกะมาส (อ้างใน ศรีวิไล ดอกจันทร์, 2528, หน้า 79) กล่าวว่า ความคิดหลักหรือสารัตถะของวรรณคดี ก็คือ ลักษณะอันเป็นวิสัยธรรมชาติของโลกและมนุษย์ที่ผู้แต่งมองเห็นและมุ่งหมายจะแสดงลักษณะนั้นออกมาให้ปรากฏแก่ผู้อ่าน สารัตถะของเรื่องจึงเป็นสาร (Message) ที่ผู้แต่งสื่อมายังผู้อ่าน แสดงให้เข้าใจว่าวิถีทางแห่งโลกเรานี้หรือมนุษย์เรานี้เป็นเช่นนี้แหละ

สุวรรณา เกรียงไกรเพชร (อ้างใน สายทิพย์ นุกูลกิจ, 2539, หน้า 101) อธิบายความหมายของสารัตถะว่า เป็นแนวความคิดหรือจุดสำคัญของเรื่อง ไม่ใช่เนื้อเรื่องหรือโครงเรื่อง หากแต่เป็นแก่นหรือแกนกลางของเรื่องซึ่งปรากฏอยู่ตั้งแต่ต้นจนจบถึงปลายเรื่อง เป็นสิ่งเชื่อมโยงเรื่องทั้งหมดเข้าด้วยกัน โครงเรื่อง ฉาก ตัวละคร บทสนทนา และส่วนประกอบอื่น ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่ผู้แต่งคิดสร้างขึ้นเพื่อแสดงแก่นของเรื่องทั้งสิ้น ดังนั้นก่อนลงมือเขียนเรื่องบันทึคดีแต่ละครั้งผู้แต่งจึงมักคิดแก่นของเรื่องขึ้นมาก่อน แล้วจึงคิดกำหนดส่วนประกอบอื่นของเรื่องให้สัมพันธ์และสอดคล้องกับแก่นของเรื่องไปโดยตลอด ถ้าผู้แต่งสามารถสร้างองค์ประกอบต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้ได้ดี ผู้อ่านก็มักจะมองเห็นและเข้าใจแก่นของเรื่องได้ตามที่ผู้แต่งต้องการ ดังแผนภูมิ

กล่าวได้ว่า ความคิดหลัก (Theme) ก็คือ แนวคิดหรือทัศนะของผู้แต่งที่มีต่อสิ่งซึ่งอยู่รอบตัว ผู้แต่งคิดสร้างขึ้นเพื่อต้องการสื่อให้ผู้อื่นทราบ ดังนั้น ความคิดหลักจึงปรากฏอยู่ตั้งแต่ต้นจนถึงปลายเรื่อง เป็นส่วนที่เชื่อมโยงเรื่องทั้งหมดเข้าด้วยกัน อย่างไรก็ตาม ผู้แต่งโดยมากมักใช้กลวิธีต่าง ๆ แสดงออกซึ่งความคิดหลักโดยไม่บอกตรง ๆ ด้วยเหตุนี้ ในการพิจารณาความคิดหลักจึงจำเป็นต้องอาศัยการอ่านและพิจารณาอย่างครบถ้วน

ในทัศนะของผู้วิจัย ความคิดหลักในตำนาน หมายถึง แนวความคิดความเชื่อของผู้เขียนตำนานโดยผ่านงานเขียนตำนาน เป็นที่ทราบกันดีว่าตำนานเป็นงานเขียนอันเกิดขึ้นจากการรวบรวมเรื่องราวและได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร โดยผู้มีความรู้ความศรัทธาในพุทธศาสนาในสมัยที่พุทธศาสนาลังการังมีความเจริญรุ่งเรือง ดังนั้น ตำนานจึงได้รับอิทธิพลของแนวความคิดทางพุทธอย่างมาก โดยเฉพาะแนวความคิดเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด อย่างไรก็ตาม

ก็ตาม เนื่องจากตำนานเป็นงานเขียนที่มีลักษณะเป็นการรวบรวม เรื่องเล่า นิทาน หรือนิยาย ซึ่งเล่าสืบทอดกันต่อ ๆ มาในสังคมเข้ามาไว้ด้วย โดยไม่ได้ละทิ้งแนวความเชื่อแบบเดิมคือแนวความเชื่อเรื่องอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์ อันเป็นความเชื่อพื้นฐานของสังคม ด้วยเหตุนี้ตำนานจึงสะท้อนให้เห็นการผสานแนวความคิดความเชื่อทั้ง 2 แนว คือ แนวความเชื่อแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน แนวความคิดความเชื่อดังกล่าว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความคิดหลักในตำนาน

หลักการวิเคราะห์ความคิดหลัก

การวิเคราะห์ความคิดหลักที่ปรากฏในตำนาน เป็นการวิเคราะห์แนวความคิดความเชื่อของสังคมที่ปรากฏในตำนานโดยผ่านมุมมองของผู้เขียนตำนาน ทั้งนี้เพื่ออธิบายถึงแนวความคิดความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดความคิดของผู้เขียนตำนาน ซึ่งจากการศึกษาตำนาน พบว่าแนวความคิดความเชื่อของผู้เขียนตำนานได้รับอิทธิพลมาจากแนวความเชื่อแบบเดิมที่มีความเชื่อถือศรัทธาเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์ แนวความคิดทางพุทธศาสนาที่ประกอบด้วยแนวคิดและหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา ซึ่งการผสานแนวความเชื่อแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน ก็คือ ความคิดหลักที่ปรากฏในตำนาน

ในการพิจารณาความคิดหลักที่ในตำนาน ผู้วิจัยมีหลักการและวิธีการวิเคราะห์ดังนี้

1. พิจารณาลักษณะของตำนาน

1.1 ตำนานเป็นงานรวบรวมเรื่องราวคำบอกเล่าปรัมปรา ซึ่งเล่าถ่ายทอดกันมานานก่อนการขยายตัวของพุทธศาสนา มีเนื้อหาแสดงความเป็นมาของบ้านเมือง กษัตริย์และราชวงศ์สถานที่ เหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับมนุษย์และสังคมในอดีต ตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์ ซึ่งเรื่องราวดังกล่าวอาจมีเค้าความจริงหรือสร้างขึ้นจากความนึกคิดและจินตนาการ เรื่องราวเหล่านี้ถูกเล่าสืบทอดต่อกันมา จนภายหลังได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ตำนานจึงประกอบด้วยแนวความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์ อันเป็นแนวความเชื่อที่มีพื้นฐานมาจากแนวความเชื่อแบบเดิมของสังคม เช่น การอธิบายว่าสถานที่ทุกแห่งมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์รักษาอยู่ และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้น ก็เป็นเพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้ดลบันดาล เป็นต้น

1.2 ตำนานเป็นงานเขียนซึ่งเชื่อว่าได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในสมัยที่พุทธศาสนาลังกาวงศ์มีความเจริญรุ่งเรือง ตำนานจึงได้รับอิทธิพลแนวความคิดทางพุทธศาสนา ดังปรากฏแนวความคิดทางพุทธศาสนาสอดแทรกอยู่ในเนื้อหาตำนานเกือบตลอดทั้งเรื่อง เราจึงมองเห็นการให้คำตอบและการหาเหตุผลของตำนานต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ เป็นเหตุผลที่ตอบด้วยความเชื่อและความศรัทธาในพุทธศาสนา เช่น การอธิบายถึงความเจริญและความเสื่อมของ

เมืองต่าง ๆ ว่าเป็นเพราะความชอบธรรมหรือไม่ชอบธรรมของผู้ปกครอง และ/หรือการตรัสพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าที่เคยเสด็จมา เป็นต้น

1.3 ตำนานเป็นเรื่องราวที่เล่าสืบทอดกันมาหลายยุคหลายสมัย เมื่อตำนานถูกรวบรวมและบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในสมัยหลัง ผู้มีความรู้และความศรัทธาในพุทธศาสนาซึ่งเป็นผู้เขียนตำนาน ก็ไม่ได้ละทิ้งแนวความเชื่อแบบเดิมซึ่งเป็นความเชื่อพื้นฐานของสังคม ตำนานจึงมีลักษณะของการผสานแนวความเชื่อแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน

2. การอ่านอย่างวิเคราะห์และสังเคราะห์

โดยมีขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

2.1 อ่านเนื้อเรื่องทั้งหมดของตำนานที่นำมาศึกษา

2.2 สืบค้นและรวบรวมแนวความเชื่อแบบเดิม แนวความคิดทางพุทธศาสนา และการผสานแนวความคิดความเชื่อทั้งสองประการที่ปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษา

2.3 นำเสนอผลการวิเคราะห์แนวความเชื่อแบบเดิม แนวความคิดทางพุทธศาสนา และการผสานแนวความคิดความเชื่อทั้งสองประการจากตำนานที่ศึกษา

การวิเคราะห์ความคิดหลักในตำนาน

จากการวิเคราะห์แนวความคิดหลักที่ปรากฏในตำนานจำนวน 4 เรื่อง ซึ่งผู้วิจัยนำมาศึกษา พบว่า ความคิดหลักในตำนานคือ การผสานแนวความเชื่อแบบเดิมซึ่งมีความเชื่อถือศรัทธาเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์ กับแนวความคิดทางพุทธศาสนาซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวคิดและหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน แนวความคิดความเชื่อดังกล่าวสามารถอธิบายโดยแยกกล่าวเป็นประเด็น ได้แก่

1. แนวความเชื่อแบบเดิม
2. แนวความคิดทางพุทธศาสนา
3. การผสานแนวความเชื่อแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนา

โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. แนวความเชื่อแบบเดิม

แนวความเชื่อแบบเดิมเป็นแนวความคิดพื้นฐานของสังคม ซึ่งในดินแดนภาคเหนือก่อนการขยายตัวของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ พบว่า ผู้คนในดินแดนนี้มีความเชื่อถือศรัทธาเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์ ซึ่งเป็นความเชื่อพื้นฐานของสังคมอยู่ก่อน ความเชื่อดังกล่าวเกิดจากความสงสัยใคร่รู้ของมนุษย์ที่ไม่สามารถให้คำอธิบายปรากฏการณ์บางอย่าง จึงคิดสร้างจินตภาพเพื่ออธิบายความสงสัยนั้น ขณะเดียวกัน มนุษย์ก็มีความกลัวในปรากฏการณ์บางอย่าง

ซึ่งไม่สามารถอธิบายได้ จึงพยายามสร้างสัมพันธภาพกับสิ่งเหล่านั้น อาจด้วยกราบไหว้บูชาเพื่อขอความคุ้มครองให้ปลอดภัย

จากการพิจารณาดำเนินการที่นำมาศึกษา พบว่า แนวความเชื่อแบบเดิมปรากฏอยู่ในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1.1 แนวความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ การนับถือผีบรรพบุรุษ การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง และการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำธรรมชาติ ดังจะแยกกล่าวต่อไปนี้

1.1.1 การนับถือผีบรรพบุรุษ

ในตำนานมักกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งอยู่ประจำธรรมชาติว่าเป็นเทพ ความเชื่อว่าธรรมชาติมีพลังลึกลับแฝงอยู่ ระยะต่อมาทำให้เกิดความเชื่อว่ามีมนุษย์ ตลอดจนสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตอื่น ๆ ย่อมมีพลังลึกลับแฝงอยู่เช่นกัน สิ่งนี้เรียกว่าวิญญาณ ร่างกายมนุษย์ประกอบด้วยอวัยวะที่เห็นได้ภายนอก กับสิ่งหนึ่งภายในที่มองไม่เห็นคือวิญญาณ เมื่อร่างกายสลายวิญญาณก็จะล่องลอยไป การนับถือผีบรรพบุรุษเกิดจากแนวเชื่อที่ว่า มนุษย์ที่ตายแล้ววิญญาณยังไม่สูญ แต่อาจสิงสถิตอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งและคอยปกป้องรักษาลูกหลานอยู่ ลูกหลานที่ต้องการให้วิญญาณบรรพบุรุษคุ้มครองก็ต้องเคารพบูชาอาจกระทำด้วยการอุทิศสิ่งของหรืออาหารต่อวิญญาณนั้น (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2536, หน้า 5) การนับถือผีบรรพบุรุษนี้โดยนัยจึงเป็นการแสดงความกตัญญูและตอบแทนบุญคุณแก่ผู้ล่วงลับ และเพื่อเป็นอันสงบแก่ผู้กระทำเอง

การนับถือผีบรรพบุรุษปรากฏในตำนานสิงหนวัติกุมาร โดยกล่าวถึงพญาอชุตราชผู้ปกครองเมืองนาคพันธู์สิงหนวัติและราชเทวีของพระองค์ ทรงนำทองมาหล่อเป็นรูปกวางทอง แล้วกราบไหว้บูชาสมมติเป็นมารดา ผลของการปฏิบัติดังกล่าวทำให้ทั้งสองพระองค์พบแต่ความสุข บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง มีอาณาเขตกว้างขวาง ดังตัวอย่างความว่า

ส่วนว่านางปทุมวดีก็หาช่างคำมาหล่อให้เป็นลูกกวางแล้ว ก็แบ่งมณฑปไว้บนหัวและไหว้บูชาทุกเช้าค่ำ สมมติเป็นแม่แห่งตนแล ด้วยเหตุนางคบค้ายังคำฤๅษีเจ้าตนพ่อและแม่กวางค่านั้น นางก็สมฤทธิ์ทุกประการแล...

ส่วนพระยาอชุตราชมหากษัตริย์เจ้านั้นก็ด้วยเดชะสิทธิ์ธรรมแห่งท่านและอันปละประเพณีธรรมนั้น เดชะแห่งท่านซาบปราบไปหนอุตระทิศกำเหนื่อ มีทางหนองแกลเป็นแดน หนทักษณทิศกำได้เขตต์ลวระรัฐ คือสบแม่น้ำระมิงเป็นแดนแล...

(ตำนานสิงหนวัติกุมาร, หน้า 37)

1.1.2 การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง

การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง พัฒนามาจากการนับถือผีบรรพบุรุษ ทั้งนี้อธิบายความได้ว่า ในสมัยดั้งเดิมมนุษย์อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ แต่ละชุมชนมีเรื่องราวเกี่ยวกับบรรพบุรุษและสถานที่ที่ตนมาตั้งหลักแหล่ง มีการนับถือวิญญาณบรรพบุรุษประจำแต่ละชุมชน (ปริญา กายสิทธิ์, 2528, หน้า 74) เมื่อชุมชนขยายตัวและพัฒนากลายเป็นเมือง ผู้นำชุมชนที่มีอำนาจเหนือชุมชนอื่นย่อมได้รับการยอมรับในอำนาจและวิญญาณบรรพบุรุษของผู้นำชุมชนนั้นก็ย่อมได้รับการเลื่อนฐานะให้มีอำนาจปกปักรักษาบ้านเมืองเช่นกัน

การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง ปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษา เช่น ในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย กล่าวถึงการกระทำพิธีกรรมเพื่อบวงสรวงเทพดาอารักษ์เมือง พระเจ้าอู่จัญญจักรวติราชทรงลี้การระบวชา และตั้งสัตยาธิษฐานขอความคุ้มครองจากเทพดาให้ปกปักรักษาเมืองหริภุญไชย ซึ่งเป็นเมืองแห่งพระบรมธาตุจากผู้ที่จะมาเบียดเบียน ตั้งแต่นั้นพระองค์ก็ครองราชย์อย่างเป็นสุข และอีกตัวอย่างหนึ่ง คือ ในสมัยพญาอาทิตย์ราช มีอำมาตย์แห่งเมืองละโว้ได้ยกทัพมาเพื่อรบเอาเมืองหริภุญไชย ครั้นกองทัพยกมาถึงเมืองหนึ่ง ด้วยอำนาจเทพดาซึ่งรักษาเมืองหริภุญไชย ก็บันดาลให้ทัพเมืองละโว้หลงทาง พวกกันไปถึงเมืองร่มมนครซึ่งเป็นเมืองร้าง ทัพเมืองหริภุญไชยก็ออกติดตามฆ่าฟันทัพชาวเมืองละโว้ล้มตายเป็นอันมาก

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย หน้า 79 และ 95-96)

จะเห็นได้ว่า เทพดาอารักษ์เมืองเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำหน้าที่ปกปักรักษาเมือง การกระทำพิธีบวงสรวงเพื่อขอความช่วยเหลือจากเทพ ผู้กระทำย่อมได้รับความช่วยเหลือตอบแทน อย่างไรก็ตาม ยังพบว่าวิญญาณบรรพบุรุษของผู้ปกครองเมืองอาจไม่ได้รับการสถาปนาเป็นเทพดาอารักษ์เมือง เทพดาอารักษ์เมืองอาจเป็นเพียงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำธรรมชาติ เช่น แผ่นดิน ท้องน้ำ ป่าไม้ ซึ่งผู้คนให้ความเคารพนับถือก็ได้

ตำนานแสดงให้เห็นว่า บ้านเมืองใดที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษาถือเป็นสิริมงคล บ้านเมืองนั้นย่อมเจริญรุ่งเรืองและมีความสงบสุข ดังที่ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ได้กล่าวถึงการเกิดไม่แย่งทรายขึ้นในเมืองหริภุญไชย เทพดาก็รักษาต้นไม้ขึ้นให้เจริญงอกงาม ต่อมาไม้ไผ่ขาวงามตัวหนึ่งมาอาศัยอยู่บนยอดไม้นั้น มีเสียงไพเราะ ฉลาด และขันทุกยาม เป็นศรีแก่เมือง บ้านเมืองก็เจริญรุ่งเรือง ประชาชนมีความสุข เสียงของไผ่นี้เป็นที่เกรงกลัวแก่หมู่ข้าศึกศัตรูยิ่ง ดังตัวอย่างข้อความว่า

ในกาลนั้น มีไก่อวามตัวหนึ่ง เป็นไก่อลาดทำเสียงไพเราะ มีเสียง
เดมอดี เป็นไก่อ่าพองงาม เกิดมีขึ้นบนยอดไม้่างทรายนั้น เพื่อจะรักษาบุรีให้ดีตาม
เยี่ยงอย่างของเทพดา. . .เป็นไก่อ่าความสุขให้บังเกิด ทำให้โภคทรัพย์เจริญ ประชุมชนที่
อยู่ในแคว้นก็ไม่มี ความหวาดหวั่น. . .มีเสียงไพเราะยอมบันลือให้พวกคนชาวเมืองละไว้
เกรงฤทธิ์พระราชของตน

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 96-97)

ไก่อารักษ์เมืองหริภุญไชยนี้เป็นสิ่งหายากและเป็นสิริมงคล เมื่อผู้ใด
ได้ครอบครอง สุขและความมั่งคั่งในทรัพย์สินก็บังเกิดแก่ผู้นั้น และเมื่อใดที่มั่งคั่งนี้สูญหายไป
ความสุขและความมั่งคั่งก็หายไปด้วย ดังที่เมืองหริภุญไชยสูญเสียไก่อารักษ์ เมืองก็ยอมเสื่อมลง
เพราะฉะนั้น การสูญสิ้นเทพดาอารักษ์เมืองจึงมีความหมายว่าบ้านเมืองที่ขาดผู้ปกปักรักษา ย่อม
เสื่อมความเจริญและไม่มีความสงบสุขด้วย เช่นกันกับเมืองละโว้ที่เมื่อเทพดาอารักษ์เมืองได้ร่า
ไก่อารักษ์เมืองหริภุญไชยแล้ว ก็เข้ามาทำสู้รบผิเสื่อน้ำอารักษ์เมืองอีกองค์หนึ่ง ผิเสื่อน้ำได้แปลงตัว
เป็นจระเข้เข้ากัดเทพดาเมืองละโว้จนเสียชีวิต นับแต่นั้นมาเมืองละโว้ก็เสื่อมลง (ตำนานจามเทวี
วงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 101)

1.1.3 การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำธรรมชาติ

การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำธรรมชาติ ปรากฏในลักษณะการกราบไหว้
บูชาธรรมชาติ เพื่อขอความคุ้มครองและดลบันดาลให้ได้ในสิ่งปรารถนา การปฏิบัติบูชาดังกล่าว
ได้ถูกสืบทอดกันมาจนกลายเป็นความเชื่อของผู้คนในสังคม ในการนับถือธรรมชาตินั้น มนุษย์
เคารพบูชาทุกอย่างบนแผ่นดิน ได้แก่พื้นดิน ระหว่างแผ่นดินกับท้องฟ้าและท้องฟ้าเบื้องบน (แสง
จันทร์งาม, 2531, หน้า 227) โดยเชื่อว่า ธรรมชาติเหล่านี้มีพลังอำนาจลึกลับหรือที่เรียกว่า
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษาอยู่ และสามารถบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทั้งในทางดีและร้าย
การอธิษฐานและกระทำพิธีกรรมต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ จึงมีผลต่อความอยู่รอดปลอดภัยของชีวิต
และทำให้สมความปรารถนา แต่ทั้งนี้ผู้กระทำต้องประกอบความดี จึงจะได้รับการช่วยเหลือและ
คุ้มครอง

การนับถือธรรมชาติและเชื่อว่าธรรมชาติมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์รักษาอยู่ปรากฏ
ในตำนานที่นำมาศึกษา เช่น ตำนานสุวรรณโคมคำ กล่าวถึงการตั้งสัตยาธิฐานของนางอุรสาธา
เทวี เพื่อขอความคุ้มครองจากเทพเมื่อคราวถูกกลอยแพ พระนางและโอรสเป็นผู้หาโทษมิได้ เทพ
และนาคจึงได้มารักษาแพไว้ และประทานแก้วทับทิมเพื่อปกป้องคุ้มภัยแก่พระนาง ด้วยเดชแห่ง

แก้วทับทิม แพนนั้นก็ลอยไปโดยสวัสดิ์ ดังตัวอย่างข้อความว่า

...นางอุรสาราชเทวีก็ตั้งสัตยาธิษฐานต่อเทพยดาทั้งหลาย...ข้าขอ
อัญเชิญเจ้าทั้งหลายจูงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าทั้ง 2 แม่ลูกผู้หาโทษมิได้...ครั้งนั้นด้วยเดชแห่ง
คำสัตยาธิษฐานและเดชกุศลของเจ้าสุวรรณหวารมขุมาร ก็ตั้งสนับไปถึงเทพดาที่อยู่รักษา
แม่น้ำ สมุทรสาคร และนาคน้ำตลอดถึงเทพดา ก็พากันมารักษาแพมิให้เป็นอันตราย...
ยังมีพญานาคตัวหนึ่งนำเอาแก้วทับทิมซึ่งมีวรรณอันแดงดุจดอกตะแบก มีค่าเป็นอนันต์
เมืองนาคมาถวายแด่เจ้าสุวรรณหวารมขุมาร เพื่อจะมีให้ลมใหญ่มาพัดให้วันไหวได้ แพก็ลอย
ไปโดยสวัสดิ์

(ตำนานสุวรรณหวารมขุมาร, หน้า 182-183)

นอกจากนี้ ความเชื่อว่าธรรมชาติมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์รักษา ยังปรากฏใน
ตำนานสิงหนวัติกุมาร ตอนที่กล่าวว่าสิงหนวัติได้พาบริวารเดินทางมาถึงสถานที่แห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่
ไม่ไกลจากแม่น้ำน้อยใหญ่ แต่ยังไม่ถึงแม่น้ำโขง สถานที่นั้นมีพญานาครักษาอยู่ ดังเห็นได้จาก
การพูดโต้ตอบระหว่างสิงหนวัติกุมารกับพันธุนาคราช ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ดูกรท่านพราหมณ์ ท่านนี้อยู่ฐานะที่ใดอยู่บ้านใดเมืองใด ท่าน
มีชื่อลือชาประการใด นาคพราหมณ์กล่าวว่า ข้านี้มีชื่อว่าพันธุพราหมณ์ อยู่รักษาประเทศ
ที่นี้แต่เช่นดั่งมาแล...

(ตำนานสิงหนวัติกุมาร, หน้า 143-144)

หรือในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ที่กล่าวถึงเมื่อ
คราวฤๅษีวาสุเทพและฤๅษีสฤงกทันต์จะสร้างเมืองหริภุญไชย ฤๅษีทั้งสองได้เชิญเทพยดาซึ่งสถิตยัง
ต้นไม้ให้ออกไปจากสถานที่อันจะสร้างเมือง เพื่อกระทำพื้นที่ให้ราบ ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ในกาลนั้นฝ่ายฝูงรุกขเทวดาเจ้าทั้งหลาย ครั้นได้ฟังคำพระสฤงกทันต์
แล้วต่างก็พากันตัดรุกขพิมานของตนเสมอโคนแล้วเหาะไปโดยอากาศสู่ประเทศอื่นลำนักอยู่
ตามใจชอบตน ประเทศได้สะอาดแล้วในขณะนั้นนั้นเทียว ได้มีพื้นเรียบคล้ายหน้ากลองดีแล้ว

...

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 22)

หรือในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวว่าเมื่อพญามังรายมาสร้างเวียงกุมกาม ที่นั่น ก็มีต้นไม้เดือต้นหนึ่งอยู่ไม่ไกลจากเวียงมากนัก และเป็นที่สถิตของรุกขเทวดาเช่นกัน คนทั้งหลายที่มาสักการบูชาต้นไม้ นั้น หากปรารถนาสิ่งใดแล้วอธิษฐานก็จักสมปรารถนา ดังตัวอย่างความว่า

...เจ้ามังรายมาสร้างเวียงกุมกามที่นั่น ยังมีไม้เดือเกลี้ยงต้น 1...รุกขเทวดาตนลัทธิสวาสตรอยู่รักษา...เทวดาตนนั้นมักใคร่หื้อเป็นคุณแก่คนทั้งหลาย คีเนรมิตเป็นแล่นเผือกตัว 1 อยู่ไม้เดือต้นนั้น คนทั้งหลายหันคืเอากันไฟไหว้สักการบูชาแล้วปรารถนาเอาอย่างลูกยิงลูกชายข้าวของสมบัติอันใดก็ได้ตั้งใจมักแห่งคนทั้งหลายแล...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 26)

1.2 แนวความเชื่อเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์และพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ

อิทธิปาฏิหาริย์และพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นพลังลึกลับอันเกิดจากการกระทำของสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติดลบันดาลให้เกิดขึ้น ความเชื่อดังกล่าวปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษาในลักษณะของการแสดงอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ เช่น การกล่าวถึงเทพยดาหรือผู้ที่มีอิทธิฤทธิ์ การเหาะเหินเดินอากาศ การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุ การอธิษฐานหรือการบนบานสารกล่าว การดลบันดาลให้เกิดขึ้น การใช้เวทย์มนต์คาถา และการแปลงกาย เป็นต้น

การกล่าวถึงเทพยดาหรือผู้ที่มีอิทธิฤทธิ์และการเหาะเหินเดินอากาศ ปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษา เช่น ตำนานสุวรรณโคมคำ กล่าวว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปบิณฑบาตแล้วเสด็จมาทางอากาศยังดินแดนภาคเหนือ (สถานที่เกิดตำนาน) เพื่อเสวยภัตตาหารนั้น ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ครั้งนั้นพระพุทธเจ้า...พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จไปโคจรบิณฑบาตเพื่อภัตตาหาร...แล้วเสด็จโดยทางอากาศด้วยอิทธิฤทธิ์มาสถิตอยู่ที่ถ้ำนั้น...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 155)

หรือในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย กล่าวว่าในพุทธกาลพระพุทธเจ้าเสด็จมาทางอากาศยังที่อยู่ของเหล่าเมงคบุตร เพื่อประทานโอวาทและอนุสาสน์แก่ผู้คนเหล่านั้น พระองค์ได้เสด็จทางอากาศไปยังสถานที่อันจะเป็นที่บังเกิดบ้านเมือง และพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์จะถูกนำมาประดิษฐาน ในขณะที่พระองค์ทรงมองหาสถานที่ที่จะตั้งบาตรก็มีแท่นหินผุดขึ้นมาจากพื้นดิน ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ณ วันหนึ่งสมเด็จพระชินสีห์เจ้าทรงเล็งพระญาณส่องโลก ได้ทอดพระเนตรเห็นพวกเมงคบุตรทั้งหลายเป็นอันมากพากันเที่ยวอยู่ในป่า...จึงควรที่พระองค์จะทรงประทานโอวาทแลอนุศาสน์สอน

...สมเด็จพระชินสีห์เจ้า ก็เสด็จไปโดยประเทศอากาศแล้ว เสด็จลงสู่ป่าไม้ ทรงประทับยังต้นทวาลพฤกษ์ต้นหนึ่ง...

...ก็เสด็จจากอากาศลงสู่ประเทศ อันเป็นที่บังเกิดมหานครอภิมมัยสถาน ลำราญยিং...จึงเสด็จไปประทับอยู่ในที่ใกล้ตำบล อันจะประชุมพระธาตุ ทรงทอดพระเนตรสถานที่จะตั้งบาตร

ณ ขณะนั้น มีพระแท่นศิลาปฏี...ผุดขึ้นมาจากแผ่นดินในที่ใกล้พระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 6)

ลักษณะดังกล่าวยังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ โดยกล่าวถึงลวจังกรเทพบุตรและบริวารจุติจากเทวโลกลงมาตามเทวโองการของพระอินทร์ ทรงถือเอาปฏิสนธิโดยโอปปาติกะเป็นมนุษย์ แล้วเนรมิตบันไดเงินทอดจากชั้นฟ้า ลงมาสถิต ณ แท่นใต้ต้นพุทราใกล้ฝั่งแม่น้ำสายในเมืองวรรณคร ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ลวจังกรเทพบุตรศรีรับเฝ้าคำพระญาอินทา...แล้วจุติแต่ชั้นฟ้าลงมากับบริวารแห่งตนพันหนึ่งกายเกินเงินทิพแต่ชั้นฟ้า...ทรงวัดถาภรณ์เครื่องจ่าอลังการนั่งอยู่เหนืออาสนาได้ร่มไม้พพระ คือว่าไม้ทันทครสนุกใจ มีที่ใกล้แม่น้ำสายในเมืองชยวรรณคร คือว่าเมืองเชียงลาว...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 6)

การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์โดยดลบันดาลให้เกิดขึ้น ปรากฏตัวอย่างเช่น ในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย กล่าวว่าในการสร้างเมืองหริภุญไชย ฤาษีวาสุเทพและฤาษีสฤงกทันต์ได้ช่วยกันวางผังฐานเมืองเป็นรูปเปลือกสังข์ ซึ่งได้มาจากฤาษีสหยาที่อยู่อยังศรีสัชชนาโดย โดยใช้นกหัสติลิงค์ไปนำมาจากมหาสมุทร แล้วใช้ไม้เท้าขีดแผ่นดินตามผังฐานของเปลือกสังข์ เกิดเป็นคู ปรากฏการเมือง มณเฑียรสถาน และสถานที่ต่าง ๆ ดังตัวอย่างข้อความว่า

ลำดับนั้น พระมหาฤาษีทั้งสองนั้น ก็ถือเอาสังข์ปีตรนั้น แล้วหงายขึ้นในภูมิที่นั้นแล้วแผ่ออกไป...

...

พระมหาฤๅษีทั้งสองนั้น ได้ขีดแล้วในภูมิโดยวงไปในภายนอกแห่งเมืองนั้น โดยสัญญาว่า "เป็นนครปรกาการ ด้วยครุบนี้"

อันว่าสัมภารทั้งหลายมีปรกาการแลทวารแลเสาเป็นต้นต่าง ๆ สนิทแล้ว และมีโตรณอันยกธงไชยธงปฏากเป็นต้น เขียนลวดลายอันวิจิตรแล้ว ได้เกิดขึ้นเองด้วยอิทธิพลแห่งพระฤๅษีทั้งสองนั้น...

...

ขณะนั้น พื้นปถพีได้จมลงไปเองในระหว่างที่อันพระฤๅษีขีดแล้ว ก็เป็นคุลิกโดยรอบ...

ลำดับนั้นอันว่าอวัยวะแห่งพระนครทั้งหลายทั้งปวง คือ พระลานหลวงภายในนครแลราชนิเวศน์แลปราสาทก็ได้ปรากฏแล้ว

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 24-25)

นอกจากนี้ ในตำนานยังได้กล่าวถึงฤๅษานุภาพของพญาช้างเมืองหริภุญไชยว่า ครั้งหนึ่งมีพญามลิกษราชยกพลโยธามาตั้งประชิดเมืองหริภุญไชย เจ้ามหันตยศและเจ้านันตยศประทับพญาช้าง ยกพลโยธาออกจากเมืองเข้าต่อสู้กับฝ่ายตรงข้าม พญามลิกษราชและไพร่พล ครั้นเห็นรัศมีลูกไฟลงปรากฏยังเครื่องศาสตราวุธของฝ่ายหริภุญไชยด้วยกำลังฤทธิ์ของพญาช้าง ก็บังเกิดอาการเป็นไปต่าง ๆ นานา ไม่อาจสู้รบได้ก็ปราศัยพ่ายแพ้ทั้งสิ่งของศาสตราวุธแล้วหนีไปดังตัวอย่างข้อความว่า

ฝ่ายพลนิกายทั้งปวง มีพระเจ้ามลิกษราชเป็นประธาน ครั้นได้เห็นอาการดังนั้น ก็มีหทัยอันหวาดหวั่นกายสั่นอยู่ระริว หอก โตมร พระขรรค์ อาวุธทั้งหลายก็พรัดพรายพลันหลุดจากมือ

ฝ่ายฝูงช้างทั้งหลายทั้งปวง มีมงคลหัตถิ์ของพระเจ้ามลิกษราชเป็นต้น ครั้นได้เห็นมหาวชิรหัตถิ์รัตนตัวนั้น มีเดชมากแล่นมาแต่ที่ไกล ช้างแต่ละกอง ๆ ก็พากันสำคัญใจในหน้าผากของตนราวกะว่าได้แทงแล้วด้วยงาทั้งสองของช้างวชิรหัตถิ์รัตนตัวนั้น มิอาจที่จะพากันดำรงตนอยู่ได้ก็หนีไป แม้ว่าทวยชนทั้งหลายนั้น ก็สำคัญอย่างนั้นเที่ยวพากันหนีไปแล้ว...

...

แม้ว่าหมู่กองทัพมลิกษทั้งหลายนั้นสิ่งใดได้ถือไว้แล้วในมือ ก็พากันสละทิ้งสิ่งนั้นเสียหนีไปแต่มือเปล่า...

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 39-40)

การใช้เวทย์มนต์คาถา ปรากฏตัวอย่างเช่น ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงการใช้เวทย์มนต์คาถาของพญาร่วงว่า เมื่อพญาร่วงกระทำมิอาจจากรับนางอ้วเชียงแสน พระองค์ทรงใช้เวทย์มนต์ปลอมแปลงพระองค์ แล้วลักลอบมาพบนาง เมื่อพญาร่วงจำเมืองทองทราบเรื่อง ก็ได้ใช้ให้อำมาตย์ของพระองค์ไปจับกุม พญาร่วงทรงปลอมแปลงพระองค์เป็นสัตว์ต่าง ๆ เช่น กวางทอง รังต่อ ตัวตื้น จอมปลวก เป็นต้น เพื่อหลบหนี ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ยามนั้นท้าวร่วงแปลงตนเป็นกวางคำพาหุ้มมากลายเมืองพวยาวแท้ ท้าว มุงกับหานบังคัสวาธียายมนต์แปลงเป็นหมา 2 ตัว ไล่กวางคำ กวางคำแล่นแรงนัก ขา ไล่ตามเอาប់ทัน ท้าวร่วงพ้อยแปลงเป็นรังต่อแขวนปลายไม้อยู่ ขาททั้งสองพ้อยแปลงเป็นรัง 2 ตัวไหย่นัก ชูตรังต่อ ผ่าตีหื้อฟุ้งย้อยไฟ ท้าวร่วงพ้อยแปลงเป็นตุ่นตัว 1 ไหย่นัก แล่น เข้าอยู่ในรูสูงในเกล้าไม้ต้นต้น 1...ท้าวมุงกับหานบังไล่ตาม ท้าวร่วงแปลงเป็นจอมปลวกอัน 1 กระทำขญาเกล้า จนแพนหมวดหย้าอยู่เหนือจอมปลวก...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 19)

1.3 แนวความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์

โหราศาสตร์ เป็นการพยากรณ์หรือการทำนายทายทักเหตุการณ์อันเป็น การปฏิบัติที่มีมาแต่เดิม โดยสัมพันธ์กับความเชื่อว่าเหตุการณ์ที่มีความสำคัญมักมีเครื่องหมายบอก เหตุล่วงหน้า ซึ่งเครื่องหมายนั้นอาจปรากฏในลักษณะต่าง ๆ เช่น การเคลื่อนไหวอย่างผิดปกติ ของสัตว์ การโคจรของดวงดาว ความฝัน เป็นต้น เครื่องหมายเหล่านี้จะบอกเหตุดีหรือร้ายที่ เกิดขึ้นในอนาคต เพราะฉะนั้น การเล่าให้ผู้รู้ทำนายทายทักจึงเชื่อว่าจะทำให้สามารถทราบเหตุการณ์ ล่วงหน้า เพื่อการเตรียมรับหรือป้องกันเหตุที่จะเกิดขึ้น หรืออาจช่วยบรรเทาเหตุที่ร้ายให้กลับกลายเป็นดี และทำให้เกิดความเป็นสิริมงคล ความเชื่อดังกล่าวปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษาใน ลักษณะต่าง ๆ ซึ่งแยกกล่าวได้ดังนี้

1.3.1 ความเชื่อเรื่องความฝัน

ความเชื่อในเรื่องความฝันเป็นความเชื่อที่มีมาแต่โบราณ โดยเชื่อกัน ว่าความฝันจะเป็นเครื่องบอกเหตุการณ์ร้ายหรือดีที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

ในตำนานที่นำมาศึกษา ปรากฏความเชื่อเรื่องความฝัน เช่น ใน ตำนานสิงหนดิฎุมาร กล่าวถึงความฝันของพรหมกุมารว่า คืนหนึ่งพระองค์นิมิตฝันว่าเทพยดา มาบอกให้พระองค์ไปประทับอยู่ที่ทำน้าเพื่อคอยจับช้าง 3 เชือกที่จะล่องน้ำมา ช้างเหล่านี้มีฤทธิ์ อำนาจต่างกัน หากพระองค์จับได้ช้างเชือกที่ 1 จะได้ปราบทวีปทั้ง 4 เชือกที่ 2 จะปราบชมพู ทวีป เชือกที่ 3 จะปราบชิงทวีป พรหมกุมารลงไปรออยู่ที่ทำน้า ก็เห็นงู 3 ตัว ลอยน้ำผ่านมา

พรหมกุมารจับได้งูตัวที่ 3 ซึ่งมีขนาดเล็กกว่าทุกตัวที่ผ่านมา งูได้กลายเป็นช้างหมุนตัวอยู่ในน้ำ ขั้วไข้อย่างไรก็ไม่ขึ้นฝั่ง โหรทำนายดูจึงให้จัดพานคำมาเคาะตี ช้างจึงขึ้นจากน้ำได้ ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ครั้งนั้น พรหมกุมารท่านก็เห็นนิมิตต์ฝันว่า เทวดากล่าวว่า ดูกร พรหมกุมารท่านยังใคร่ได้ช้างวิเศษ ดังนั้นครั้นรุ่งแจ้งแล้วให้ท่านเอาขอไม้ไผ่ แล้วไปล้างหน้า เอาขี้ผึ้งของนั้นเทอมู ข้างเผือก 3 ตัว จะล่องน้ำมาแล ครั้นว่าได้ตัวต้นนั้นก็จักได้ปราบ พูทวิทั้ง 4 ครั้นว่าได้ตัวสองนั้นจักปราบชมพูทวีปได้แท้ ครั้นว่าได้ตัวที่สามนั้นจักได้ปราบ ลานนาและขอมดำทั้งมวล...

...
ครั้งนั้นพรหมกุมารเจ้าก็มีใจยินดียิ่งนัก ท่านก็เอาขอไม้ไผ่เกาะให้ ออกจากแม่น้ำ ที่นั้น ช้างตัวนั้นก็มิได้ออกลอยไปตามน้ำมาอยู่ริมฝั่งที่นั้น...หม่อมทำนายว่า ให้ได้เอาคำพันหนึ่ง ดีเป็นพานแล้วไปแห่แห่น้ำหน้ามาก่อน จึงจักขึ้นจากแม่น้ำ...ส่วนว่า ข้างเผือกตัวนั้นได้ยินเสียงพานคำแล้ว ก็ออกจากน้ำแม่ของด้วยสวัสดิ์...

(ตำนานสิงหนวัติกุมาร, หน้า 77-79)

หรือในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงก่อนที่พระนางเทพคำชาย จะทรงตั้งพระครรภ์พญามังราย พระนางได้นิมิตฝันว่าเห็นดาวประกายตกมาแต่ท้องฟ้าลงมาทาง ทิศใต้ พระนางก็ได้รับดวงดาวนั้นไว้ ซึ่งโหรได้พยากรณ์ว่า ไอรสที่ประสูติจะทรงมีศักดิ์านุภาพ สามารถปราบบ้านเมืองทักขิณทิศจนตราบเท่าถึงแดนสมุทร การฝันก่อนตั้งครรภ์จะเป็นนิมิตให้ ทราบถึงบุตรที่จะเกิดมาว่าเป็นชายหรือหญิงและมีอนาคตเป็นอย่างไร ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ในรัตติกาลยามจักใกล้รุ่ง นางเทวีเห็นนิมิตฝันว่า...เห็นดาวประกาย อยาดแต่อากาศลงมาหนทักขิณทิศสะเข้าปากนาง นางกลืนลงท้องอยินชุ่มเย็นนัก นางก็ สะดุ้งตื่น รุ่งเช้า นางจึงไปไหว้พระญาดมตั้งนางหันนิมิตฝันสู่ประการ พระญาคืหาหมอ ผู้รู้ทวายนิมิตฝันมาถาม หมอคืทวายนว่า คำฝันอันนี้เป็นมงคละดีนัก นางเทวีจักทรงคัพพะะ มีลูกชายผู้ประเสริฐ จักได้ปราบบ้านเมืองหนทักขิณทิศสะ ตราบต่อเท่าถึงสมุทรเพนแดน...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 12)

เช่นเดียวกับในตำนานสิงหนวัติกุมาร ที่กล่าวว่าเมื่อพระมารดาของ พรหมกุมารจะตั้งพระครรภ์ ได้ทรงนิมิตฝันว่ามีช้างเผือกมาอยู่ในกลางบ้าน แล้วแล่นไล่คนลงไป ทางทักขิณทิศ ซึ่งทำนายได้ว่าจะมีผู้มีบุญมาเกิดในครรภ์ของพระนาง เมื่อพรหมกุมารประสูติ มี

รูปลักษณะงดงาม มีความกล้าหาญ ชอบเครื่องศาสตราอาวุธทั้งหลาย พระองค์ทรงมีช้างคู่บารมี และสามารถปราบปรามพวกกรรอมดำซึ่งเข้ามายึดครองเมืองโยนก แล้วสถาปนาเมืองให้กลับคืนเป็นราชอาณาจักรเดิม ดังตัวอย่างข้อความว่า

ราตรีจกใกล้รุ่งนางก็เห็นยังนิมิตต์ฝันว่า ยังมีช้างเผือกตนหนึ่งมายืน
อยู่ยังบริเวณบ้านที่นั้น ก็ผ่านเวียนล่องไปทางใต้ ครั้นพ้นเวียนแล้วก็ไปไล่กวาดแทงคนทั้งหลาย
แตกตื่น...นางก็ไปเล่าให้เจ้าตนเป็นสามีฟังทุกประการ ครั้นว่าพระยาได้ยินคำแล้ว ก็รำพึง
กล่าวว่าสัตว์ตัวนี้มีบุญจักมาเกิดในท้องแห่งนาง...

...นางก็ประสูติได้ลูกชายผู้หนึ่ง เกิดมามีวรรณเนื้ออันอันหมดจด
หามลทินมิได้ เป็นดั่งล้างไว้สะอาดแล้ว...

(ตำนานสิงหนวัติกุมาร, หน้า 76-77)

1.3.2 ความเชื่อเรื่องกลางสังหรณ์

กลางสังหรณ์ เป็นเครื่องหมายที่ปรากฏให้เห็น อาจเป็นความผิดปกติ
ของเหตุการณ์ วัตถุสิ่งของ คน หรือสัตว์ อันบอกถึงผลร้ายหรือดีที่จะบังเกิดขึ้น

การเกิดกลางบอกเหตุนี้ ปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษา เช่น ตำนาน
สุวรรณโคมคำ กล่าวถึงการที่องค์อินทปฐุมทรงเชื่อฟังคำยุยงของพาดิรพราหมณ์ว่าราชกุมารเป็น
อุบาทว์ อาจทำให้บ้านเมืองพินาศ จึงนำไปลอยแพเสีย ตั้งแต่นั้นมาบ้านเมืองก็บังเกิดทุกข์ภัย
นานา ดังตัวอย่างข้อความว่า

...สัตว์ทั้งหลายเป็นต้นว่า ช้าง ม้า วัว ควาย ที่กำลังกินหญ้าอยู่ก็
มิได้โบกหูและแกว่งหางเลย และฟ้าฝนก็หาตกลงสักครั้งไม่ ก็บังเกิดแห้งแล้งไป เป็นต้นว่า
พืชพันธุ์ที่คนทั้งหลายเพาะปลูกไว้ก็ตายแห้งตายแล้งไปเป็นอันมาก...และแม้แต่ลมก็มีได้พัด
ทางซอและทางธงสักครั้งเดียว

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 183-184)

หรือในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงการเกิดกลางสังหรณ์หลาย
ประการ เมื่อคราวพญาเจืองจะสิ้นพระชนม์ เช่น ก็หูกตกลูฟั่นกลายเป็นควายวิ่งเข้าชนรั้ว ด้วยขาม
ตกลูฟั่นกลายเป็นตะพานน้ำ ชายคากลายเป็นตัวต่อตัวแดนบิณว่อน ผึ้งทำรังในท้องฝนตกติดต่อกัน
เป็นเวลานาน 20 วัน ริมท่า นา ภูเขาพังทลาย เป็นต้น ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ก็หูกอยู่เรือน เต็นตกลาง เป็นควายหลายตัวเกลาชนขกรัว
ด้วยลายงามเต็นตกลางกลายเป็นลันแลนลี่แคกกอนผา ชายคากลายเป็นต่อแตนบินเคล้ำฝั่ง
ซาบเข้าในมองแปลงรัง ฝนท่าหลวงตกไหลหลังบ่เอื้อนบั้งได้ชาววัน ริมท่าขอบนาเกลื่อน
ค่าน พุดอยอยู่ตักฟักคลาดคลา ก้อนหินผากลายเป็นเงือก ดันตุกเดือกโผมา เนื้อมิดคา
คือกวางฟานเข้าผ้าบ้านกบเซียดอวานกันเข้าเมือง ปลิวดำตัวท่าเรือออกแอ่วเหล่น กลิ้งเกลือก
เต็นตามบก เสือโคร่งหกเข้าเวียงใหญ่ ไช้ลูกเดียวมีลูก 2 ตัว...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 11)

หรือในครั้งที่พญามังรายประพาสป่า พระองค์ได้ไปถึงสถานที่หนึ่ง
เป็นที่ราบซึ่งโอบล้อมด้วยป่าคา ภายนอกรอบป่าคาก็เป็นที่ราบอีกชั้นหนึ่ง พระองค์ทรงพบเหตุ
อัศจรรย์ คือ มีกวางเผือกแม่และลูกได้หนีฝูงสุนัขเข้ามาอาศัยอยู่ในลอมคานั้น โดยที่สุนัขไม่
สามารถทำอันตรายใด ๆ กวางเผือกนี้เมื่อได้อยู่ในชัยภูมิที่ดีก็มีความกล้าหาญ ได้ไล่ต่อสู้จนฝูง
สุนัขต้องพ่ายหนีไปอันเป็นนิมิตดี พระองค์จึงทรงเลือกสถานที่ที่เป็นชัยภูมินั้นไว้เป็นกลางใจเมือง
ที่จะสร้างใหม่ ดังความที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 31-32

1.3.3 ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม

ฤกษ์ยาม เป็นความเชื่อที่อาศัยการคำนวณทิศทางของดวงดาว โดย
เชื่อว่าทิศทางของดวงดาวจะมีอิทธิพลต่อชีวิตของมนุษย์ (ประคอง กระแสชัย, 2534, หน้า 162)
ในเวลาประกอบพิธีใดการหนึ่งจึงมักนิยมดูฤกษ์ยาม เพื่อความเป็นสิริมงคลให้ประสบความสำเร็จ
ตามเป้าหมายและปราศจากอันตรายทั้งปวง

ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษา เช่น ตำนาน
พื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงการสร้างเมืองเชียงใหม่ว่า พญามังรายทรงพบชัยภูมิที่เหมาะสม
สมควรที่จะสร้างเมืองใหม่ พระองค์จึงทรงเกณฑ์ไพร่พลให้สร้างเมือง โดยเอาลอมคานั้นเป็น
ชัยภูมิไว้เป็นกลางใจเมือง และเข้าตั้งอยู่ ณ สถานที่นั้น โดยถือฤกษ์ยามดังนี้

...ในวันเดือน 7 ออก 8 ค่ำ วันพรหัส ไทกดใจ ดีถี 8 ตัว อินทา
ดีถี 30 ตัว พระจันทร์เสวียนักขัตตฤกษ์ตัวถ้วน 7 ชื่อปุ่นณพพสุ ในกรกฎะ อาไปราสี
ยามแตรรุ่ง 3 ลูกนาที ปลาย 2 บาทน้ำ ไร่คณาในมื่นอาไปราสี ยามสกราชขึ้นวัน
พระญาวัน สกราชขึ้นแถมตัว 1 เปน 654 ปลีเต่าสี่ แล

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 32)

พญามังรายทรงกระทำพิธีกรรมบูชาเทพยดา สร้างราชมณเฑียร ชูดคู และก่อปราการกำแพงเมือง โดยถือตามฤกษ์ยามดังนี้

...เจ้าพระญามังรายหื้อแต่งหมู่ชุมพ่อเวียงทั้งหลายล้างแปลงสร้าพ ครบพร้อมแล้วชูประการ ก่อแรกตั้งราชมณเฑียรคุ่มน้อย ชูดคือ ก่อปราการกำแพงเวียง ทั้งหมดในสกราช 658 ตัว ปลีรวายสัน เดือนแปดเพง เมงวันพรหัส ฤกษ์ 16 ตัว ยามแตรใกล้รุ่ง ไวลคณา ในมีนาโปราลี

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 35-36)

2. แนวความคิดทางพุทธศาสนา

ตำนานเป็นงานเขียนซึ่งเชื่อว่าจะได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในสมัยที่พุทธ ศาสนาลังกาวงศ์มีความเจริญรุ่งเรือง ตำนานจึงได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนามลลังกาวงศ์อย่างสูง ดังปรากฏแนวความคิดและคำสอนต่าง ๆ ทางพุทธศาสนาแทรกอยู่ ซึ่งจากการพิจารณาด้านาน จำนวน 4 เรื่อง ที่นำมาศึกษา พบว่า แนวความคิดทางพุทธศาสนาได้มีบทบาทต่อการกำหนด แนวทางปฏิบัติและความคิดของผู้คนในสังคม โดยมุ่งเน้นการดำรงชีวิตร่วมกันเพื่อประโยชน์สุขใน ปัจจุบัน ขณะเดียวกันก็ยังหวังในประโยชน์เบื้องหน้า กล่าวคือ การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเดิม ในชาติภพหน้า แนวความคิดทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำนาน ได้แก่ แนวความคิดเรื่องบุญ กรรมและการเวียนว่ายตายเกิด และแนวความคิดเรื่องสามัญลักษณ์ณะ ดังปรากฏการวิเคราะห์ดังนี้

2.1 แนวความคิดเรื่องบุญกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด

แนวความคิดดังกล่าวเป็นการอธิบายความสุขและความทุกข์ที่มนุษย์ประสบ อยู่ว่าเป็นผลมาจากการกระทำความดีและความชั่วในชาติภพก่อน มนุษย์กระทำความกรรมเช่นใดย่อม ได้รับผลของกรรมนั้นตอบแทน เมื่อเป็นเช่นนั้นชีวิตของมนุษย์จึงถูกกำหนดด้วยอำนาจกรรม กรรม ที่กระทำบางส่วนทั้งในอดีตและปัจจุบันอาจให้ผลหรือไม่สามารถให้ผลต่อผู้รับได้หมดในชาติภพ ปัจจุบัน ดังนั้น ชาติภพหน้าจึงเป็นผลของกรรมที่มนุษย์กระทำในช่วงที่มีชีวิตอยู่ ชีวิตในโลกหน้า จะมีทั้งสวรรค์และนรกก็ยังไม่ใช่จุดสิ้นสุด มนุษย์จึงเวียนว่ายตายเกิดจนกว่าจะสิ้นกรรม

การเข้าสู่นิพพานทำให้มนุษย์หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด นิพพานจึง เป็นภาวะแห่งความสุขสงบ ไม่มีการกำเนิดและสูญสิ้นต่อไป แต่อย่างไรก็ตาม มนุษย์ก็ยังไม่ สามารถหลุดพ้นจากนิพพานได้ เพราะมนุษย์ยังผูกพันอยู่กับกรรม มนุษย์จึงต้องเวียนว่ายตายเกิด อยู่ในชาติภพต่าง ๆ ความคิดเรื่องกรรมมีส่วนสำคัญในการกำหนดชีวิตมนุษย์ มนุษย์ตกอยู่ภายใต้ อำนาจกรรมจึงมีชีวิตหมุนเวียนไปตามวัฏจักรนี้ ทำให้เกิดความคิดว่าชีวิตคือแบบสำเร็จซึ่งถูก กำหนดไว้แล้ว ชีวิตที่เกิดภายหลังล้วนดำเนินตามแบบสำเร็จหรือชีวิตที่มีมาก่อน (นาฏวิภา

ชลิตานนท์, 2524, หน้า 176) ความคิดดังกล่าวทำให้มนุษย์ยอมรับสถานภาพของตน ผู้ที่มีสถานภาพเป็นชนชั้นสูงในสังคม ย่อมเป็นผลมาจากการกระทำกรรมดีในชาติภพก่อน

การประกอบกรรมดีเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยให้มนุษย์ได้รับบุญกุศล และมีชีวิตที่ดีกว่าในชาติภพหน้า โดยเฉพาะคำสอนเรื่องการทำบุญซึ่งปรากฏในตำนานเลมอ ในตำนานทั้ง 4 เรื่อง ที่นำมาศึกษา พบความเชื่อเรื่องการทำบุญและอานิสงส์แห่งผลบุญปรากฏอยู่ เช่น

ในตำนานสุวรรณโคมคำ ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการถวายทานแด่พระพุทธเจ้า ว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จมายังถ้ำกุ่มภักเพื่อเสวยภัตตาหาร พระองค์ไม่มีน้ำเสวย เทพดา 4 องค์ ได้นำน้ำบรรจุน้ำในไหมาถวาย ผลของการถวายน้ำแด่พระพุทธเจ้า ทำให้เทพดาทั้ง 4 ได้เสวยสุขอยู่ยังวิมานเหนือยอดเขาตั้งแต่นั้นมา ดังตัวอย่างข้อความว่า

ครั้งนั้นพระพุทธเจ้า...พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จไปโคจรบิณฑบาตเพื่อภัตตาหารในเมืองมิลินา แล้วเสด็จโดยทางอากาศด้วยอิทธิฤทธิ์มาสถิตอยู่ที่ถ้ำนั้น แล้วทรงกระทำภัตตกิจเสร็จแล้วไม่มีน้ำที่จะเสวย เทพดาทั้ง 4 องค์ จึงนำเอาหม้อน้ำจากทิศทั้ง 4 มาเพื่อบำเพ็ญบุญแด่พระพุทธเจ้า...เทพดาทั้ง 4 องค์ ก็ได้เสวยผลอานิสงส์ส่วนบุญที่ได้ให้น้ำเป็นทาน ได้อยู่ในวิมานอันตั้งอยู่ยอดเขาทั้ง 4 ทิศ

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 155)

หรือในตำนานสิงหนวัติกุมาร ซึ่งกล่าวถึงการถวายเซตแดนเป็นทานแด่พญาอชุตราชเพื่อสร้างพระบรมธาตุของปู่เจ้าลาวจกและบิรวาร ตลอดจนการมอบตนอยู่ปฏิบัติรักษาพระบรมธาตุนั้น อานิสงส์แห่งการปฏิบัติบูชาทำให้เมื่อปู่เจ้าลาวจกตายก็ได้ไปเกิดเป็นเทพดาอยู่รักษายอดเขาญคนธร ดังตัวอย่างข้อความว่า

ส่วนว่าปู่เจ้าลาวจก 2 คน ผัวเมียก่อนนั้น ครั้นว่าเอาเซตแดนถวายเป็นทาน พร้อมกับอชุตราชเจ้าก็มีได้หนีไปอยู่แห่งใด ก็มีใจศรัทธาอยู่ปฏิบัติอุปัฏฐากมหาธาตุเจ้าด้วยข้าวตอกดอกไม้ธูปเทียนทุกคำเข้ามิได้ขาด ครั้นว่าจุติก็ได้ไปเกิดเป็นเทวดาเทวบุตรอยู่ปลายเขาญคนธร นั้นแล

(ตำนานสิงหนวัติกุมาร, หน้า 155)

เช่นเดียวกับเรื่องราวของพรหมกุมาร ซึ่งในอดีตชาติกำเนิดเป็นสามเณรได้บิณฑบาตไปถึงที่อยู่ของพญากรอม พญากรอมเมื่อทราบว่าเป็นสามเณรชาวเวียงสีทวงซึ่งเป็นเพียงเมืองส่วย ก็ดูหมิ่นว่าต่ำต้อยและสั่งบิรวารไม่ให้ใส่บาตรสามเณรนั้น ด้วยความโกรธสามเณรจึงขึ้นไปสู่ตอถ้ำแก้ว กระทำการถวายทานบูชาพระบรมธาตุ อธิษฐานขอเกิดเป็นโอรสแห่งพระองค์

ฟัง และสามารถรับชนะกรอมทั้งปวง อาณิสสแห่งการบูชาพระบรมธาตุทำให้สามเณรจุติเป็น
โอรสราชเทวีเมืองสีทวง สามารถรับชนะกรอมและแย่งชิงบ้านเมืองกลับคืนมาถวายแก่ราชบิดา
ในการอธิบายถึงการกำเนิดของพรหมกุมารย้อนกลับไปในอดีต แสดงให้เห็นถึงความเชื่อว่าเป็น
เป็นผลของอดีตอย่างแท้จริง ดังตัวอย่างข้อความว่า

...แล้วก็ขึ้นสู่ดอยแก้วกระทำปทักษิณไหว้มหาธาตุเจ้าแล้ว ก็ยกบาตรขึ้น
ใส่หัวถวายให้เป็นทานแก่พระบรมธาตุทั้งบาตรทั้งข้าวนั้น ก็ตั้งคำปรารภว่า สาธุ ด้วยเดช
อันข้าผู้ได้อาข้าวบิดนทบาทให้เป็นทานแก่พระมหาธาตุเจ้าแล้วทั้งนี้ไป 7 วัน ภายหน้า
ขอให้ข้าจุติตายจากชาติอันเป็นสามเณรนี้แล้ว ขอให้ข้าพเจ้าไปเอาปฏิสนธิในท้องแห่งนาง
เทวีแห่งคามโกชกผู้เป็นแม่บ้านศรีทวงนั้นเทอญ ครั้นว่าผู้ข้าเกิดมาพ้นจากท้องแห่งมารดาแล้ว
ขอให้ข้ามีรูปอันงามและประกอบด้วยกำลัง มีอายุมันยืน ให้เป็นที่รักจำเริญใจแก่พระยา
ศรีทวงผู้เป็นบิดาแห่งข้าพเจ้า ครั้นว่าข้าใหญ่ขึ้นมาได้ 16 ขวบเข้า แล้วขอให้ข้ามีชัยชนะ
ปราบแพ้ยังพระยาขอมดำตนนี้ด้วย

(ตำนานสิงหนวัติกุมาร, หน้า 75-76)

หรือในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ได้กล่าวถึงพระนาง
จามเทวีว่าทรงเป็นผู้มีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา พระองค์บำเพ็ญพระราชกุศลด้วย
การต่าง ๆ เช่น สร้างอาราม วิหาร และพระพุทธรูปน้อยใหญ่เป็นอันมาก ปฏิบัติบำรุงพระภิกษุ
สงฆ์และสมณพราหมณ์ด้วยทรัพย์ของพระองค์ ปฏิบัติอยู่ในศีลาจารวัตร เป็นต้น ด้วยกุศลกรรม
ซึ่งพระนางทรงปฏิบัติ เมื่อพระนางสิ้นพระชนม์ก็ได้จุติในเทวโลก ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ด้วยกรรมที่พระนางเจ้าได้กระทำไว้แล้วแต่ปางก่อน เพราะอาศัยบุญสมบัติ
ที่พระนางเจ้าได้สั่งสมไว้ แลชวนช่วยในกุศลกรรมด้วยสุจริตสามประการ แลได้เจริญพระ
ไตรลักษณ์ญาณด้วยเปล่งพระวาจาว่า ทุกข์ อนิจจัง อนัตตา ดังในขณะมีพระโรคพาธมา
เบียดเบียนเมื่อเวลาจวนใกล้จะสวรรคต พอขณะจุติจากมนุษย์โลกนี้ ก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์
ชั้นดุสิตเทวโลก

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 68-69)

2.2 แนวความคิดเรื่องสามัญลักษณะ

สามัญลักษณะเป็นหลักธรรมอันเป็นความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของโลกและ
การดำเนินไปของชีวิต 3 ประการ ได้แก่ ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนหรือความเป็นอนิจจัง ทุกสิ่ง
ทุกอย่างมีเกิดแล้วต้องมีดับ ความทุกข์หรือความขัดแย้งอันเกิดมาจากการมีชีวิตอยู่เรียกว่า ทุกขตา

และความไม่มีตัวตนแน่นอนคืออนัตตา (สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทรวณิช, 2523, หน้า 25-26)

ในตำนานที่นำมาศึกษา ปรากฏหลักสัจธรรมดังกล่าวที่เห็นได้อย่างชัดเจน ได้แก่ การดำเนินเรื่องราวของตำนานไปในรูปของการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ตามกาลเวลาที่หมุนเวียนไป จากอดีตสู่ปัจจุบันและอนาคต ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของ กาลเวลากับเหตุการณ์ ตลอดจนการดำเนินไปของชีวิตในตำนานดังกล่าว ถูกถ่ายทอดอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากการเกิด เจ็บ ตาย ของชีวิตที่ดำเนินไปเรื่อย ๆ หรือจากการเกิด การเติบโต ความเจริญรุ่งเรือง ความเสื่อมและการสลายตัวของเมืองต่าง ๆ เป็นต้น (นาฏวิภา ชลิตานนท์, 2524, หน้า 183-184)

ในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย แนวความคิดนี้ได้ถูกนำมาใช้เป็นข้อเตือนสติและปลอบโยน เพื่อให้ยอมรับความเป็นจริงของชีวิต ดังปรากฏในตอน ที่กล่าวว่าเมื่อพระนางจามเทวีจะเสด็จกลับเมืองหริภุญไชย พระนางได้มาลาและขอพรต่อฤๅษีให้ ฤๅษีคุ้มครองพระเจ้าอนันตยศราชโอรสของพระองค์ ฤๅษีได้กล่าวเตือนสติพระนางและชี้ให้เห็นว่า ความตายเป็นเรื่องธรรมดาซึ่งต้องเกิดกับมนุษย์ทุกคน เพราะฉะนั้น ในขณะที่มนุษย์มีชีวิตอยู่จึง ต้องหมั่นประกอบกุศลกรรม เพื่อความสวัสดิมงคลจะได้เกิดแก่ผู้กระทำ ดังตัวอย่างข้อความว่า

...บัดนี้ข้าพเจ้าจักลาพระผู้เป็นเจ้ากลับไปยังพระนครหริภุญไชย ขอพระ ผู้เป็นเจ้า จงอนุญาตให้ข้าพเจ้าไปโดยสวัสดิด้วยเดชานุภาพของพระผู้เป็นเจ้าเถิด ขอพระ ผู้เป็นเจ้าจงช่วยอภิบาลบำรุงรักษาพระเจ้านันตยศผู้เป็นหลานของพระผู้เป็นเจ้าว่าเป็นอุบาสก เถิด...ลำดับนั้น พระพรหมฤๅษีจึงถวายพระพรพระนางเจ้าจามเทวี...พระราชเทวีอย่าได้ ทรงพระปริวิตกถึงเธอเลย จักได้รักษาสุจริตธรรมของตน อีกประการหนึ่ง อายุสังขารก็เป็น ของไม่เที่ยงแท้คงทนถาวรยั่งยืนไปได้นาน พระราชเทวีเจ้าจงกระทำบุญกรรมกองการกุศล ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปเถิด ความสวัสดิมงคลจงบังเกิดมีแด่พระราชเทวีเจ้าด้วยบุญกรรมของพระองค์ เจ้านั้น

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 67-68)

และเมื่อพระนางจามเทวีสิ้นพระชนม์ ขนทั้งหลายต่างพากันเศร้าเสียใจ พระเจ้ามหันตยศได้ตรัสปลอบและเตือนสติแก่ชนเหล่านั้น โดยอ้างเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า โอวาทดังกล่าวแสดงถึงสัจธรรมเกี่ยวกับความไม่เที่ยงแท้ของชีวิต มนุษย์ควรยอมรับความเป็นจริง ของธรรมข้อนี้ ขณะเดียวกันก็ทรงเตือนสติให้ชนทั้งหลายกระทำความบุญทาน เพื่อแสดงความกตัญญู แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับ และเพื่อเป็นอานิสงส์แก่ตน ดังตัวอย่างข้อความว่า

เมื่อมหาชนพากันปริเวนนาการอยู่ดังนั้น พระเจ้ามหันตยสก็พระราชทานโอวาท แก่มหาชนเหล่านั้นว่า ท่านทั้งหลายอย่าได้โศกเศร้าปริเวนนาการไปนักเลย สมเด็จพระบรม ศาสตราจารย์ได้โปรดประทานพระพุทโธวาทไว้อย่างนี้ว่า ความตายเป็นธรรมดาสำหรับโลกนี้ ทั้งสิ้น ท่านทั้งหลายยังกระทำความอาลัยในหมู่ญาติของตนอยู่แล้ว พึงกระทำบุญมีทาน เป็นต้นพึงรักษาศีล สร้างพระเจดีย์ สร้างพระพุทธรูป กระทำอุทิศผลบุญนั้นไปแก่หมู่ญาติมี มารดาบิดา เป็นต้น เมื่อท่านทั้งหลายกระทำได้อย่างนี้ ได้ชื่อว่ากระทำการตอบแทนคุณ แล ได้ชื่อว่าเป็นที่รักยิ่งของหมู่ญาติทั้งหลายเหล่านั้น มีมารดา บิดา เป็นต้น . .

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 69-70)

3. การผ산แนวความเชื่อแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนา

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ตำนานมีลักษณะการผ산แนวความเชื่อแบบเดิม และแนวความคิดทางพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน เพราะฉะนั้น เราจึงมองเห็นการให้คำตอบและการหา เหตุผลของตำนาน เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ของเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นเหตุผลที่ตอบด้วยแนว ความคิดความเชื่อทั้งสองประการ

การผ산แนวความเชื่อแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนา ได้แก่ การนำ แนวความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์มาประกอบกับแนวความคิดทางพุทธศาสนา มนุษย์เคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะเชื่อว่าสามารถบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ เมื่อแนว ความคิดทางพุทธศาสนาเข้ามามีอิทธิพลต่อความคิดและความศรัทธาของมนุษย์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์จึง ถูกแทนที่ด้วยพุทธศาสนา ทำให้พุทธศาสนาเลยมามีลักษณะของความศักดิ์สิทธิ์ และมีอิทธิ ปาฏิหาริย์เช่นเดียวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เดิม

ในตำนานที่นำมาศึกษา พบว่าตำนานมีการผ산แนวความคิดความเชื่อทั้งสอง ประการในรูปแบบต่าง ๆ ที่สำคัญได้แก่ แนวความคิดความเชื่อเรื่องพุทธทำนาย แนวความคิด ความเชื่อเรื่องพระบรมธาตุ แนวความคิดความเชื่อเรื่องลักษณะเหนือมนุษย์ ดังปรากฏการวิเคราะห์ ดังนี้

3.1 แนวความคิดความเชื่อเรื่องพุทธทำนาย

พุทธทำนาย หมายถึง การเสด็จของพระพุทธเจ้ายังดินแดนต่าง ๆ และทรง พยากรณ์ถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าองค์อื่นในภัทรกัลป์ และการเกิดบ้านเมืองใหญ่อันจะเป็น ที่ประดิษฐานพุทธศาสนาในภายหน้า ตลอดจนความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในเมืองนั้น พุทธ ทำนายจึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความชอบธรรมในการเกิดเมืองต่าง ๆ และสร้างความศักดิ์สิทธิ์ แก่สิ่งอันเป็นที่เคารพทางศาสนา ซึ่งการสร้างความคิดนี้ก็คือความพยายามในการที่จะนำ

แนวความคิดทางพุทธศาสนาเข้ามาแทนที่แนวความคิดแบบเดิมนั่นเอง (อุษณีย์ ธงไชย, 2540, หน้า 140)

ในตำนานที่นำมาศึกษา แนวความคิดความเชื่อเรื่องพุทธทำนาย ปรากฏในตำนานสุวรรณโคมคำและตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย โดยกล่าวว่าเมืองสุวรรณโคมคำและเมืองหริภุญไชยถูกสร้างขึ้น เพราะพระพุทธเจ้าเสด็จมาและทรงพยากรณ์เกี่ยวกับการเกิดบ้านเมืองไว้ ดังนี้

ในตำนานสุวรรณโคมคำ ได้กล่าวถึงการเสด็จไปบิณฑบาตของพระพุทธเจ้า กุศลันธะ แล้วเสด็จมายังดินแดนภาคเหนือ (สถานที่เกิดตำนาน) เพื่อเสวยภัตตาหารนั้น พระองค์ทรงพยากรณ์ถึงการเสด็จมาเพื่อกระทำกตติยกรรมของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในภัทรกัลป์ การขุดควักหนองน้ำจนเกิดเป็นแม่น้ำไหลลงไปถึงมหาสมุทร เมื่อหนองน้ำแห้งเป็นแผ่นดิน ในภายหน้าจะมีพญามหากษัตริย์ซึ่งมีบุญญาธิการมากมาสร้างบ้านเมือง และสถานที่นี้จะเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปต่อไป ดังตัวอย่างข้อความว่า

ครั้งนั้นพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้านี้เป็นที่ประทับทรงทำกตติยกรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระตถาคตเป็นต้นนี้ และพระพุทธเจ้าทั้ง 4 พระองค์ ต่อแต่พระตถาคตไปในภายภาคหน้า ก็จักเสด็จมาทรงทำกตติยกรรมที่ถ้ำนี้ทุกพระองค์ เมื่อเราตถาคตนิพพานล่วงไปแล้ว จะมีพญานาคตัว 1 มีบริวารถึง 7 โกฏิ อยู่ที่หนองกระแสน้ำลงในเมืองมิลินา จักขุดควักล่องลงไปจนถึงน้ำมหาสมุทรหลวง น้ำสระหนองนี้ก็จักลูลไหลลงไปยังจนแห้งขึ้นเป็นแผ่นดินราบเสมอ และต่อไปภายภาคหน้าจะยังมีพระยาองค์ 1 มีบุญญาภิสมภารเป็นอันมาก จักได้มาตั้งอยู่ที่หนองนี้ และสถานที่นี้ก็จักเป็นที่ตั้งพระศาสนาของพระพุทธเจ้าทั้ง 4 พระองค์ด้วย...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 156)

ในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ได้กล่าวถึงการเสด็จของพระพุทธเจ้าเพื่อประทานโอวาทและอนุสาสน์แก่เหล่าเมงคบุตร ณ หมู่บ้านโกนตคามและชโรทคาม ทรงพยากรณ์ถึงการปรากฏของนครใหญ่ ณ ที่อยู่ของเหล่าเมงคบุตร อันจักเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุแห่งพระพุทธเจ้าในภายหน้า และจะมีพญามหากษัตริย์สถาปนาและบำรุงรักษาพระบรมธาตุ ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ดูราวเมงคทั้งหลายผู้จำเริญ ในกาลอนาคตภายหน้าประเทศที่นี้จักปรากฏ มีเป็นพระมหานครใหญ่ มีพระเจ้าเอกราชทรงพระนามว่า อาทิจจราช จักได้เสวยราชย์ครองพระนครนี้

ก็พระเจ้าอาทิตย์จราชนั้นจักเป็นวงศ์ตระกูลของท่านทั้งหลาย ก็กาลใดเราพระ
ตถาคตนิพพานแล้วเทียว พระสารีริกธาตุของเราจักบังเกิดขึ้นในสถานที่นี้ แลพระราชานั้น
จักได้บำรุงพระสารีริกธาตุนั้น

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 6)

3.2 แนวความคิดความเชื่อเรื่องพระบรมธาตุ

พระบรมธาตุเจดีย์ หมายถึง ศาสนสถานທີ່เชื่อว่าประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า การสร้างแนวความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเป็นวิธีหนึ่งที่ใช้ในการแทนที่ความเชื่อแบบเดิมที่เชื่อว่า ทุกหนทุกแห่งบนพื้นโลก ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำ ภูเขา ดันไม้ พื้นดิน และอากาศ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยปกปักรักษาอยู่ มนุษย์ต้องเคารพบูชา เมื่อพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาท ก็ได้มีการสร้างสิ่งซึ่งเป็นสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาลงในบริเวณนั้น พระบรมธาตุเจดีย์คือสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า จึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนเคารพบูชา เพราะเชื่อว่าจะเป็นสิริมงคล ทำให้อายุยืนและได้รับอานิสงส์มาก

แนวความคิดความเชื่อเรื่องพระบรมธาตุ ปรากฏในลักษณะการนำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐาน ณ สถานที่ซึ่งเชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์มาก่อน การแสดงปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุ การเคารพบูชา ตลอดจนการอุปถัมภ์บำรุงพระบรมธาตุ ซึ่งในตำนานที่นำมาศึกษาพบว่า มีแนวความคิดความเชื่อดังกล่าวปรากฏอยู่หลายตอน เช่น ในตำนานสิงหนวัติกุมาร กล่าวถึงการสร้างพระบรมธาตุโดยดั่งว่า โสสมัยพญาอชุตราช พระมหากษัตริย์ได้นำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐาน ณ ดอยดินแดง อันเป็นที่อยู่ของพวกมิลักขุตามคำพยากรณ์ของพระพุทธเจ้า พญาอชุตราชทรงให้กำหนดอาณาบริเวณพระบรมธาตุด้วยการปักธงบนยอดเขา หางธงปลิวเพียงใด ให้ทำเครื่องหมายเป็นฐานสถูปกว้างเพียงนั้น พญาอชุตราชทรงบูชาพระบรมสารีริกธาตุด้วยเครื่องสักการะบูชา พระบรมสารีริกธาตุก็แสดงปาฏิหาริย์ด้วยการแผ่รัศมีและจมลงไปในก้อนหิน ดังตัวอย่างข้อความว่า

เมื่อนั้นพระยาอชุตราชเจ้าก็มีใจขึ้นขมยินดีบังเกิดศรัทธา แล้วก็ให้หาช่างเครื่องทั้งหลายมากระทำพระโกศเงิน พระโกศทอง รับซ่อมเอาพระโกศแก้วธรรมราช (ปัทมราช) นั้นแล้ว ก็บูชาด้วยข้าวตอกดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง ช่อธงฉัตรจ้องปกกางมากนัก...

มหากษัตริย์เจ้าก็ยกเอาพระโกศพระมหาธาตุเจ้าขึ้นตั้งไว้เหนือหินก้อนหนึ่ง อันพระพุทธเจ้านั่งเมื่อครั้งก่อนนั้น ครั้นนั้นมหาชินธาตุเจ้าก็แผ่ปาฏิหาริย์แจ้งทั่วเมืองทั้งเมือง ทั้งมวณาน 7 วัน 7 คืน แล้วก็พาพระโกศจมลงไปในก้อนหิน...

(ตำนานสิงหนวัติกุมาร, หน้า 40-41)

นอกจากนี้ พระองค์ยังได้ถวายเขตแดนและชาวมีลิกขุจำนวนหนึ่งเพื่ออยู่ปฏิบัติบำรุงพระบรมธาตุนั้นด้วย ดังตัวอย่างข้อความว่า

ยามนั้นพระยาอชุตราชมหากษัตริย์เจ้าก็เรียกร้อง ขุนลัวะ คือ ปู่เจ้าลาวจก ทั้งสองผิวเมียมาแล้วก็ให้คำหมั้นหนึ่ง แล้วก็ขอเอาเขตแดนด้านไหน 3,000 วาทุกด้าน กับ มีมีลิกขุ 500 ครว...

อชุตธรรมิราชาเจ้าก็เวนถวายไว้เป็นทางแกมหาธาตุเจ้า...

(ตำนานสิงหนวัติกุมาร, หน้า 41-42)

หรือในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ซึ่งกล่าวถึงการปรากฏของพระบรมธาตุ ณ กลางเมืองหริภุญไชย การสร้างพระบรมธาตุในใจกลางเมืองนี้ อาจตีความได้ว่าเป็นการสร้างศูนย์กลางและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของเมืองให้เกิดขึ้นใหม่ ขณะเดียวกันก็ยกฐานะของเมืองให้เทียบเท่ากับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วย ในการสร้างพระบรมธาตุนั้น ตำนานกล่าวว่า พญาอาทิตย์ยราชทรงให้ทำความสะอาดบริเวณที่จะสร้างพระบรมธาตุ ทรงประดับและตกแต่งสถานที่นั้นด้วยธงและบุษบาด้วยเครื่องสักการะทั้งปวง แล้วได้ประกาศแก่ชาวเมืองเพื่อให้พากันจัดหาเครื่องสักการะมาบูชาพระบรมธาตุนั้น ครั้นนั้นพระบรมธาตุได้กระทำปาฏิหาริย์โดยผุดขึ้นมาจากพื้นดิน แล้วกลับจมลงไปดังเดิม ดังตัวอย่างข้อความว่า

...พระเจ้าอาทิตย์ยราชก็เสด็จลงจากพระราชนิเวศน์ ชำระที่นั้นให้หมดจด สะอาดด้วยพระราชหัตถ์ของพระองค์แล้ว จึงให้ชนเอาดินที่ขุดออกไปเสียภายนอกพระนคร ให้ชนเอาดินที่ดีมาเรียรายลงให้เต็มแล้ว ให้เรือชนเห้าย่เรือนในพระนครที่อยู่ของพระองค์ออกออกไปเสียให้ไกลห่างจากที่นั้น แล้วให้กระทำการขาวดีประมาณวาหนึ่ง โดยรอบที่นั้นทั้งสี่ทิศ ให้เต็มไปด้วยทรายเงินทรายทองหนาประมาณศอกหนึ่งแล้วให้ตั้งเรียบเรียงโดยรอบด้วยระเบียบหม้อทองหม้อเงินอันเต็มไปด้วยดอกปทุมชาติแลดอกอุบล...

พระเจ้าอาทิตย์ยราชโปรดให้ตกแต่งอย่างนี้แล้ว จึงให้ตีกลองประกาศเที่ยวไปในพระนครทั้งลันว่า...ท่านทั้งหลายจงไปบูชาพระสร้าธาตุนั้นด้วยเครื่องสักการบูชา มีเทียนธูปและระเบียบดอกไม้ของหอม เป็นต้น แลจงไปสละสรพระสร้าธาตุนั้นด้วยน้ำหอม

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 111-112)

แนวความคิดความเชื่อเรื่องการสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุ กล่าวว่าพัฒนามาจากการบรรจุอัฐิของบรรพบุรุษในภาชนะ แล้วนำไปฝัง ณ ที่ซึ่งตนนับถือ เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาได้มีการผสมผสานปรับปรุงเป็นการบรรจุพระบรมธาตุในโกศฝังดิน แล้วทำเครื่องหมายต่าง ๆ

เช่น ก้อนหิน ต้นไม้ไว้เหนือผิวดิน และในระยะต่อมาจึงได้พัฒนาขึ้นมาเป็นการสร้างองค์เจดีย์เหนือพื้นดินครอบคลุมบริเวณที่พระบรมธาตุฝังอยู่ (แสงว มาละแซม, 2540, หน้า 22)

การสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุได้นำไปสู่การสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิบุคคลในภายหลัง ดังที่ปรากฏในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ซึ่งกล่าวถึงการสร้างเจดีย์บรรจุพระอัฐิของพระนางจามเทวีว่า พระเจ้ามหันตยสและพระเจ้าอนันตยสทรงจัดการถวายพระเพลิงพระศพของพระนาง และโปรดให้ก่อเจดีย์หุ้มด้วยแผ่นสุวรรณบรรจุอัฐิของพระนาง เรียกว่า สุวรรณจังโกฏเจดีย์ ณ เมืองหริภุญไชย และเมื่อพระเจ้าอนันตยสสิ้นพระชนม์ ประชาชนชาวเมืองก็ได้สร้างเจดีย์บรรจุพระอัฐิของพระองค์เช่นกัน ดังตัวอย่างความว่า

พระเจ้ามหันตยส... ทรงบูชาด้วยการบูชาสักการะใหญ่ถึงเจ็ดวัน แล้วให้กระทำอาพาฬมหาปราสาทที่ถวายพระเพลิงแลจิตกาธานเชิงตะกอนแล้วเชิญพระศพไปยังสุสาน... ขึ้นวางบนเชิงตะกอนถวายพระเพลิงแล้ว... ให้ประพรมด้วยน้ำหอมดับพระเพลิงเก็บพระอัฐิธาตุใส่ไว้ในผอบทอง คลุกเคล้าด้วยจُرณมีกลิ่นอันหอมปิดฝาผอบ แล้วจึงเชิญพระอัฐิธาตุนั้นมาโดยปัจฉิมทิศภาคแห่งพระนคร... กระทำสถานที่เหมาะสมเป็นที่ประดิษฐานพระอัฐิธาตุ อันเป็นที่รมณียฐานแลให้กระทำเป็นเจดีย์มีพระพุทธรูปอยู่ในเบื้องบนหุ้มด้วยแผ่นทองคำ เพราะเหตุนี้จึงได้มีนามว่าสุวรรณจังโกฏเจดีย์...

ประชุมชนชาวพระนครทั้งหลายก็กระทำสรีริกษของพระเจ้าอนันตยสแล้วเก็บพระอัฐิธาตุนั้นมายังเมืองหริภุญไชยนคร บรรจุไว้ในสถานที่แห่งหนึ่งในป่าไม้ยางทวาย เบื้องทิศอีสานแห่งหริภุญไชยนคร กระทำพระสถูปเจดีย์ ณ เบื้องบนบรรจุพระอัฐิธาตุนั้น (ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 69 และ 72)

หรือในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ที่กล่าวถึงการส่งการพระศพพญามังรายว่า มีการเชิญพระศพสู่โกศและประดิษฐานในวิมานเมรุปราสาท กระทำบุญทาน เมื่อถวายพระเพลิงพระศพแล้ว ก็มีการสร้างเจดีย์บรรจุพระอัฐิธาตุ และปลูกต้นไม้ไว้ยังสถานที่กระทำการถวายพระเพลิงนั้น ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ส่วนเจ้าพระญามังราย... ตราบอายุได้ 80 ปี คัจจติไฟสุปรโลกพวยหน้า... เสนาอำมาจทั้งหลายก็เอากราบพระญามังรายใส่ในโกฏคำไว้...

เจ้าพระญาไชยสงคราม... ค้ำสร้างแปลงยังวิมานเมรุปราสาทใส่คราบพอดนแล้วกระทำบุญหื้อทานเลิกซากส่งการเผาเสียในกลางเชียงใหม่ แล้วค้ำก่อภู่จุกพอดนไว้ที่กลางเชียงใหม่กลางเวียงที่นั้นเอาไม้สรีมาปลูกไว้เหนือภู่นั้น แล้วค้ำตั้งลำทับล้อล้อมไว้เพื่อบหื้อเปน

สาธารณแก่คนทั้งหลายขึ้นแล

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 43)

3.3 แนวความคิดความเชื่อเรื่องลักษณะเหนือมนุษย์

ลักษณะเหนือมนุษย์ เป็นแนวความคิดความเชื่ออันเกิดจากการผสมแนวความคิดแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน ในแนวความคิดแบบเดิม ลักษณะเหนือมนุษย์เป็นสัญลักษณ์ที่ใช้อธิบายลักษณะของสิ่งที่เป็นที่เคารพบูชา เมื่อพุทธศาสนาเข้ามามีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อ จึงมีการผสมผสานลัทธิคติดีลัทธิเข้ากับพุทธศาสนา ดังตัวอย่างเช่น การกล่าวถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอิทธิปาฏิหาริย์ มีลักษณะเหนือมนุษย์ สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ เป็นต้น

ในตำนานที่นำมาศึกษา คือ ตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานสิงหนวัติกุมาร และตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ได้ปรากฏลักษณะเหนือมนุษย์ในพระพุทธเจ้า เช่น กล่าวถึงการเกิดเหตุมหัศจรรย์ตอนที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน มีฟ้าร้อง แผ่นดินไหว เป็นอาทิ การมีลักษณะของมหาบุรุษ 32 ประการ การเดินทางไปโดยอากาศยังดินแดนต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าและพระสาวก การพยากรณ์เกี่ยวกับการเกิดบ้านเมืองในดินแดนต่าง ๆ การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น

ดังตัวอย่างเช่น ในตำนานสุวรรณโคมคำ ได้กล่าวถึงเหตุมหัศจรรย์ในคราวที่พระพุทธเจ้ากัณฐปะประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน นอกจากนี้ พระองค์ยังมีลักษณะของมหาบุรุษ 32 ประการด้วย ดังตัวอย่างข้อความว่า

ครั้งนั้นก็บังเกิดมหัศจรรย์ไกลาหลเป็นต้นว่า ฟ้าร้อง ดอยคราง แผ่นดินไหว ในท้องสมุทรสาครกำเรบนองขึ้นจนด้นฝั่งและเขาติเนรราชอ่อนน้อม...พระบรมโพธิสัตว์ออกมา ก็มีมหาบุริสลักษณะ 32 ประการพร้อมบริบูรณ์ และมีพระโสมสวยามครบทุกส่วน...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 230)

หรือในตำนานสิงหนวัติกุมาร กล่าวถึงการนำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานในเมืองโยนกในสมัยผู้ปกครององค์ต่าง ๆ โดยพระสาวกองค์สำคัญ และในทุกครั้งพระบรมสารีริกธาตุก็ได้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์โดยปรากฏรัศมีรุ่งเรืองทั่วทุกทิศ แล้วกลับจมลงไปในก้อนหิน ดังตัวอย่างข้อความว่า

ในกาลนั้นยังมีอรหันต์เจ้าองค์หนึ่ง ชื่อมหาวิชัยโพธิเจ้าเป็นต้น กับฤๅษี 500 คน ก็ไปนมัสการมหาธาตุเจ้ายังถ้ำสัตตปิณฑคูหา อันมียังดอยเวภารบรรพตในเมืองราชคฤห์ ที่นั่น แล้วก็อธิษฐานขอเอาพระบรมธาตุเจ้าได้ 150 พระองค์ แล้วก็เอาใส่พระโกศแก้ว พระธรรมราช (ปัทมราช) ลูกเท่าหมากน้ำเต้า แล้วก็เหาะมาด้วยบนอากาศ ก็เอามาสู่เมือง โยนก...

แล้วอรหันต์เจ้ากับฤๅษีทั้งหลายไปพร้อมกันยกเอาพระโกศพระบรมธาตุเจ้าขึ้น ไปประดิษฐานไว้เหนือหินอันมหาธาตุเจ้าบรรจุไว้ก่อน ครั้งนั้น อรหันต์ทั้งหลายก็อธิษฐาน ขอให้ธาตุเจ้าพาพระโกศจมลงไปเป็นดั่งมหาภักชลปเจ้า หากอธิษฐานแต่ก่อนนั้นแล

ในกาลนั้น มหาธาตุเจ้าก็กระทำปาฏิหาริย์รุ่งเรืองส่องรัศมีทั่วทิศานุทิศแคว้น เมืองโยนกนครทั้งมวล แล้วก็จมลงไปในก้นอนหินที่นั่นลึกประมาณ 7 ศอก บนพระบรมธาตุเจ้าก่อนนั้นศอกหนึ่ง

(ตำนานสิงหนวัติกุมาร, หน้า 49-50)

นอกจากนี้ ลักษณะเหนือมนุษย์ยังได้ถ่ายทอดไปสู่ผู้ปกครองเมือง ผู้ปกครอง จึงมีลักษณะของมหาบุรุษ เป็นผู้มีบุญญาธิการ เพราะเป็นเทพมาจุติ เป็นนักรบและผู้นำที่มีความสามารถ เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม โดยยึดถือธรรมเป็นแนวทางปฏิบัติและเป็นอุดมการณ์ในการปกครอง ความเป็นมหาบุรุษ วีรบุรุษ และธรรมราชา ทำให้ผู้ปกครองมีคุณสมบัติแตกต่างจากมนุษย์ทั่วไป และเป็นเหตุให้ปาฏิหาริย์และเหตุอัศจรรย์ต่าง ๆ กลายเป็นนิมิตบ่งบอกเหตุการณ์เบื้องหน้า ดังจะเห็นได้จากนิมิตฝันและการทำนายฝันหรือกลางสังหรณ์เกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญ ซึ่งปรากฏเฉพาะต่อผู้ปกครองปรากฏอยู่ในตำนาน ตัวอย่างลักษณะเหนือมนุษย์ของผู้ปกครองปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษา เช่น

ในตำนานสิงหนวัติกุมาร กล่าวถึงเมื่อองค์สุวรรณทวารมูขประสูติ ก็ได้มีเหตุมหัศจรรย์เกิดขึ้น คือ การเกิดแผ่นดินไหว การประสูติของพระกุมารออกมาทางโอษฐ์ของพระมารดาลงในถาดสุวรรณ การได้ม้ามี่กำลังมาไว้ ความสามารถพูดและเดินได้ของพระกุมาร และการรู้จักรักษาศีลบำเพ็ญทานของพระกุมาร ดังตัวอย่างข้อความว่า

...นางก็เจ็บครรภ์บังเกิดมหัศจรรย์เป็นแผ่นดินไหวมากมาย นางก็บังเกิดอาการไคร้อาเจียน นางสนมทั้งหลายจึงเอาถาดทองคำมารองถวายนางนั้นกุมารที่อยู่ในครรภ์ มิได้คลอดเหมือนมนุษย์ทั้งหลาย คือประสูติออกมาทาง मुख ทวารของมารดา แล้วร่วงลงไปอยู่ที่ถาดทองคำ มีรูปอันบริสุทธิ์มิได้มีมูลมลทิน ไม่มีโลหิตติดแปดเปื้อนแม้แต่สิ่งเดียว

เหมือนหนึ่งล้างไว้ฉะนั้น

...ครั้งนั้นพระยาพลาหกกัณเภาฆ่าสัตว์มีกำลัง อาจเดินวันเดียวระยะทางไกลได้ถึง 32 โยชน์ มาได้...เจ้าพระโอรสองค์นี้มีบุญญาภิสมภาร หากได้กตาทิการมาเป็นอันมาก และมีมหาปฐิสลักขณะไม่ครบ 32 ประการ ยังขาดอยู่อย่างหนึ่ง ครั้นไม่เทียมพระสัพพัญญูพุทธเจ้ายังทรงทรมานอยู่ดั่งนั้น ก็จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิปราบทวีปทั้ง 4... กุมารได้สดับเสียงคนตีดุริยดนตรีฆ้องกลองบูชาพระรัตนตรัยมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นต้น กุมารจึงคำนึงว่าวันพรุ่งนี้จักเป็นวันมหาอุโบสถศีล ญจักรักษาศีล 8 เถอะ

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 174-177)

หรือในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงการเป็นเทพมาจุติของผู้ปกครอง คือ ลวจักรเทวบุตรตามโองการของพระอินทร์ พระองค์ทรงได้บันไดเงินซึ่งทอดลงมาจากยอดเขา มาประทับใต้ต้นพุทราเพื่อสั่งสอนผู้คนทั้งหลายให้ตั้งมั่นอยู่ในพุทธศาสนา ชาวเมืองเห็นเป็นอัศจรรย์ จึงร่วมกันอภิเษกพระองค์เป็นผู้ปกครองเมือง ดังตัวอย่างข้อความว่า

...แล้วอินทราชาศัพพิจักรณาหา คิंहันยังเทวบุตรตนหนึ่งชื่อลวจักรเทวบุตร อันมีบุญสมพารหากได้กตาทิการมามาก อยู่เสวยทิพสมบัติในชั้นฟ้าดาวดึงสา มีอายุหากจักเลี้ยง...ท่านจุ่งลงไฟเกิดในมนุษยโลกเมืองคนที่เมืองเชียงลาว ที่นั่น แล้วกะทำราชภาวะเปนท้าวพระยามหากระสัตร เปนเจ้าเปนใหญ่แก่ท้าวพระยาทั้งหลายในเมืองล้านนาไทแลรักษายังวรพุทธศาสนาเทือว่าฉันนั้น

ลวจักรเทวบุตร...คิจุตติแต่ชั้นฟ้าลงมากับปรีวารแห่งตนพันนึ่งกายเกินเงินทิพแต่ชั้นฟ้า...ชาวเมืองทั้งหลายหันอัจริยะ จึงอาราธนาเอาเมื่อเสวยราชสมบัติ...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 5-6)

จากการพิจารณาด้านจำนวน 4 เรื่อง ซึ่งผู้วิจัยนำมาศึกษา กล่าวได้ว่า ตำนานประกอบไปด้วยแนวความเชื่อแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนาสอดแทรกอยู่ ซึ่งในแนวความเชื่อแบบเดิมนั้น พบว่ามนุษย์มีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์ โดยเชื่อว่าสถานที่ต่าง ๆ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์รักษาอยู่ และปรากฏการณ์ของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ก็เป็นเพราะการดลบันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แนวความเชื่อแบบเดิมซึ่งปรากฏอยู่ในตำนาน คือ แนวความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ การนับถือผีบรรพบุรุษ การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง และการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำธรรมชาติ แนวความเชื่อเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์และพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ การแสดงอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ เช่น การเหาะเหินเดินอากาศ การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์

ของพระบรมสารีริกธาตุ การอธิษฐานหรือการบนบานสารกล่าว การดลบันดาลให้เกิดขึ้น การใช้เวทย์มนต์คาถา และการแปลงกาย เป็นต้น และแนวความคิดเรื่องโหราศาสตร์ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องความฝัน ลางสังหรณ์ และฤกษ์ยาม

การขยายตัวของพุทธศาสนาลัทธิกาวงศ์ ทำให้พุทธศาสนามีบทบาทต่อความคิดความเชื่อศรัทธาของมนุษย์ โดยเฉพาะทางการเมืองการปกครอง เมื่อพุทธศาสนาถูกนำมาเป็นเครื่องมือสำหรับผู้ปกครองใช้ควบคุมบ้านเมืองทางอ้อม ตลอดจนการกำหนดบทบาทหน้าที่ความสัมพันธ์ของผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครอง จนกระทั่งกลายเป็นความคิดความเชื่อของผู้คนในสังคม แนวความคิดทางพุทธศาสนาซึ่งปรากฏอยู่ในตำนานที่สำคัญ ได้แก่ แนวความคิดเรื่องบุญกรรม และการเวียนว่ายตายเกิด และแนวความคิดเรื่องสามัญลักษณะ

ด้วยเหตุที่ตำนานเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมา และเชื่อว่าได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในสมัยที่พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง ตำนานจึงได้รับอิทธิพลแนวความคิดทางพุทธศาสนา ขณะเดียวกัน ตำนานก็ไม่ได้ละทิ้งแนวความคิดแบบเดิมที่มีอยู่ ดังนั้นจึงพบการผสมผสานแนวความคิดทางพุทธศาสนาและแนวความคิดแบบเดิมปรากฏอยู่ในตำนาน ซึ่งการผสมผสานความคิดความเชื่อดังกล่าวก็คือ ความคิดหลักในอันที่จะอธิบายปรากฏการณ์ของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตำนาน การผสมผสานแนวความคิดความเชื่อดังกล่าวปรากฏในตำนานอยู่หลายลักษณะ ได้แก่ แนวความคิดความเชื่อเรื่องพุทธทำนาย แนวความคิดความเชื่อเรื่องพระบรมธาตุ และแนวความคิดความเชื่อเรื่องลักษณะเหนือมนุษย์

การตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญและการปรับปรุงแก้ไขผลการศึกษาคิดหลักที่ปรากฏในตำนาน

ผู้วิจัยนำผลการศึกษาคิดหลักที่ปรากฏในตำนานให้ผู้เชี่ยวชาญด้านตำนาน 2 ท่าน ตรวจสอบความถูกต้องของการวิเคราะห์ และได้นำแนวคิดและข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญทั้ง 2 ท่าน มาเขียนโดยสรุป เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขและนำเสนอผลการศึกษาด้านตำนาน ดังนี้

1. แนวคิดของผู้เชี่ยวชาญ

ความคิดหลักในตำนาน หมายถึง แนวความคิดความเชื่อของผู้เขียนตำนาน ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากแนวความคิดแบบเดิมที่มีความเชื่อถือศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์อันเป็นความเชื่อพื้นฐานของสังคม และแนวความคิดทางพุทธศาสนาซึ่งประกอบด้วยแนวความคิดและคำสอนต่าง ๆ ทางพุทธศาสนา ตำนานมีลักษณะของการผสมผสานระหว่างแนวความคิดความเชื่อทั้งสองประการ ซึ่งก็คือความคิดหลักอันจะอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตำนาน

ก่อนการขยายตัวของพุทธศาสนาถึงกวางสี แนวความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์เป็นแนวความเชื่อซึ่งมีความแพร่หลายอย่างมาก และนับเป็นความเชื่อพื้นฐานของสังคม เมื่อพุทธศาสนาถึงกวางสีขยายตัวเข้ามา พุทธศาสนาจึงเริ่มมีบทบาทต่อสังคม ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ได้ละทิ้งความเชื่อแบบเดิมที่มีอยู่ ซึ่งจะเห็นได้จากตำนานที่ประกอบด้วยแนวความเชื่อแบบเดิม และแนวความคิดทางพุทธศาสนาสอดแทรกอยู่ในเนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ

ตำนานเป็นงานที่เขียนขึ้นด้วยความเชื่อและความศรัทธาในพุทธศาสนา โดยมี ความเชื่อเกี่ยวกับปัจจุบันในตำนานว่าเป็นสมัยพระพุทธโคตม ซึ่งกินเวลา 5,000 ปี และเชื่อว่า พุทธศาสนาจะเสื่อมสูญไปใน 5,000 ปี แล้วจึงถึงสมัยพระศรีอาริย์ซึ่งจัดเป็นเวลาในอนาคต ความเสื่อมของพุทธศาสนาจึงมีมากขึ้นพร้อมกับเวลาที่เสื่อมลง ความกลัวเรื่องความเสื่อมของ พุทธศาสนา และกลัวว่าพุทธศาสนาจะมีอายุไม่ถึง 5,000 ปี นำไปสู่การทำบุญด้วยวิธีต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาเกิดในสมัยพระศรีอาริย์ ตำนานมีจุดประสงค์ในการเขียนประการหนึ่งก็คือเพื่อสะสม บุญไว้ในกายภาคหน้าเพื่อบรรลุสุนิพพานของผู้เขียน

2. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

2.1 การยกตัวอย่างหรืออ้างอิงข้อความในตำนานประกอบการอธิบายเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะทำให้การอธิบายความมีความน่าเชื่อถือ

2.2 การศึกษาความคิดหลักที่ปรากฏในตำนาน ควรให้คำจำกัดความคำว่า "ความคิดหลัก" ให้ชัดเจน เพื่อเป็นการกำหนดกรอบความคิดและขอบเขตของสิ่งที่จะศึกษา

จากแนวความคิดของผู้เชี่ยวชาญและข้อเสนอแนะ ผู้วิจัยได้นำการวิเคราะห์ความคิดหลัก มาทบทวน โดยอ่านตำนานซ้ำในประเด็นที่ผู้เชี่ยวชาญเสนอแนะ แล้วจึงสรุปความคิดหลักใน ตำนานภาคเหนือ 4 เล่ม คือ ตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานสิงหนวัตกุมาร ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (ผูกที่ 1 ถึงผูกที่ 3 หน้า 43) นั่นก็คือ ตำนานประกอบด้วยแนวความเชื่อแบบเดิม แนวความคิดทางพุทธศาสนา ส่วนการผสมผสานแนว ความคิดความเชื่อทั้งสองประการเข้าด้วยกัน ก็คือ ความคิดหลักในตำนาน ดังจะเห็นได้จากการ ปรากฏการผสมผสานแนวความคิดความเชื่อทั้งสองประการในตำนานเกือบตลอดทั้งเรื่อง ทั้งได้ ยกตัวอย่างโดยอ้างอิงข้อความในตำนานมาประกอบเพื่อสนับสนุนความคิดหลักที่กล่าวมาตาม คำเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ

2. การวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน

ความหมายของโลกทัศน์

โลกทัศน์ ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า WORLD VIEWS พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายคำว่า โลก และทัศน์ ไว้ว่า (อ้างใน อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534, หน้า 1) โลก หมายถึง แผ่นดิน โดยปริยายหมายถึงหมู่มนุษย์ ทัศน์ หมายถึง ความเห็น การเห็น สิ่งที่เห็น เครื่องรู้เห็น

ธวัช ปุณโณทก (2522, หน้า 326) กล่าวว่า โลกทัศน์ หมายถึง ผลรวมของมโนทัศน์ของบุคคลแต่ละกลุ่ม หรือแต่ละระบบที่มีต่อสิ่งที่อยู่รอบตัวและจักรวาล แนวคิดเรื่องโลกทัศน์จำกัดอยู่ที่มโนทัศน์ของแต่ละกลุ่ม แต่ละระบบวัฒนธรรมที่ยึดถืออยู่ คือมองจากภายในมิใช่ภายนอก ดังนั้น โลกทัศน์จึงเป็นความสำนึกที่เกิดขึ้นจากการที่บุคคลประจักษ์หน้ากับสิ่งแวดล้อมและจักรวาล

ปัญญา บริสุทธิ (2523, หน้า 1) ให้ความหมายว่า โลกทัศน์ หมายถึง ทัศนะหรือความคิดเห็นที่บุคคลมีต่อโลกหรือสังคมที่เราอาศัยอยู่ แสดงให้เห็นว่า เขาคิดนึกหรือรู้สึกอย่างไรต่อชีวิตที่อยู่ร่วมกันในสังคม การแสดงความรู้สึกนึกคิดเช่นนี้ย่อมแสดงออกได้หลายอย่าง ปรากฏในจารึกต่าง ๆ บ้าง ในจดหมายเหตุบ้าง ในพงศาวดารและในวรรณคดีบ้าง

สิทธิ บุตรอินทร์ (2534, หน้า 30) กล่าวว่า โลกทัศน์ หมายถึง แนวความคิดและความเชื่อ ทำหน้าที่กำหนดแบบฉบับอุดมการณ์และหลักการ ตลอดจนจุดมุ่งหมายในการดำเนินชีวิตของมนุษย์

สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ (2521, หน้า 2) ให้ความหมายว่า โลกทัศน์ หมายถึง ภาพที่แลเห็นหรือหยั่งเห็นสิ่งต่าง ๆ อันเกิดจากความรู้ ประสบการณ์ และวัฒนธรรมที่สืบทอดของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มชนแต่ละกลุ่ม

ในทัศนะของผู้วิจัย โลกทัศน์ หมายถึง ความคิดความเชื่อของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตซึ่งมนุษย์มีความสัมพันธ์ด้วย ฉะนั้น โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนานจึงหมายถึงการมองปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมในสมัยของผู้เขียนตำนาน โดยผ่านมุมมองของผู้เขียน

เนื่องจากในสังคมของผู้เขียนตำนานนั้นเป็นสมัยที่พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์มีความเจริญรุ่งเรือง และผู้เขียนตำนานส่วนใหญ่เป็นผู้มีความรู้ความศรัทธาในพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ ตำนานจึงได้รับอิทธิพลของแนวความคิดความเชื่อทางพุทธศาสนาอย่างมาก อย่างไรก็ตาม แม้ว่าตำนานจะได้รับอิทธิพลของแนวความคิดความเชื่อทางพุทธศาสนาอย่างมาก แต่แนวความคิดแบบเดิมซึ่งมีความผูกพันกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติอันเป็นความเชื่อพื้นฐานของสังคมก็ยังมี

บทบาทในสังคมเช่นกัน เพราะฉะนั้น โลกทัศน์ของผู้เขียนตำนานที่มีต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ จึงเป็นโลกทัศน์ที่มองผ่านการผสมผสานแนวความคิดแบบเดิม และแนวความคิดทางพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน โดยมีแนวความคิดทางพุทธศาสนาเป็นแนวความคิดสำคัญ แนวความคิดความเชื่อดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการกำหนดความคิดของผู้เขียนตำนาน โลกทัศน์สะท้อนให้เห็นแนวความคิดและความเชื่อของผู้เขียนตำนานที่มีต่อมนุษย์ สังคม และสภาพรอบตัวที่เขาอาศัย เห็นได้จากการที่ผู้เขียนตำนานพยายามอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยมองผ่านการผสมผสานแนวความคิดความเชื่อทั้งสองประการนั่นเอง

หลักการวิเคราะห์โลกทัศน์

โลกทัศน์ เป็นความคิด ความเชื่อ หรือทัศนะของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งรอบตัว ซึ่งมนุษย์มีความสัมพันธ์ การศึกษาโลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน จึงเป็นการทำความเข้าใจแนวความคิดความเชื่อของผู้เขียนตำนาน เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมในสมัยของผู้เขียนตำนาน นั่นก็คือ การมองปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเกิด การขยายตัว การเจริญเติบโต และการสลายตัวของบ้านเมือง ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ผู้เขียนตำนานมีโลกทัศน์ที่มองผ่านแนวความคิดแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนา ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตำนาน จึงเป็นปรากฏการณ์ที่มองผ่านการผสมผสานแนวความคิดความเชื่อทั้งสองประการดังกล่าว

ในการวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน ผู้วิจัยมีวิธีการดังนี้

1. การศึกษาโลกทัศน์

ในการศึกษาโลกทัศน์ ผู้วิจัยได้ศึกษาความหมายและการกำหนดประเด็นวิเคราะห์โลกทัศน์จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น จรุงรัตน์ รัตนกร (2535) ศึกษาโลกทัศน์ชาวอีสานจากวรรณกรรมคำสอน ธวัช ปุณณทก (2526) เขียนบทความเรื่องความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน ปัญญา บริสุทธิ (2523) ศึกษาโลกทัศน์ของคนไทยวิเคราะห์จากวรรณคดีคำสอนสมัยสุโขทัย สิทธิ บุตรอินทร์ (2523) ศึกษาโลกทัศน์ชาวไทยลานนา เป็นต้น โดยมีขั้นตอนในการศึกษาดังนี้

1.1 ศึกษาความหมายของโลกทัศน์

จากการศึกษาความหมายของโลกทัศน์ตามที่มีผู้ให้คำนิยามไว้ สรุปได้ว่าโลกทัศน์ หมายถึง ทัศนะหรือความคิดเห็นที่เกิดจากการพยายามของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในอันที่จะมองสังคมหรือสภาพรอบตัวซึ่งตนมีความสัมพันธ์

ในการศึกษาดำเนินการ ผู้วิจัยให้คำจำกัดความของโลกทัศน์ว่า โลกทัศน์ หมายถึง ความคิดความเชื่อของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งทั้งหลายซึ่งมนุษย์มีความสัมพันธ์ด้วย ฉะนั้น โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน จึงเป็นการมองปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยผ่านมุมมองของผู้เขียนตำนาน นั่นก็คือ การผสมผสานแนวความเชื่อแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน

1.2 ศึกษาแนวทางการกำหนดประเด็นศึกษาโลกทัศน์

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์ดังที่กล่าวมาข้างต้น พบว่าการกำหนดประเด็นศึกษาโลกทัศน์มีการศึกษาโดยยึดถือเอาเรื่องของมนุษย์เป็นศูนย์กลาง โลกทัศน์ที่ปรากฏในวรรณกรรมต่าง ๆ มักวิเคราะห์ใน 3 ประเด็น ได้แก่ โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ และโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ ในแต่ละประเด็นยังประกอบด้วยประเด็นย่อยอีก เช่น โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ ประกอบด้วย ประเด็นย่อย คือ โลกทัศน์ต่อกลุ่มชนและสังคม โลกทัศน์ต่อสถานภาพของบุคคล โลกทัศน์ต่อสถาบันทางสังคม โลกทัศน์ต่อความสัมพันธ์และสถานภาพทางการเมือง เป็นอาทิ

ในการศึกษาดำเนินการ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นศึกษาโลกทัศน์โดยยึดถือเนื้อหาของตำนานเป็นสำคัญ

ตำนานที่ผู้วิจัยนำมาศึกษา ได้แก่ ตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานสิงหนวัติ กุมาร ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีเนื้อหาหลักกล่าวถึงกระบวนการสร้างบ้านเมืองในดินแดนภาคเหนือ ซึ่งย้อนกลับไปไกลในอดีต มีความเกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์ของภาคเหนือ ความเป็นมาและการตั้งหลักแหล่งของกลุ่มคน ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองและวัดอุทยานทางศาสนา และตำนานเมืองที่กล่าวถึงการเรียงลำดับราชวงศ์ของผู้ปกครอง จนวิวัฒนาการไปสู่การสร้างเมืองเชียงใหม่ในสมัยพญามังราย จากเนื้อหาหลักดังกล่าว ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นศึกษาให้สัมพันธ์กับเนื้อหาของตำนาน โดยแบ่งการวิเคราะห์โลกทัศน์เป็น 5 หัวข้อ ได้แก่

1. โลกทัศน์ที่มีต่อโลก
2. โลกทัศน์ที่มีต่อสังคม
3. โลกทัศน์ที่มีต่อเมือง
4. โลกทัศน์ที่มีต่อผู้ปกครอง
5. โลกทัศน์ที่มีต่อแนวทางการดำเนินชีวิต

2. การวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน

การวิเคราะห์โลกทัศน์ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการอ่านอย่างวิเคราะห์และสังเคราะห์ เนื้อเรื่องของตำนานทั้ง 4 เรื่อง แล้วนำข้อมูลซึ่งปรากฏในเนื้อเรื่องของตำนานที่รวบรวมได้มาวิเคราะห์ใน 5 ประเด็นข้างต้น อนึ่ง ในการอธิบายโลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน เนื่องจาก การเกิดขึ้นของปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ ในสังคม ย่อมมีความสัมพันธ์กับปัจจัยหลายประการ ผู้วิจัย จึงได้วิเคราะห์โลกทัศน์โดยครอบคลุมและสัมพันธ์ทั้ง 3 ด้าน คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ขณะเดียวกันได้นำการผสมผสานระหว่างแนวความคิดแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนา มาเป็นกรอบในการมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นด้วย ทั้งนี้เพื่อเชื่อมโยงกับหัวข้อที่ 1 คือ ความคิดหลักในตำนาน

3. การนำเสนอผลการวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน

การวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน

การวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน จำนวน 4 เรื่อง คือ ตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานสิงหนวัติกุมาร ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย และตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ พบว่า โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนานมีความเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ อัน เกี่ยวเนื่องกับความเป็นมาของบ้านเมืองในดินแดนภาคเหนือก่อนกำเนิดอาณาจักรล้านนา จน วิวัฒนาการไปสู่การสร้างเมืองเชียงใหม่ในสมัยพญามังราย เรื่องราวในตำนานสะท้อนแนวความคิด ความเชื่อผ่านความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ มนุษย์มีต่อธรรมชาติ และมนุษย์มีต่อสิ่งเหนือ ธรรมชาติ โดยมองผ่านการผสมผสานแนวความคิดแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนา

โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนานจึงเป็นการมองปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมในสมัย ของผู้เขียนตำนาน โดยผ่านการผสมผสานแนวความคิดแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนา ซึ่ง จากการมองปรากฏการณ์โดยผ่านการผสมผสานแนวความคิดความเชื่อดังกล่าว ทำให้การเข้าใจแนว ความคิดของผู้เขียนตำนานในบางครั้งต้องอาศัยการอธิบายและตีความโดยผ่านสัญลักษณ์ ดัง ปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษา ซึ่งจะพบปัจจัยที่ก่อให้เกิดบ้านเมืองและการดำเนินไปสู่จุดจบแห่ง การสูญสลายของบ้านเมืองอย่างช้า ๆ กัน การตีความสัญลักษณ์ต่าง ๆ อาศัยการผสมผสานแนว ความคิดความเชื่อทั้งสองประการ จะช่วยให้สามารถอธิบายเหตุการณ์ที่เป็นเรื่องราวปาฏิหาริย์ใน ตำนานได้อย่างเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น

การวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนานสามารถแยกเป็น 5 ประเด็น ได้แก่

1. โลกทัศน์ที่มีต่อโลก
2. โลกทัศน์ที่มีต่อสังคม

3. โลกทัศน์ที่มีต่อเมือง
4. โลกทัศน์ที่มีต่อผู้ปกครอง
5. โลกทัศน์ที่มีต่อแนวทางการดำเนินชีวิต

รายละเอียดจากการศึกษาวิเคราะห์ดังจะกล่าวต่อไป

1. โลกทัศน์ที่มีต่อโลก

โลกในขอบเขตของผู้วิจัย ได้แก่ ความคิดและจินตนาการเกี่ยวกับเรื่องราวการกำเนิดและการพิनाศของโลก ลักษณะสัณฐานของโลก และการเกิดพระอาทิตย์และพระจันทร์ เนื่องจากมนุษย์ในสมัยก่อนดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ และมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมรอบตัว ความสงสัยและความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับสรรพสิ่งในโลก ธรรมชาติ ตลอดจนการเกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติบางอย่าง เช่น พายุร้าย พายุผ่า แผ่นดินไหว เป็นต้น ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ จึงทำให้มนุษย์พยายามแสวงหาคำตอบเพื่อขจัดความสงสัยดังกล่าว

โลกทัศน์ของชาวล้านนาได้รับอิทธิพลความคิดต่อเรื่องดังกล่าวโดยผ่านทางพุทธศาสนา ความคิดนี้ได้รับการสืบทอดมาจากศาสนาพราหมณ์ อันเป็นศาสนาที่มีกำเนิดและวิวัฒนาการมาก่อน ความคิดและจินตนาการเรื่องโลกเกิดจากการรับรู้ของคนอินเดียสมัยก่อนเกี่ยวกับโลกที่ตนอาศัย โดยสังเกตจากสภาพแวดล้อมที่ปรากฏจริง และการคิดจินตนาการเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมบางอย่าง ซึ่งไม่สามารถสังเกตเห็นหรืออธิบายได้ แล้วถ่ายทอดความคิดนั้นสืบทอดมากลายเป็นความคิดทางศาสนา การที่ผู้เขียนตำนานได้นำความคิดเรื่องโลกมากล่าวไว้ในตอนต้นของตำนาน ส่วนหนึ่งจึงเป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์และความน่าเชื่อถือแก่ตำนาน ตลอดจนกลุ่มชนซึ่งมีเรื่องราวปรากฏอยู่ในตำนานนั้น

ในตำนานสุวรรณโคมคำตอนต้น ปรากฏข้อความเกี่ยวกับการกำเนิดของโลก การพินาศของโลก ลักษณะสัณฐานของโลก และการเกิดพระอาทิตย์และพระจันทร์ ซึ่งจากข้อความดังกล่าวสามารถสรุปเป็นโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อโลก ได้แก่

ก. การอธิบายการกำเนิดและการพินาศของโลก

ข. การอธิบายลักษณะสัณฐานของโลก

ค. การอธิบายการเกิดพระอาทิตย์และพระจันทร์

ดังมีเนื้อความสะท้อนโลกทัศน์ดังนี้

ก. การอธิบายการกำเนิดและการพินาศของโลก

ชาวล้านนาอธิบายการกำเนิดและการพินาศของโลก โดยอาศัยแนวความคิดทางพุทธศาสนา ในทางพุทธศาสนาถือว่าทุกสิ่งไม่มีความเที่ยงแท้และมีการสูญสลาย แม้แต่โลก

และจักรวาลก็เช่นกัน เพราะฉะนั้นชาวล้านนาจึงมีโลกทัศน์ต่อโลกว่าเป็นอนิจจัง มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในลักษณะการเกิดและการสูญสลาย

โลกเกิดขึ้นและสูญสลายโดยธรรมชาติ คือ ไฟ น้ำ และลม เป็นผู้กระทำ แต่การสูญสลายของโลก ก็ทำให้โลกถูกสร้างขึ้นใหม่ มีลักษณะสัณฐานเหมือนโลกเดิม เป็นวัฏจักรไม่มีที่สิ้นสุด

ในตำนานสุวรรณโคมคำตอนต้น กล่าวถึง การกำเนิดและการพิณาศของโลกว่า เป็นไปอย่างมีขั้นตอน โดยเริ่มจากการสูญสลายของโลกและจักรวาลเดิม ด้วยการทำลายของไฟ และน้ำ จนกระทั่งมีการสร้างโลกขึ้นใหม่ด้วยน้ำและลม กระบวนการดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

การทำลายโลกด้วยไฟ เกิดขึ้นจากการที่โลกเกิดความแห้งแล้ง เพราะถูกความร้อนของดวงอาทิตย์เผาผลาญทำลาย ความร้อนของไฟถึง 7 ดวง เผาผลาญทำลายโลกถึง 7 ครั้ง ก็เกิดไฟไหม้ตั้งแต่เบื้องล่าง ได้แก่ นรก โลกมนุษย์ อันมี แม่น้ำ แผ่นดิน สระน้ำ เป็นอาทิ ตลอดจนไปถึงเบื้องบน ได้แก่ สวรรค์ชั้นต่าง ๆ จนถึงพรหมชั้นอาภัสสรพรหม ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ในเมื่อกลบก่อนจวนจะสิ้นนั้น พอพระอาทิตย์ดวงที่ 7 ขึ้นมาในกาลใด ก็เกิดเป็นไฟใหญ่ไหม้ทำลายขึ้นมาแต่พื้นมหาอเวจีนรกโพ้น แล้วก็ไหม้แผ่นพสุธา น้ำสมุทรคงคา น้ำสระใหญ่ชื่อว่าอินดาต เขาสิเนรุราชและชั้นจาตุมหาราชิกา ตลอดจนไปถึงชั้นพรหม ที่ชื่อว่าอาภัสสรถึง 7 ครั้ง...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 132)

การทำลายโลกด้วยน้ำ เกิดจากการที่มีฝนตกหนักมากจนน้ำท่วม น้ำได้ท่วมทำลายทุกสิ่งตั้งแต่เบื้องล่าง ได้แก่ อเวจีนรก ตลอดจนไปถึงเบื้องบน ได้แก่ พรหมชั้นสุกิกิณหาถึง 8 ครั้ง น้ำจึงหยุดท่วม ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ภายหลังน้ำนั้นก็มากขึ้นอีกจนเต็มท้องจักรวาลทั้งสิ้น แล้วก็นองทำลายขึ้นไปถึงชั้นพรหม อันชื่อว่า สุกิกิณหาถึง 8 ครั้ง...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 133)

การทำลายโลกทำให้โลกมีแต่ความมืดและว่างเปล่า แต่อย่างไรก็ตาม โลกก็ไม่ได้ถูกทำลายเสียทั้งหมด ยังเหลือพรหมชั้นอื่นที่อยู่เหนือขึ้นไปซึ่งไฟและน้ำไม่สามารถทำลายได้ ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ครั้งนั้นเทวโลก มนุษยโลก สัตว์นรกอเวจี เปรตผี และสัตว์เดียรัจฉาน
ทั้งหลายเหล่านี้ที่ตายแล้วก็ดี ที่ยังไม่ตายก็ดี ก็ขึ้นไปยึดเหี่ยวกันอยู่ชั้นนอกนิรภูมิมรรณไฟ
ทั้งสิ้น ยังเหลืออยู่แต่เหล่าสัตว์นรกที่ได้กระทำบาปจนนัตถิกรรม และถือมิจาติฐิใหญ่หลวง
ไม่เชื่อถือคำพระพุทธเจ้า ในเมื่อเขายังไม่ตายก็ไปตกนรกอยู่นอกจักรวาลพ้นถึงแสนโกฏี...
(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 133-134)

การสร้างโลกด้วยน้ำ เกิดขึ้นจากการที่มีฝนตกลงมาจากชั้นอัมพาพรหมเพื่อ
ดับความร้อนของไฟ ฝนได้ตกลงไปถึงอเวจีนรก ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ครั้งนั้นในท้องจักรวาลทั้งสิ้นก็เต็มไปด้วยเปลวไฟ ถัดนั้นก็มิหาฝนใหญ่ตกลง
แต่ชั้นพรหมที่ชื่อว่าอัมพา เพื่อดับไฟนั้น ที่แรกมีเม็ดเล็ก ๆ เหมือนเมล็ดฝนตามปกติ
แล้วต่อมาก็กลายเป็นเม็ดใหญ่เม็ดโตขึ้นโดยลำดับ จนเท่าหลังคาเรือนของมนุษย์ แล้วก็
ดับไฟใหญ่นั้นตลอดลงไปจนถึงพื้นมหาอเวจีนรกไฟให้ดับเป็นถ้ำอยู่...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 133)

การสร้างโลกด้วยลม เกิดขึ้นจากการที่ลมพัดลงมาจากชั้นเวฬุพรหม
ลมพัดโดยรอบทำให้น้ำค่อย ๆ แห้งลงทีละน้อย เกิดเป็นชั้นภูมิต่าง ๆ เรียงลงมา ตั้งแต่ชั้น
พรหม ชั้นฟ้า จนถึงโลกมนุษย์ และก่อให้เกิดลักษณะภูมิประเทศ 2 แบบ อันมีแผ่นดิน ได้แก่
ภูเขาและทวีป พื้นน้ำ ได้แก่ มหาสมุทร หนองน้ำ และแม่น้ำ ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ถัดนั้นมีลมใหญ่พัดลงมาจากชั้นพรหมที่ชื่อว่า เวฬุผลา แล้วก็มาตีทำลาย
น้ำใหญ่นั้น ให้แห้งงวดลงไปเรื่อย ๆ ตลอดจนถึงชั้นดาวดึงส์...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 134)

จากข้อความข้างต้นนี้ อธิบายได้ว่า โลกทัศน์ที่มีต่อความเป็นไปของโลกอาจ
เกิดจากการที่มนุษย์สังเกตเห็นโลกที่ตนอาศัยอยู่ว่ามีการเปลี่ยนแปลง ทั้งในลักษณะที่เกิดขึ้นและ
เสื่อมสลายลง ทำให้เกิดความคิดว่าโลกก็คงมีลักษณะเช่นเดียวกัน การที่โลกถูกทำลายและสร้าง
ขึ้นใหม่โดยธรรมชาติ คือ ไฟ น้ำ และลม เป็นผู้กระทำ คงเกิดจากการรับรู้เรื่องภัยธรรมชาติ
และปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มีความรุนแรง ก่อให้เกิดผลในทางร้าย ขณะเดียวกันก็มีผลในทางดี
ซึ่งก็คือช่วยสร้างสภาพแวดล้อมแก่โลก มนุษย์จึงนำมาสร้างเป็นจินตนาการขึ้น

ก. การอธิบายลักษณะสัณฐานของโลก

การอธิบายดังกล่าวนี้ เป็นการกล่าวถึงลักษณะภูมิประเทศในส่วนที่เป็นแผ่นดิน ได้แก่ ภูเขาและทวีป กับส่วนที่เป็นพื้นน้ำ ได้แก่ มหาสมุทร ธารน้ำ และแม่น้ำ อันเป็นส่วนประกอบของโลก

ความคิดเกี่ยวกับลักษณะสัณฐานของโลก อาจเกิดจากการรับรู้สภาพแวดล้อมของชาวล้านนาที่ค่อนข้างจำกัด จึงนำสภาพแวดล้อมที่มีลักษณะเด่น เช่น สังเกตจากภูเขา แม่น้ำ เป็นต้น ประกอบกับการจินตนาการสภาพแวดล้อมที่ไม่สามารถสังเกตได้ อันมีแนวความคิดความเชื่อทางศาสนาเป็นความคิดพื้นฐาน แล้วนำมาสร้างเป็นภูมิประเทศใหม่ตามความรู้ความเข้าใจของตน

การอธิบายลักษณะสัณฐานของโลก ปรากฏในตำนานสุวรรณโคมคำตอนต้น โดยกล่าวถึงการบังเกิดลมพัดลงมาจากชั้นพรหม ลมได้พัดน้ำให้แห้งลงเรื่อย ๆ จนกระด้าง เป็นแผ่นศิลา ก็เกิดเป็นสวรรค์ชั้นต่าง ๆ และเกิดเป็นแผ่นหิน ซึ่งเชื่อมต่อระหว่างสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และเขาสินธูราช ซึ่งตั้งอยู่ใจกลางจักรวาล เกิดเป็นเขาจักรวาล สระอนินดาต เขาสัตตภัณฑ์ ภูเขาและสระน้อยใหญ่ ป่าหิมพานต์ มหาสมุทร และแม่น้ำ ตำนานได้กล่าวไว้ดังนี้

...ต่อมอลมก็พัดทำลายฟองน้ำออกไปกระด้างเป็นดอยผาผาขอบจักรวาล...

ถัดนั้น ลมก็พัดตีทำลายฟองน้ำเข้าไปชั้นเป็นแท่งผาต่อเขาสินธูราช...เป็นโพรงครอบน้ำไว้ และพัดเข้าไปแค้นกระด้างเป็นเขาล้อมน้ำนั้น เป็นสระใหญ่ชื่อว่า อนินดาต...ล้อมเขาสินธูราชไว้ ต่อมาก็กระด้างเป็นก้อนเล่า 3 ก้อน...รองตีนเขาพระสุเมรุราช แล้วลมก็พัดน้ำให้ไหลเข้าไปแค้นเป็นภูเขาล้อมน้ำสระอนินดาตไว้อีก 15 ชั้น แล้วพัดไหลไปแค้นกระด้างเป็น...เขา 6 ลูก...เป็นบริวารของเขาสินธูราชอยู่ชั้นนอก เขาที่ล้อมสระอนินดาต 15 ชั้นนั้น ได้ชื่อว่าเขาสัตตภัณฑ์ 7 ลูก ส่วนเขา 6 ลูก อยู่ชั้นนอกนั้นติดกับแผ่นดินถึง 1 ออกจากมหาสมุทรไปถึง 1...

ถัดนั้น ลมพัดใหญ่ก็พัดให้น้ำกระด้างที่หัวใจชมพูทวีป...และต่อมาน้ำก็กระด้างที่เมืองกุจจาวดีแล้วก็กระด้างที่หัวใจทวีปทั้ง 3 และกระด้างที่เมืองใหญ่ทั้ง 6 เมือง พร้อมแล้วลมก็พัดทำลายน้ำและฟองน้ำไปแค้นกระด้าง จนกลายเป็นเขาศิลาล้อมน้ำไว้ เป็นสระใหญ่น้อย เป็นเขา เป็นป่าหิมพานต์...ถัดนั้นมอลมก็พัดน้ำให้ไหลไปแค้นเท่าผาขอบจักรวาล...ก็บังเกิดเป็นน้ำมหาสมุทร...รอบทวีปทั้ง 4 ตลอดทุกทิศ ถัดนั้นมาน้ำก็กระด้างที่หัวใจชมพูทวีป ที่เมืองใหญ่ 16 เมือง ก็กระด้างกลายเป็นดินไปติดต่อกันทั้งสิ้น ที่นิคมธานีทั้งหลาย 84,000 เมือง ก็เขินไปได้...ส่วนที่ยังเหลืออยู่...บางคราวก็เป็นสระน้ำใหญ่และสระรวมอยู่ บางคราวน้ำสมุทร ก็ยังท่วมอยู่...ส่วนฟองน้ำที่กระด้างเป็นภูเขาครอบน้ำไว้

ที่ยังไม่แห้ง ก็ไหลเซาะออกข้างนอก ที่นั่นก็บังเกิดเป็นถ้ำไปโดยเหตุที่ถูกน้ำเซาะ...น้ำจึงได้เซาะท้องสระใหญ่ลงไปเป็นปากถ้ำ มีลักษณะเหมือนคนเฒ่าปาก แล้วน้ำก็ไหลไปตามแผ่นธรณีไปทั่วทวีปทั้ง 4 เหตุนี้จึงได้ชื่อว่า คงคาราชธานี...เซาะเซาะดินรูราชให้เป็นปากถ้ำออกไปทั้ง 4 ด้าน ส่วนด้านปัจฉิมทิศตะวันตก มีลักษณะเหมือนปากราชสีห์และมีน้ำไหลออกไป ทวีปนั้นจึงได้ชื่อว่าอมรโคยานทวีป

ด้านอุดรทิศเหนือ ที่ปากถ้ำมีลักษณะเหมือนปากช้างกฤษกร และน้ำไหลออกมาจากปากช้าง ทวีปนั้นจึงได้ชื่อว่า อุดรภูทวีป

ด้านบูรพาทิศตะวันออก ที่ปากถ้ำมีลักษณะเหมือนปากม้าอัสดร และมีน้ำไหลออกไป ที่นั่นจึงได้ชื่อว่าบุพพิเทททวีป

ด้านทักษิณทิศใต้ ที่ปากถ้ำมีลักษณะเหมือนปากวัวอุสุภราช ส่วนน้ำที่ไหลออกมาจากถ้ำเหล่านั้น ได้ไหลทะลุน้ำสระในดาตออกไปถึงเขาขอบสระใหญ่ชั้นใน...

ส่วนแม่น้ำที่ไหลออกจากปากถ้ำราชสีห์ไหลไปหนปัจฉิมทิศตะวันตก ซึ่งได้ชื่อว่าแม่น้ำยมุนา

แม่น้ำที่ไหลออกจากปากถ้ำช้าง ไหลวนไปทางทิศอุดรสู่ทวีปหนเหนือ ซึ่งได้ชื่อว่าแม่น้ำมहि

แม่น้ำที่ไหลวนออกจากปากถ้ำม้าอัสดร ไหลวนออกไปทางบุพพิเทททวีปทิศตะวันออก จึงได้ชื่อว่าแม่น้ำสรภู

แม่น้ำที่ออกไปแต่ปากถ้ำรูปวัวอุสุภราชนั้น ไหลวนออกไปด้านทักษิณทิศใต้... ไหลมาสู่ชมพูทวีปมีชื่อว่าอจิรวดี...ก็ไหลไปปะทะดอยผา...แล้วตกเป็น 5 แควไหลผ่านป่าหิมพานต์...ลงมาถึงเมืองมนุษย์ ส่วนน้ำที่ไหลมาทางทิศตะวันตก ณ ศูนย์กลางชมพูทวีป...3 แคว ไหลไปทางทิศตะวันออก 2 แคว...คือ แม่น้ำคงคา แม่น้ำยมุนา แม่น้ำอจิรวดี แม่น้ำสรภู แม่น้ำมहि...ส่วนแม่น้ำอจิรวดีได้ไหลมาท่ามกลางของแม่น้ำเหล่านั้น คือ ไหลผ่านมาที่เมืองกุจจวดี...แล้วไหลผ่านไปที่หัวใจชมพูทวีป...และไหลตกไปในน้ำมหาสมุทรหลวงเหมือนกันทุก ๆ แม่น้ำ

ส่วนในป่าหิมพานต์ก็บังเกิดเป็นเขาใหญ่ 7 ลูก คือ...มีถ้ำอยู่ 3 ถ้ำ คือ...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 134- 141)

นอกจากนี้ ตำนานยังได้กล่าวถึงต้นไม้ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของทวีปและเมืองต่าง ๆ ดังตัวอย่างข้อความว่า

ส่วนต้นไม้ขมพูที่เป็นเครื่องหมายทวีป ซึ่งตั้งอยู่หลังดอยท้อผาอันมีกิ่งอยู่ 5 กิ่ง ... ผลของกิ่งทักซิณหนขวานั้น ตกลงมาเป็นทอง ผลของกิ่งซ้ายตกหล่นลงมาเป็นเงิน ผลของกิ่งทิศใต้ตกหล่นลงไปในแม่น้ำมหายังคอุโมงค์ ผลของกิ่งทิศใต้ตกหล่นลงไปในน้ำ อุโมงค์ที่ไหลออกมาจากท้อผาอัน ส่วนกิ่งยอดที่ขึ้นตรงขึ้นไปนั้นได้ดูดเอาน้ำฝนที่ตกลงมาขึ้นไว้ โดยเหตุนี้ทวีปทักซิณทิดนี้ จึงได้ชื่อว่าขมพูทวีป

ในทวีปทั้ง 3 นั้น ไผ่ลมแล้ง (ต้นคูณ) เป็นเครื่องหมายอมรโคยานทวีป ไผ่ฝ้ายเป็นเครื่องหมายอุดรภูทวีป ไผ่รักฟ้าเป็นเครื่องหมายบุพพิเทหทวีป... ส่วนไม้จ้าวเป็นเครื่องหมายเมืองครุฑ ไผ่แคล้อยเป็นเครื่องหมายเมืองพระอินทร์... ไผ่ปาริชาติเป็นเครื่องหมายขึ้นดาวดิงส์...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 139-140)

ข้อความข้างต้นนี้ เป็นการบรรยายลักษณะพื้นฐานของโลกตามการรับรู้ของชาวล้านนา ซึ่งพอสรุปลักษณะที่ปรากฏได้ว่า โลกมีรูปร่างแบนกลม มีเขาสีเนรราช ซึ่งเป็นภูเขาที่สูงที่สุดเป็นศูนย์กลาง เขานี้ถูกล้อมรอบด้วยภูเขาที่มีความสูงลดหลั่นเรียงซ้อนกันออกมาเป็นชั้นเรียกว่า เขาสัตตบริภัณฑ์ และมีมหาสมุทรคั่นระหว่างช่องเขาทุกช่อง โดยเฉพาะวงเขาสัตตบริภัณฑ์วงสุดท้ายกับเขาจักรวาล ซึ่งอยู่ที่ขอบของวงกลมเป็นมหาสมุทร เป็นที่ตั้งของทวีปใหญ่ทั้ง 4 อันมีอุดรภูทวีปอยู่ทางทิศเหนือ บุพพิเทหทวีปอยู่ทางทิศตะวันออก อมรโคยานทวีปอยู่ทางทิศตะวันตก และขมพูทวีป ซึ่งประกอบด้วยบ้านเมืองน้อยใหญ่ ป่าหิมพานต์ และเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำ 5 สาย อยู่ทางทิศใต้

เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาดังกล่าว อาจสันนิษฐานได้ว่า ลักษณะภูมิประเทศเหล่านี้ น่าจะเกิดจากการรับรู้สภาพแวดล้อมทางกายภาพบริเวณอินเดียตอนเหนือ ซึ่งในบริเวณนั้นมีภูมิประเทศที่เด่นคือ เทือกเขาหิมาลัย อันเป็นเทือกเขาใหญ่และสลับซับซ้อน จนทำให้เกิดการสร้างแนวความคิดเรื่องเขาพระสุเมรุ เทือกเขาสัตตบริภัณฑ์ และเขาจักรวาลขึ้น ส่วนมหาสมุทรซึ่งเป็นห้วงน้ำระหว่างภูเขา อาจจะเป็นทะเลสาบในบริเวณเทือกเขาหิมาลัย นอกจากนี้ยังมีทวีปทั้ง 4 ซึ่งคงเกิดจากการรับรู้ลักษณะของขมพูทวีปที่เป็นคาบสมุทรรูปสามเหลี่ยม มีทะเลล้อมถึง 2 ด้านก่อน จากนั้นจึงจินตนาการถึงทวีปอื่นอีก 3 ทวีปประกอบ ส่วนเรื่องป่าหิมพานต์และต้นกำเนิดของแม่น้ำใหญ่ 5 สาย คงเป็นการรับรู้เรื่องป่าบริเวณเทือกเขาหิมาลัย แล้วนำมาสร้างเรื่องราวเพิ่มเติม (โสรัช พุทธิพิทักษ์, 2531, หน้า 31)

ข. การอธิบายการเกิดพระอาทิตย์และพระจันทร์

ชาวล้านนาเห็นความสำคัญของพระอาทิตย์และพระจันทร์ โดยอธิบายว่ามีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์ในด้านการให้ความอบอุ่นและแสงสว่าง นอกจากนี้ การโคจรของพระอาทิตย์และพระจันทร์ยังเป็นผลทำให้เกิดกลางวัน กลางคืน และการกำหนดฤกษ์ยามต่าง ๆ ขึ้น

ในตำนานสุวรรณโคมคำตอนต้น ได้กล่าวถึงการเกิดพระอาทิตย์และพระจันทร์ว่าเป็นเพราะมนุษย์ต้องการแสงสว่าง จึงอธิษฐานขอแสงสว่างให้บังเกิดขึ้น การอธิบายการเกิดพระอาทิตย์และพระจันทร์ปรากฏในตำนานดังกล่าว สรุปความได้ว่า

เมื่อเกิดมนุษย์ในสมัยแรกซึ่งสืบเชื้อสายมาจากพรหม ครั้นเวลาล่วงไป เหล่าปฐุมพราหมณ์ได้ไปจุติพร้อมกัน ทำให้เกิดความมืดขึ้น นุตรพราหมณ์ต่อ ๆ มามีความหวาดกลัว จึงอธิษฐานขอแสงสว่าง ในครั้งนั้นก็บังเกิดพระอาทิตย์ขึ้นในเวลาเที่ยงวัน เพราะรัศมีอันสว่างและร้อนแรงจึงได้ชื่อว่าพระอาทิตย์ วันนั้นเรียกว่าวันอาทิตย์ เมื่อพระอาทิตย์ลับไป ก็เกิดความมืด ครั้นเวลาเที่ยงคืนพระจันทร์ก็เกิดขึ้นใหม่ แล้วดับไปเช่นพระอาทิตย์อีก

มนุษย์ทั้งหลายหวาดกลัวต่อความตาย จึงอธิษฐานขอรัศมีอันสว่างของพระอาทิตย์และพระจันทร์ เมื่อพระจันทร์ปรากฏขึ้นนั้นเรียกพระจันทร์ว่าจันทร์ วันนั้นเป็นวันจันทร์ ต่อมา พระอาทิตย์และพระจันทร์ได้ปรากฏตามลำดับครบ 7 วัน มีรัศมีไม่สว่างและกว้างเท่าดวงแรก ๆ มนุษย์ทั้งหลายได้แสงสว่าง จึงรู้ว่าเป็นกลางวัน กลางวัน ช่างขึ้น เดือนเพ็ญ ช่างแรม เดือนดับ

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 143-144)

จากข้อความข้างต้น สามารถอธิบายได้ว่า เมื่อมนุษย์มีความไม่เข้าใจต่อสภาพแวดล้อมรอบตัว ความกลัวต่อความมืด ซึ่งทำให้มนุษย์ไม่สามารถมองเห็นธรรมชาติและสภาพแวดล้อมรอบตัว มนุษย์จึงพยายามหาเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เพื่อสร้างความมั่นใจและกำลังใจแก่ตน

ชาวล้านนากยกย่องธรรมชาติว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีอิทธิปาฏิหาริย์เป็นลักษณะหนึ่งของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติของชาวล้านนา แสดงให้เห็นถึงการพึ่งพาธรรมชาติของชาวล้านนา ในฐานะที่ใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ การปฏิบัติต่อธรรมชาติด้วยการเคารพและการกระทำการบูชาอย่างสำนึกในบุญคุณ โดยเชื่อว่าธรรมชาติอาจบันดาลให้เกิดคุณและโทษต่อมนุษย์ ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้ชาวล้านนาสามารถรักษาความสัมพันธ์กับธรรมชาติให้เป็นไปด้วยดี

ในแนวความเชื่อแบบเดิม ชาวล้านนาซึ่งนับถือธรรมชาติ และเชื่อว่าธรรมชาติมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษา การเกิดความสุขและความมั่งคั่งซึ่งเป็นปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติที่เกิดขึ้น ย่อมทำให้ชาวล้านนายังเชื่อว่าเป็นเพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นไป การอธิษฐานขอแสงสว่างสะท้อนให้เห็นความพยายามในการสร้างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติดังกล่าว นั้นแสดงว่า ชาวล้านนาต้องอาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิต และธรรมชาติย่อมมีอิทธิพลเหนือชาวล้านนาด้วย อย่างไรก็ตาม แนวความคิดทางพุทธศาสนาก็ได้พยายามอธิบายว่าเป็นเพราะรักษาศีลและประพฤติธรรม สิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงให้ความช่วยเหลือ แสดงให้เห็นถึงการผสานแนวความคิดความเชื่อทั้ง 2 ประการเข้าด้วยกัน

กล่าวได้ว่า ความคิดเรื่องโลกมีอิทธิพลอย่างมากต่อชาวล้านนา ดังจะเห็นได้จากการนำความคิดดังกล่าวมาเชื่อมโยงเข้ากับหลักธรรมในทางพุทธศาสนา ที่เห็นเด่นชัดมากคือ เรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด ความเป็นไปของโลกที่มีความไม่เที่ยงแท้แน่นอน มีเกิด มีดับ ล้วนเป็นไปตามเหตุและผลที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน ได้ถูกนำมาสัมพันธ์กับชีวิตของมนุษย์ มนุษย์ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกรรม จึงมีชีวิตหมุนเวียนไปตามวัฏจักร กรรมที่ทำในอดีตย่อมส่งผลต่อชีวิตในชาติภพปัจจุบัน ส่วนกรรมที่ไม่เป็นผล ทำให้มนุษย์ต้องเกิดใหม่จนกว่าจะสิ้นสุดกรรม ผู้ที่กระทำความดีย่อมได้รับผลดีตอบแทน เมื่อสิ้นอายุขัยก็ได้ไปเสวยสุขในสวรรค์ ส่วนผู้กระทำความชั่วก็ต้องชดใช้กรรมในนรก ความคิดดังกล่าวจึงสอนให้มนุษย์ยอมรับสถานภาพของตนในชาติภพปัจจุบัน และพยายามแสวงหาบุญกุศล สะสมบุญบารมี เพื่อชีวิตที่ดีกว่าในชาติภพหน้าตามหลักคำสอนในพุทธศาสนา

๒. โลกทัศน์ที่มีต่อสังคม

สังคม หมายถึง การที่คนหลาย ๆ คนมาอยู่ร่วมกันโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน และอาศัยความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ทำให้มนุษย์จำเป็นต้องใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องและพึ่งพาอาศัยกัน ในสมัยแรก มนุษย์ไม่ได้อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นสังคม หากแต่ดำรงชีวิตตามสภาพธรรมชาติ ในสภาพธรรมชาตินั้น ทฤษฎีการเมืองตะวันตกได้อธิบายว่า คือ สภาพที่ไม่มีอำนาจรัฐ ต่างคนต่างอยู่ ต่างช่วยตนเอง ใช้กำลังกายตามที่ธรรมชาติให้มาเป็นเครื่องป้องกัน และรักษาชีวิตทรัพย์สินของแต่ละคน สภาพตามธรรมชาติที่ขาดอำนาจของรัฐ ทำให้คนแต่ละคนต้องมีชีวิตที่ไม่แน่นอน เปล่าเปลี่ยว ไม่มั่นคง (สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523, หน้า 25) เพราะฉะนั้นการที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม มีการจัดระเบียบทางสังคม เพื่อรักษาความสงบสุขของสังคม จึงช่วยให้มนุษย์มีชีวิตที่สมบูรณ์กว่าการอยู่เพียงลำพัง

ในตำนานที่นำมาศึกษา การกล่าวถึงการเกิดสังคมในสมัยแรกปรากฏในตำนาน สุวรรณโคมคำตอนต้น โดยกล่าวถึงวิวัฒนาการของสังคม เริ่มตั้งแต่การกำเนิดของมนุษย์ การก่อตั้ง เป็นสถาบันครอบครัว และขยายเป็นสถาบันทางสังคมที่ใหญ่ขึ้น จนกระทั่งจำเป็นต้องจัดระเบียบ การปกครอง ตำนานสะท้อนให้เห็นการดำเนินไปของชีวิตมนุษย์ และการเปลี่ยนแปลงของสภาพ สังคมว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน การกระทำของมนุษย์ก่อให้เกิดสถาบันทางสังคมขึ้น

ในทัศนะของชาวล้านนาซึ่งได้รับอิทธิพลแนวความคิดทางพุทธศาสนา การเปลี่ยนแปลง ของชีวิตและสังคมนี ชาวล้านนาได้นำมาอธิบายให้เข้ากับหลักกรรม โดยอธิบายว่าสภาวะดังกล่าว เป็นไปตามกฎธรรมชาติด้วยเหตุและปัจจัย ชาวล้านน่ายึดถือเหตุผลในการอธิบายสิ่งต่าง ๆ เมื่อ มีสิ่งซึ่งเป็นสาเหตุย่อมมีผลตามมา เป็นความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องและเป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน

ในตำนานสุวรรณโคมคำตอนต้นอธิบายการเกิดสังคม โดยกล่าวถึงวิวัฒนาการของ สังคม ได้แก่

ก. การกำเนิดของมนุษย์

ข. ครอบครัว

ค. สถาบันทางสังคม

ซึ่งสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ที่มีต่อสังคมโดยสามารถอธิบายได้ดังนี้

ก. การกำเนิดของมนุษย์

ชาวล้านนามีความคิดความเชื่อเรื่องต้นกำเนิดของมนุษย์ โดยได้รับอิทธิพลมา จากแนวความคิดทางพุทธศาสนา ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา มักกล่าวถึงการที่เทวดาจุติลงมากิน จัวนดิน แล้วเกิดราคะตัณหา ได้กระทำการสังเสพจนเกิดบุตรมากมาย การกล่าวว่ามีมนุษย์มี กำเนิดมาจากพรหม แสดงให้เห็นว่าชาวล้านนาได้รับอิทธิพลทางความคิดจากศาสนาพราหมณ์ด้วย และขณะเดียวกันแนวความเชื่อแบบเดิมซึ่งถือว่ามนุษย์มีกำเนิดมาจากฟ้าก็ปรากฏอยู่ใน ความลึกลับเช่นกัน

ในตำนานสุวรรณโคมคำ ได้กล่าวถึงการกำเนิดของมนุษย์ว่า เมื่อบังเกิดจันดิน ราบงาม มีกลิ่นหอมและหวานขึ้น รสของแผ่นดินหอมขึ้นไปถึงชั้นพรหม ทำให้เหล่าพรหมจุติ จากชั้นอกนิษฐ ลงมาเป็นมนุษย์แบบโอปปาติกะ คือเกิดแล้วเจริญเติบโตขึ้นมาทันที มีรูปร่าง สูงใหญ่ และมีรัศมีกายสว่าง มนุษย์ซึ่งเกิดมาพร้อมกันก็เรียกกันแต่เพียงว่าผู้ชายและผู้หญิง การประกอบคุณงามความดีของมนุษย์ ทำให้มนุษย์มีความเป็นอยู่อย่างสุขสบาย ดังความปรากฏ ในหน้า 141-142

การบริโภคจันดินทำให้มนุษย์บังเกิดราคะตัณหา จึงกระทำความผิดกรรมจนเกิด บุตร และบุตรทั้งหลายนั้นก็ยังมิบุตรและสืบลูกหลานต่อมาอีก ดังตัวอย่างข้อความว่า

...และพรหมเหล่านี้ได้ชื่อว่า พรหมณะ พรหมณี โดยเหตุอาศัยพรหมโคตร ...อาศัยที่ได้กินจวันดินเป็นอาหารก็บังเกิดมีราคาต้นหาขึ้น ก็ได้กระทำการสังเฬพจนบังเกิด บุตรขึ้นมากมาย แม้เต็มไปทั่วเมืองกุจฉาวดี...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 142)

แนวความคิดทางพุทธศาสนา อธิบายว่าทุกสิ่งในโลกเกิดขึ้นโดยมีเหตุและปัจจัย มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ซึ่งเกิดและเป็นไปตามอำนาจเหตุและปัจจัยนั้นด้วย การอธิบาย การกำเนิดของมนุษย์ ในทางพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาจากที่เดียวกัน การเกิดอย่างไร ไม่เป็นเรื่องสำคัญ เพราะตามธรรมชาติคนเกิดจากกรรมมารดาทุกคน (สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523, หน้า 27) การอธิบายการกำเนิดของมนุษย์ของชาวล้านนา ซึ่งปรากฏในตำนานดังกล่าว คงเป็นไปเพื่อตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับอดีต เพื่อ อธิบายเรื่องราวของบรรพบุรุษของตน ดังจะเห็นได้จากการที่ตำนานดังกล่าวพยายามเชื่อมโยง ประวัติความเป็นมาของผู้คนในดินแดนของตน เข้ากับเรื่องราวการกำเนิดมนุษย์ในอดีตอันไกล ทั้งนี้เพื่อสร้างความชอบธรรมแก่กลุ่มชนของตน

การที่ตำนานกล่าวถึงมนุษย์มีกำเนิดมาจากพรหม ครั้นได้กลืนจวันดินจึงจุติมา ยังโลกมนุษย์ มีรัศมีกายสว่างทุก ๆ องค์ ต่อมาพรหมเหล่านั้นได้กินจวันดินเป็นอาหาร ก็เกิด ราคาต้นหาและกระทำการสังเฬพจนเกิดบุตร การอธิบายเช่นนี้สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของ ชาวล้านนาที่มีต่อการกำเนิดมนุษย์ นั่นก็คือ แม้มนุษย์จะมีชาติกำเนิดมาอย่างไรก็ตาม แต่ก็มี ความสืบเนื่องมาจากสิ่งที่ดี มนุษย์เกิดจากมนุษย์ด้วยกันและมีบรรพบุรุษร่วมกัน ไม่ว่ามนุษย์ เหล่านั้นจะอยู่ในกลุ่มใดก็ตาม

ข. การเกิดครอบครัว

ครอบครัวเป็นสถาบันขั้นต้นของสังคม สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523, หน้า 27-31) ได้อธิบายการเกิดของสังคม พอสรุปความได้ว่า วิวัฒนาการของ สังคมมีพัฒนาการมาจากการเริ่มเป็นชุมชนก่อน ชุมชนในระยะเริ่มแรกมีลักษณะเป็นชุมชนที่มีแต่ ความสงบสุขและอุดมสมบูรณ์ มนุษย์ไม่มีความแตกต่างกันและไม่มีการแบ่งชาติวงศ์ ทุกคน ดำรงชีวิตโดยอาศัยอาหารจากธรรมชาติ การประกอบกิจกรรมทำให้มนุษย์ดำรงอยู่ได้โดยปราศจาก กฎหมายและอำนาจรัฐ ชุมชนนี้ยังไม่จัดว่าเป็นสังคม สิ่งทีก่อให้เกิดสังคมซึ่งเป็นวิวัฒนาการต่อ จากชุมชนสมัยนี้คือ การที่มนุษย์เริ่มก่อตั้งครอบครัว

ในตำนานสุวรรณโคมคำ ได้กล่าวถึงวิวัฒนาการของสังคม โดยเริ่มตั้งแต่การกำเนิดของมนุษย์ ลักษณะของชุมชนดั้งเดิมซึ่งมนุษย์ดำรงชีวิตในสภาพธรรมชาติ มีความเป็นอยู่อย่างอิสระและมีความสบายในการยังชีพ การไม่แบ่งเผ่าพันธุ์และอาศัยอยู่ด้วยการประกอบกิจกรรมทำให้มนุษย์มีชีวิตรอยู่อย่างสุขสมบูรณ์

จุดเริ่มต้นของการเกิดครอบครัวก็เนื่องมาจากการบริโภคจวนดิน ทำให้มนุษย์บังเกิดโรคตะตงหา จึงกระทำเมถุนธรรมจนเกิดบุตร และบุตรทั้งหลายนั้นก็ยังมีบุตร และสืบลูกหลานต่อมาอีก ดังปรากฏความในหน้า 141-142

จากข้อความข้างต้นที่สรุปมานี้ ชี้ให้เห็นทัศนะของชาวล้านนา โดยมองธรรมชาติของมนุษย์ว่ามีกิเลสแฝงอยู่ในตัว เพียงแต่ยังไม่มีสิ่งมากระทบเท่านั้น เมื่อมีสิ่งกระทบกิเลสที่แฝงอยู่ก็แสดงออกมา การที่มนุษย์มีความอยากในการบริโภค นั่นก็คือ มนุษย์เริ่มมีกิเลสเกิดขึ้น ชาวล้านนามองเห็นว่ากิเลสนี้อาจเกิดจากกรรมซึ่งมนุษย์กระทำไว้ในชาติภพก่อน จึงทำให้มนุษย์มีความสนใจและปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมต่างไปจากเดิม มนุษย์มีกิเลสจึงนำไปสู่การสูญเสียภาวะแห่งความดีงาม การบริโภคจวนดินทำให้มนุษย์บังเกิดโรคตะตงหา กระทำการเซพเมถุนจนเกิดมีบุตรขึ้น ซึ่งเป็นการนำไปสู่การก่อตั้งครอบครัวอันเป็นสถาบันขั้นต่ำของสังคม

ค. การเกิดสถาบันการปกครอง

ธรรมชาติของมนุษย์มีผลต่อวิวัฒนาการของการปกครอง ชาวล้านนามองเห็นว่ามนุษย์ในสมัยแรกมีแต่ความดีงาม มีความสะดวกสบายในการยังชีพ เพราะอยู่ในสภาพธรรมชาติซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ต้องมีการใช้อำนาจควบคุมความตกต่ำทางจิตใจ ได้แก่ การที่มนุษย์มีกิเลสตันหา ทำให้สังคมเกิดความวุ่นวาย ดังนั้นมนุษย์จึงมีความจำเป็นต้องจัดระเบียบทางสังคม เพื่อรักษาความสงบสุขของสังคมและการดำรงอยู่ของสังคมนั้น

ในตำนานสุวรรณโคมคำ ได้กล่าวถึงการกำหนดความแตกต่างระหว่างฐานะของมนุษย์และการเกิดสถาบันการปกครองว่ามีสาเหตุมาจากการเจริญเติบโตของสังคม และจำนวนมนุษย์ที่เพิ่มมากขึ้น ความเป็นคนเขลาไม่มีความรู้พอที่จะประกอบกิจเลี้ยงชีพ ทำให้มนุษย์เริ่มประสบความลำบากในการดำรงชีพ ในที่สุดต้องแยกย้ายกันไปอยู่ตามที่ต่าง ๆ จนกระทั่งมีมนุษย์ผู้หนึ่งได้เข้าไปอาราธนาพระบรมโพธิสัตว์ให้เสด็จลงมาถือกำเนิดยังโลกมนุษย์โดยอุปปาติกะสั่งสอนพระเวททั้ง 3 เพื่อสร้างความเจริญแก่โลก และบุตรชายของพระบรมโพธิสัตว์ทั้ง 5 ก็ได้เป็นอาจารย์ที่ศาปาโมกข์สั่งสอนมนุษย์สืบมา มนุษย์กลุ่มหนึ่งจึงถูกกำหนดขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่สั่งสอนศิลปวิทยาแก่มนุษย์ในสังคม ดังความที่ปรากฏในหน้า 144-148

การเป็นผู้มีความรู้ทำให้มนุษย์มีความทะนงตน มักดูหมิ่นดูแคลนและทะเลาะวิวาทกันเสมอ สภาพที่มีความขัดแย้งดังกล่าว ทำให้มนุษย์จำเป็นต้องเลือกคนผู้หนึ่งทำหน้าที่ปกครอง เพื่อคุ้มครองความเป็นอยู่และรักษาทรัพย์สินของผู้นั้นในสังคม ดังตัวอย่างข้อความว่า

...แต่นั้นมา ฝ่ายพราหมณ์ทั้งหลายในชมพูทวีปทั้งมวล ต่างคนพร้อมกันเรียนจบเวททั้ง 3 เหมือนกันทั้งนั้น ครั้นแล้วก็เกิดมีมานะสามหาขึ้น ใครก็ได้อ่อนน้อมเข้าหาใครและมิได้เชื่อฟังถ้อยคำของกันและกัน ก็บังเกิดโกลาหลไปทั่วชมพูทวีป...

ครั้นนั้นเทพดาและมนุษย์ทั้งหลายก็พร้อมกันอภิเษกพระบรมโพธิสัตว์ คือ มหาศากยมานพนั้นให้เป็นพระยา เป็นเจ้าของไร่นานิคมราชธานีในสกุลชมพูทวีป จึงได้พระนามว่ามหาสมันตราช ชัตติยะแต่นั้นมา...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 148-149)

ข้อความดังกล่าวนี้ อธิบายได้ว่า การเกิดผู้ปกครองมีสาเหตุมาจากความทะนงของมนุษย์ที่มีความรู้ จนนำไปสู่การดูหมิ่นดูแคลนและทะเลาะวิวาทกัน ความขัดแย้งนี้ทำให้เกิดผู้ทำหน้าที่ปกครอง เพื่อปกป้องคุ้มครองความเป็นอยู่ การดำรงชีวิต และรักษาทรัพย์สินของผู้นั้นในสังคม ชาวล้านนาให้ความสำคัญอย่างมากต่อการยอมรับกฎและระเบียบของการอยู่ร่วมกันเพื่อความสงบสุขของสังคม ผู้ที่ไม่ยอมรับกฎเกณฑ์ดังกล่าวจะไม่สามารถอยู่ร่วมในสังคมนั้นได้ และสุดท้ายต้องถูกขับออกจากสังคม

การกำหนดมนุษย์กลุ่มหนึ่งให้ทำหน้าที่สั่งสอนความรู้ และกลุ่มหนึ่งทำหน้าที่ปกครอง สะท้อนให้เห็นถึงการแบ่งแยกชนชั้นซึ่งเริ่มเกิดขึ้นในสังคม แต่ทั้งนี้การกำหนดฐานะของบุคคลก็ขึ้นอยู่กับ การแบ่งหน้าที่ในสังคม ชาวล้านนาถือว่ามนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคกัน ชาตีกำเนิดไม่ได้เป็นเครื่องกำหนดฐานะและคุณค่าของมนุษย์ แต่อยู่ที่การประพฤติปฏิบัติและการกระทำเป็นสำคัญ

๓. โลกทัศน์ที่มีต่อเมือง

โลกทัศน์ที่มีต่อเมืองสะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อของชาวล้านนา ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนาที่มีบทบาทในการส่งเสริมฐานะของเมืองต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จากในตำนานที่นำมาศึกษา การเกิดหรือการสร้างเมืองมักมีการเล่าเรื่องราวย้อนกลับไปในอดีตซึ่งไม่สามารถกำหนดระยะเวลาได้ โดยเริ่มด้วยการเล่าถึงพุทธทำนาย อ้างว่าพระพุทธเจ้าทรงกล่าวคำพยากรณ์เกี่ยวกับการเกิดบ้านเมืองต่าง ๆ ไว้ในดินแดนภาคเหนือ ตำนานมักจะเล่าว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาโปรดคนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ ทำให้กลุ่มคนเหล่านั้นหันมานับถือพุทธ

ศาสนา จากนั้นก็จะประทับรอยพระบาท หรือประทับเส้นพระเกศา ฯลฯ ให้กับผู้คนเหล่านั้นไว้ กราบไหว้บูชาแทนพระองค์ แล้วจึงทรงทำนายว่าต่อไปในภายภาคหน้าจะเกิดบ้านเมืองหรือเกิดสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นในที่แห่งนั้น (บุญวรรณ วิริยะชัยวงศ์, 2534, หน้า 18)

พุทธทำนายจึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความชอบธรรมต่อการเกิดขึ้นของเมือง นั่นก็หมายความว่า เมืองดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นตามความต้องการของผู้ใด แต่เกิดจากความประสงค์ของพระพุทธเจ้าในอดีตซึ่งเคยเสด็จมา การกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า แล้วทรงทำนายว่าจะมีผู้ปกครองที่มีบุญญาธิการมาสร้างเมืองอยู่ และพุทธศาสนาจะมีความเจริญรุ่งเรืองในเมืองเหล่านี้ จึงเท่ากับเป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์แก่เมือง ในขณะที่เมืองซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นเพราะพุทธทำนาย ก็จะเป็นเพียงเมืองหรือชุมชนเล็ก ๆ ที่ไม่มีความสำคัญในตำนาน

ในการกล่าวถึงเมือง อาจมองเห็นวิวัฒนาการของเมืองโดยแบ่งเป็น 3 ระยะ ได้แก่

- 3.1 การเกิดหรือการสร้างเมือง
- 3.2 การเจริญเติบโตของเมือง
- 3.3 ความเสื่อมและการสลายของเมือง

ในแต่ละประเด็นที่กล่าวมานี้ สามารถอธิบายโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่ปรากฏได้ดังนี้

3.1 การเกิดหรือการสร้างเมือง

ชาวล้านนามีความคิดความเชื่อต่อการเกิดหรือการสร้างเมือง โดยได้รับอิทธิพลทั้งจากแนวความเชื่อแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนา สะท้อนโลกทัศน์ว่า ผู้มีบทบาทในการสร้างเมือง ได้แก่ ผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ คือ พญานาค ผีเสื้อ ฤาษี และพระอินทร์กับมนุษย์ คือ ผู้ปกครอง ในตำนานทั้ง 4 เรื่องที่นำมาศึกษา ปรากฏบทบาทและวิธีการสร้างเมืองของผู้มีบทบาทดังกล่าว ดังต่อไปนี้

ก. การสร้างเมืองโดยพญานาค

การให้ความช่วยเหลือของพญานาคแสดงให้เห็นถึงความใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับเทพ อันเป็นการยืนยันตามแนวความเชื่อแบบเดิมของชาวล้านนาที่เชื่อว่า มนุษย์มีความผูกพันกับธรรมชาติ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็มีอยู่ทุกแห่งหนในธรรมชาติ

การสร้างเมืองโดยพญานาคปรากฏในลักษณะการคู้ควักแผ่นดิน ดังที่ตำนานสุวรรณโคมคำกล่าวว่า พญานาคคู้ควักแผ่นดิน ทำให้น้ำในหนองน้อยใหญ่ต่าง ๆ ทะลุไหลไปตามรอยทางที่พญานาคคู้ควัก กลายเป็นทางน้ำไหลเชื่อมติดต่อกัน ต่อมาหนองน้อยใหญ่นั้นก็แห้งเป็นพื้นดิน ภายหลังมีผู้คนอพยพมาตั้งชุมชนอยู่อาศัย ดังตัวอย่างข้อความว่า

...แต่นั้นมาน้ำสระหนองรามที่อยู่ริมถ้ำนั้น ก็ไหลไปตามรอยที่พญานาค
ควักคุ้ยไปเป็นแม่น้ำใหญ่ ตลอดไปถึงน้ำมหาสมุทรโพ้น...แต่นั้นมาน้ำหนองนั้นแห้งเงินขาด
ท้องหนองก็เป็นแผ่นดินราบงามเสมอ ภายหลังบังเกิดเป็นป่าไม้ต้นไม้กลวง ไม้ต้น ป่าอ้อ
ป่าแหม ป่าเลา และป่าพงใหญ่ เป็นที่อยู่อาศัยแห่งแรด ช้าง ละมั่ง กวาง ฟาน และ
หมูเถื่อนมากมาย ภายหลังมีพรานพเนจรผู้หนึ่งอยู่บ้านตำบลหนึ่งแคว้นเมืองโพธิสารทิศใต้
โพ้น ได้พาเอาพรรคพวกลงเรือเดินขึ้นมาตามแม่น้ำชลนที ได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่ในป่า
พงใหญ่เป็นนิตยกาล

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 161-162)

ในการทำงานเดียวกัน การสร้างเมืองในลักษณะดังกล่าว ยังปรากฏในตำนาน
สิงหนวัตินุมา ซึ่งกล่าวว่าพญานาคได้ช่วยพญาสิงหนวัติสร้างเมือง โดยพาบริวารของพระองค์ไป
ขุดบึงยังสถานที่อันเป็นชัยภูมิสมควรสร้างเมือง แล้วช่วยคุ้ยควักแผ่นดินเป็นคูรอบสถานที่นั้น
กว้างด้านละ 3,000 วา ด้วยเหตุนี้ เมืองนี้จึงเรียกชื่อตามนามของพญานาคและผู้ปกครองรวมกัน
ว่า นาคพันธุสิงหนวัติ ดังความปรากฏในหน้า 30-32 ซึ่งการสร้างเรื่องราวปรัมปราเพื่ออธิบาย
กำเนิดของสถานที่ต่าง ๆ นี้ เป็นเรื่องที่แพร่หลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จากตัวอย่างข้อความที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า ชาวล้านนามีความเชื่อ
เรื่องพญานาค ในแนวความเชื่อแบบเดิม พญานาคเป็นพวกกึ่งสัตว์กึ่งเทพ มีทิพยสมบัติ รู้จัก
แปลงกาย มีอิทธิฤทธิ์และเวทย์มนต์คาถา พญานาคอาศัยอยู่ใต้พิภพ มีหน้าที่คุ้มครองรักษาแม่น้ำ
ชาวล้านนานับถือพญานาคในฐานะเป็นผู้ลดบันดาลให้เกิดธรรมชาติและที่อยู่อาศัย การผสม
แนวความคิดทางพุทธศาสนา ทำให้พญานาคกลายเป็นผู้พิทักษ์คุณธรรมและศีลธรรม พญานาค
อาจบันดาลให้เกิดสิ่งอันเป็นคุณและโทษได้ หากผู้ปกครองใดที่ยึดมั่นในธรรม ก็มักจะได้รับความ
ช่วยเหลือจากพญานาค เช่น การช่วยเหลือและรักษาคู่ครอง การบันดาลความมั่งคั่งและ
อุดมสมบูรณ์ เป็นต้น แต่หากผู้ปกครองไม่ยึดมั่นในธรรม พญานาคก็จะบันดาลให้เกิดภัยพิบัติถึง
ขั้นเมืองล่มสลาย ดังที่เกิดขึ้นแก่เมืองสุวรรณโคมคำ

อนึ่ง พญานาคอาจมีความหมายถึงชนกลุ่มดั้งเดิมที่มีถิ่นฐานอยู่ในเขต
หนองแสทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน ต่อมาได้เคลื่อนย้ายเป็นกลุ่มเป็นเหล่าลงมาตามลำแม่น้ำ
โขงด้วยสาเหตุต่าง ๆ กัน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2543, หน้า 4) หากเป็นเช่นนั้น พญานาคในตำนาน
สุวรรณโคมคำและตำนานสิงหนวัตินุมาอาจมีความหมายว่าเป็นกลุ่มชนที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ใน
พื้นที่นั้นมาก่อน ซึ่งคงเป็นเพียงชุมชนเล็ก ๆ ต่อมาเมื่อมีกลุ่มชนที่มีความเจริญกว่าอพยพเข้ามา
พญานาคก็มีส่วนช่วยเหลือโดยใช้แรงงานในการสร้างบ้านเมือง

ข. การสร้างเมืองโดยผีเสื้อ

ในการสร้างชุมชนเมืองในตำนานหลาย ๆ เรื่องตำนานมักกล่าวถึงชนพื้นเมืองที่ด้อยความเจริญ โดยใช้สัญลักษณ์ของสัตว์และคนป่า กลุ่มชนเหล่านี้มีบทบาทในการช่วยเหลือสร้างเมือง

ดังตัวอย่างในตำนานสุวรรณโคมคำ ซึ่งกล่าวว่า เหล่าผีเสื้อได้ช่วยกันชนหินศิลา มาทำเป็นที่อยู่อาศัยแก่นางอินทปฏฐาน เพื่อตอบแทนที่นางได้แบ่งปันข้าวให้ เมืองนี้มีชื่อต่อมาว่า อินทปฏฐาน ดังตัวอย่างข้อความว่า

... ครั้นข้าวสุกแล้ว นางก็รูดเอาข้าวนั้นมาคั่วกิน คันธรสของข้าวที่บริโภคก็หอมเข้าไปถูกต้องจมูกของผีเสื้อทั้งหลาย ผีเสื้อทั้งหลายก็พากันมาขอกินข้าว นางได้ให้ข้าวแก่ผีเสื้อกินทุกคน ครั้นแล้วผีเสื้อก็มีความปีติยินดีพากันไปชนเอาศิลา มาเพื่อกระทำที่อยู่ให้...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 170)

ในกรณีของผีเสื้อที่来帮助นางอินทปฏฐานสร้างเมือง คงเป็นลักษณะคล้ายกับเรื่องของพญานาค ผีเสื้อเป็นสัญลักษณ์ หมายถึง กลุ่มชนที่ยังไม่มีความเจริญ ดำรงชีวิตอยู่ในสภาพพหุธรรมชาติ ในขณะที่นางอินทปฏฐานเป็นผู้มีความเจริญกว่า เพราะมีความรู้ในเรื่องการทำเกษตร

ค. การสร้างเมืองโดยฤๅษี

ฤๅษีเป็นมนุษย์กึ่งเทพและเป็นนักบวชในศาสนาพราหมณ์ จึงมีฤทธิ์อำนาจมาก สามารถดลบันดาลให้เกิดสิ่งใดได้ตามปรารถนา บทบาทของฤๅษีในตำนาน คือ เป็นผู้วางแผนสร้างเมือง เป็นตัวแทนของมนุษย์ที่สรรหาผู้ที่มีความสามารถเหนือบุคคลอื่น ๆ มีความรอบรู้ มีฤทธิ์มาปกครอง ชาวล้านนามีความเชื่อถือในตัวฤๅษีในฐานะที่เป็นผู้รอบรู้ศิลปศาสตร์ต่าง ๆ เป็นตัวแทนของศาสนา เป็นผู้บำเพ็ญตบะและบรรลุญาณชั้นสูง ๆ ซึ่งเชื่อว่าจะสามารถติดต่อกับเทพชั้นสูงได้ เป็นผู้ล่วงรู้อดีต อนาคต และมีอิทธิปาฏิหาริย์ ดังนั้น เมืองที่สร้างโดยฤๅษีจึงก่อให้เกิดความอบอุ่นและความ มั่นคงทางใจ (เรณู อรรฐาเมศร์, 2527, หน้า 69)

การสร้างเมืองโดยฤๅษีปรากฏในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย เมืองที่สร้างขึ้น ได้แก่ มิคสังฆนคร บุรีนคร อวิทูรนคร รมยนคร หริภุญไชย เขलगนคร และอาลัมพางค์

ดังตัวอย่างเช่น การกล่าวว่ฤๅษีวาศุเทพได้สร้างเมืองมิดสังฆนคร ณ ที่ ไกล์เชิงเขา แล้วแต่งตั้งมนุษย์ชายหญิงอันเกิดจากตน พร้อมทั้งบริวารอันเกิดในรอยเท้าเนื้อทั้งหลาย และเหล่าเมงคบุตรอีกจำนวนหนึ่งไปปกครอง ฤๅษีเห็นว่านามว่าฝูงเนื้อเป็นอัปมงคล จึงได้สร้าง เมืองบุรินครและอิทุนครในที่ไมไกลนั้น แล้วให้โอรสของผู้ปกครองเมืองมิดสังฆนครมาปกครอง ต่อมาฤๅษีพิจารณาเห็นว่าเมืองมิดสังฆนครตั้งอยู่ในที่ไม่เหมาะสม จึงได้สร้างเมืองรมยนคร เพราะ เหตุว่าอยู่ในชัยภูมิดี มีที่ราบเหมาะสม แล้วอัญเชิญผู้ปกครองจากเมืองมิดสังฆนครมาปกครอง เมืองนี้เมืองอันเป็นที่รรมย์ ผู้ที่มาอาศัยอยู่ย่อมมีความสมบูรณ์พูนสุขสมดังชื่อของมัน

เมื่อเมืองรมยนครและอิทุนครทั้งหลายจมลงไปในน้ำ ฤๅษีวาศุเทพและ ฤๅษีสุกกทันต์จึงร่วมกันสร้างเมืองขึ้นใหม่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำปิง คือ เมืองหริภุญไชย เมื่อแรกสร้าง เมืองฤๅษีทั้งสองได้ร่วมกันสำรวจภูมิสถาน เพื่อตรวจดูความเหมาะสมที่จะสร้างเมือง ฤๅษีได้ขุด ดินที่นั่นขึ้นดูก็พบนิมิต 3 ประการ อันทำนายได้ว่าบ้านเมืองจักเจริญบ้างเสื่อมบ้างขึ้นอยู่กับ ศีลธรรมของผู้ปกครอง

จากนั้น ฤๅษีทั้งสองช่วยกันวางสัณฐานเมืองเป็นรูปเปลือกสังข์ ซึ่งได้มา จากฤๅษีสหายที่อยู่ยังศรีสังขนาไลยได้ใช้นกหัสดีลิงค์ไปนำมาจากมหาสมุทร แล้วใช้ไม้เท้าขีด แผ่นดินตามสัณฐานของเปลือกสังข์ เกิดเป็นคู ปรางค์เมือง มณฑิยสถาน และสถานที่ต่าง ๆ ดังปรากฏความในหน้า 12, 19, 21 และ 24-25

หรือในการสร้างเมืองเขลางค์ ได้กล่าวว่มหาพรหมฤๅษีซึ่งอยู่ ณ ภูเขา สองยอดสร้างขึ้น เพื่อถวายแด่พระเจ้าอนันตยศ และต่อมาฤๅษีมหาพรหมยังสร้างเมืองอาลัม พางค์ขึ้นอีกเมืองหนึ่ง เพื่อเป็นที่ประทับแก่พระอนันตยศแทนเมืองเขลางค์นคร ซึ่งพระองค์ทรงยก ถวายแด่พระราชมารดา เมืองทั้งสองนี้ก็เป็นประดุจเมืองเดียวกัน ดังปรากฏความในหน้า 64

การที่ฤๅษีสร้างเมืองเป็นรูปเปลือกสังข์ อาจเป็นเพราะสังข์เป็นสัญลักษณ์ แห่งชัยชนะของพระนารายณ์ที่เป็นอวตารของพระวิษณุ พระวิษณุเป็นผู้บงการให้บริวารจับพญา นาคพันรอบเขาพระสุเมรุ ดังนั้น สังข์จึงเกี่ยวโยงโดยทางอ้อมกับแนวคิดเรื่องระบบภูมิจักรวาล อันมีเขาพระสุเมรุอยู่ศูนย์กลางซึ่งเป็นต้นจบับการวางผังเมืองที่สำคัญ การใช้สังข์เป็นตัวกำหนด ผังเมือง ในด้านกายภาพ สังข์เป็นรูปที่มีความอิสระและยืดหยุ่นได้ (สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, 2528, หน้า 174) เพราะฉะนั้นการสร้างเมืองเป็นรูปสังข์ ก็เพื่อสืบไปภายหน้าหากเมืองมี ความเจริญเติบโต ก็จักสามารถขยายอาณาเขตออกไปได้โดยรอบ แนวคิดดังกล่าวได้สืบไปจนถึง เมื่อพญามังราย พญาเจ้าเมือง และพญาร่วง สร้างเมืองเชียงใหม่ก็อาศัยแนวคิดนี้เช่นกัน

จากการพิจารณาข้างต้น กล่าวได้ว่า การสร้างเมืองของฤๅษีอาจแบ่งได้ เป็น 2 กลุ่มเมือง คือ กลุ่มเมืองมิดสังฆนคร บุรินคร อิทุนคร รมยนคร และกลุ่มเมืองหริ

ภุญไชย เขตกลางคันคร อาลัมพางค์ ทั้งนี้พิจารณาจากระยะเวลาที่สร้าง กล่าวคือ เมืองในกลุ่มหนึ่ง ๆ สร้างขึ้นในเวลาใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ รายละเอียดเกี่ยวกับการสร้างเมืองทั้งสองกลุ่มก็ยังมี ความแตกต่างกัน เมืองกลุ่มแรก ดำเนินการกล่าวเพียงการเลือกทำเลที่ตั้งเมือง ในขณะที่เมืองกลุ่มที่สอง โดยเฉพาะเมืองหริภุญไชย ดำเนินการอธิบายขั้นตอนในการสร้างเมืองอย่างละเอียด แม้ดำเนินการจะไม่ได้ อธิบายการสร้างเมืองอื่นในกลุ่มนี้อย่างละเอียด แต่เมืองเหล่านั้นก็น่าจะมีความเท่าเทียมกัน ในฐานะที่เป็นเมืองประทับของผู้ปกครองซึ่งสืบเชื้อสายเดียวกันและยึดถือธรรมเนียมในพุทธศาสนาเป็นหลักในการปกครองเหมือนกัน

ง. การสร้างเมืองโดยพระอินทร์

บทบาทของพระอินทร์ในการสร้างเมือง ได้แก่ การช่วยเหลือผู้ปกครองด้วยการชี้แนะสถานที่ที่เหมาะสมในการสร้างเมือง

ดังตัวอย่าง เช่น ในตำนานสิงหนวัติกุมาร ซึ่งกล่าวว่าครั้งหนึ่งมีข้าศึกมารุกราน พระองค์ไชยศิริผู้ปกครองเมืองไชยปราการจึงพาบริวารอพยพ เพื่อแสวงหาสถานที่สร้างเมืองใหม่ ทั้งหมดเดินทางมาจนถึงดินแดนที่พระองค์พรหมซึ่งเป็นราชบิดาได้ปราบขอมลงไปถึงพระอินทร์ได้เนรมิตองค์เป็นชีปะขาวมาชี้สถานที่สร้างเมืองให้ ด้วยเห็นเป็นชัยภูมิดี ข้าศึกศัตรูมารุกรานได้ยาก พระองค์ไชยศิริจึงสร้างเมือง ณ ที่นั้น และขนานนามว่า กำแพงเพชร ดังความในหน้า 93

หรือในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงบทบาทของพระอินทร์ว่าเป็นผู้ส่งผู้ปกครองมาปกครองบ้านเมืองเพื่อรักษาความสงบสุขและบำรุงพุทธศาสนา ดังกรณีของพญาลวจักรราชที่ไต่บันไดเงินลงมาจากสวรรค์ตามบัญชาของพระอินทร์ เพื่อมาเป็นผู้ปกครองล้านนา เพราะเวลานั้นยังไม่มีกษัตริย์ชาติดิยราชปกครองนับตั้งแต่เมืองเดิมพังทลายลง ดังความที่ปรากฏในหน้า 5-6

พระอินทร์ในทางพุทธศาสนา เป็นเทพสูงสุดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีบทบาทหน้าที่ ได้แก่ การบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่มนุษย์ คือ การส่งผู้ปกครองลงมาปกครองบ้านเมืองเพื่อรักษาความสงบสุข และการอุปถัมภ์พุทธศาสนา ด้วยการพิทักษ์รักษาและเผยแผ่พุทธศาสนา คือ การกำหนดให้ผู้ปกครองมีหน้าที่สั่งสอนธรรมแก่มนุษย์ให้ตั้งมั่นในพุทธศาสนา การช่วยเหลือผู้ปกครอง ที่ยึดมั่นในธรรมในการประกอบกิจต่าง ๆ และบันดาลความอุดมสมบูรณ์แก่บ้านเมือง

พระอินทร์คือแกนในความเชื่อแบบเดิม (อาณันท์ กาญจนพันธุ์, 2535, หน้า 53) ชาวล้านนาเชื่อว่าแกนเป็นเทพเจ้าบนสวรรค์ มีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของมนุษย์ มีฤทธิ์อำนาจครอบคลุมฟ้าดิน สามารถบันดาลสิ่งที่มีมนุษย์ปรารถนา การขยายตัวของพุทธศาสนาทำให้มี

การเปลี่ยนจากแกนเป็นพระอินทร์ แกนจึงมีความหมายเฉพาะในพิธีกรรม ในตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ ซึ่งกล่าวว่าพระอินทร์เป็นผู้ส่งผู้ปกครองมาปกครองบ้านเมือง พระอินทร์อาจหมายถึง ผู้ปกครองเมืองใดเมืองหนึ่งที่นับถือพุทธศาสนาและเป็นผู้มีอำนาจ เพราะสามารถจัดส่งผู้ปกครอง ไปปกครองเมืองต่าง ๆ ได้

จ. การสร้างเมืองโดยมนุษย์ ได้แก่ ผู้ปกครอง

การสร้างเมืองโดยผู้ปกครอง ปรากฏในลักษณะที่ผู้ปกครองเป็นผู้นำบริวาร ในการสร้างเมือง ที่พบในตำนานสุวรรณโคมคำ เช่น เมืองกรุงรัฐ เมืองสุวรรณโคมคำ เมือง อุโมงคเสลา เป็นต้น ในตำนานสิงหนวัติกุมาร เช่น เวียงไชยนาทรายณ์ เวียงไชยปราการ เวียง พางคำ เป็นต้น และในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เช่น เมืองเงินยาง เมืองเชียงราย เมือง เชียงใหม่ เป็นต้น

ตัวอย่างเมืองที่สร้างโดยผู้ปกครอง เช่น เมืองสุวรรณโคมคำ ตำนานกล่าวถึง การสร้างเมืองว่า อยะมหาเสนาธิบตีได้พาบริวารลงเรือไปตามลำน้ำโขง เดินทางรอนแรมมาถึง เกาะหนึ่ง มีป่ารกชัฏดิ้นรนเป็นที่น่าพอใจ เป็นที่ราบกว้าง จึงพาบริวารแผ้วถางสร้างที่อยู่อาศัย ณ ที่นั้น ดังตัวอย่างข้อความว่า

อยะมหาเสนาธิบตีก็พาครอบครัวลงเรือเดินขึ้นไปตามกระแสแม่น้ำขลนที...
ก็ไปถึงสถานที่หนึ่ง ซึ่งเป็นเกาะเนินทรายชายแม่น้ำ...มีทรงสัณฐานเหมือนสำภาหงายไว้
จะนั้น และที่หลังเกาะเป็นป่าเป็นดงราบเสมอดงาม พออยะมหาเสนาธิบตีเดินเรือไปถึงก็
ได้จอดเรือครัวแรมอยู่ที่นี่...ก็ได้ตั้งบ้านสร้างบ้านอยู่...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 173)

หรือในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงการสร้างเมืองของพญามังราย เพื่อขยายอำนาจ พระองค์ทรงบูรณะเมืองเก่าที่มีมาแต่เดิม เช่น เมืองร้อย เมืองฝาง เมืองพร้าว เมือง เชียงดาว เป็นต้น และทรงสร้างเมืองขึ้นใหม่ เช่น เมืองเชียงราย เมืองเชียงใหม่ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ผู้ปกครองมีบทบาทในการสร้างความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐาน แต่ก็อาศัยการอธิบายและการเลียงทลายหาสถานที่ซึ่งเป็นชัยภูมิอยู่ อันสะท้อนให้เห็นถึงแนวความเชื่อแบบเดิมที่มีความเชื่อถือศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิปาฏิหาริย์และอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งมีอิทธิพลอยู่มาก และกลายเป็นความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติกันสืบมา ดังจะเห็นได้จากความเชื่อ ได้แก่

ก. การสร้างศูนย์กลางเมือง

ข. การเลือกทำเลที่ตั้งเมืองและการวางผังเมือง

ค. การถือฤกษ์ยาม

ซึ่งในแต่ละประเด็นที่กล่าวมานี้ สามารถอธิบายดังต่อไปนี้

ก. การสร้างศูนย์กลางเมือง ในการสร้างเมืองมักมีการกำหนดสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไว้ ณ ศูนย์กลางของเมือง เช่น ต้นไม้ ภูเขา เป็นต้น สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของชาวล้านนาเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นมงคล โดยเชื่อว่าจะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลกับเมืองและผู้ที่ย้ายอยู่ในเมือง ความเชื่อดังกล่าวปรากฏในการสร้างเมืองหลายเมือง อันมีเมืองเงินยาง เมืองเชียงราย และเมืองเชียงใหม่ ดังต่อไปนี้

ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงการสร้างเมืองเชียงรายได้ว่า พญามังรายทรงให้สร้างเมืองเชียงรายได้ ณ ลุ่มแม่น้ำกก เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าเป็นชัยภูมิดี จึงโปรดให้สร้างเมืองโดยโอบเอาดอยจอมทองไว้ท่ามกลางเมือง เช่นเดียวกับพญาลวจักรราชและพญาลวเครือซึ่งสร้างเมืองเงินยางโดยมีดอยสามลูกโอบล้อม ดังตัวอย่างข้อความว่า

...เจ้าไฟตามรอยช้าง หันประเทศที่ 1 ช้างรึมน้ำแม่กก มีม่อนดอยสูง สะเกิงงามนัก ท้าวจิงกระเนิงใจว่า เมื่อปู่กู เจ้าลาวจงล้าง บ้านหื้อปู่กูเจ้าลาวเกล้าอยู่ ได้ยินว่าเพิกดินดอยผาเลาวันนั้น เมื่อปู่กูเจ้าลาวเครือซึ่งล้างเมืองเงินยาง คีจิมดินดอยทั้งสาม คือ ดอยทุง ดอยท่า ดอยยาแก้ววันนั้นดีหลี เหตุตั้งนั้น ควรคุกะท่าม่อนดอยหื้อเปนสะดือเมือง คือท่ากลางเมืองควรชะแล เจ้าพระยามังรายจึงล้างเวียงกวมดอยจอมทองหื้อมีท่ากลางเวียง ...ปรากฏชื่อว่า เมืองเชียงรายหันแล...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 13)

ในการสร้างเมืองเงินยาง พญาลวเครือทรงสร้างเมืองนี้ ณ ลุ่มแม่น้ำสาย เพราะทรงเห็นสถานที่นั้นมีต้นโพธิ์ต้นหนึ่ง มีสีชาวดั่งเงินอยู่ท่ามกลางไม้ยางเป็นนิมิตดี จึงโปรดให้สร้างเมือง ณ ที่นั้น ดังตัวอย่างข้อความว่า

...มีวัน 1 เจ้าไฟแคว่ดูประเทศบ้านเมืองปายางทั้งหลาย หันไม้สรัดัน 1 เผือกทั้งมวลดั่งลวดเงิน มีโนบ้านยางเลี้ยว บ้านอันนั้นมีที่ไกลน้ำแม่ละว่า บัดนี้เรียกว่าแม่สาย แลบ้านที่นั่นเปนที่จำเริญใจนัก จึงหื้อล้างเวียงตั้งบ้านเมืองที่นั่น เอานิมิตต์ไม้สรัดันเผือกดั่งเงิน ตั้งอยู่กลางยางเงินว่าอัน คีว่าแล

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 8)

หรือในการสร้างเมืองเชียงใหม่ พญามังรายได้กำหนดสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองโดยถือเอานิมิตที่มีหนูเผือกออกมาจากชัยภูมิ แล้ววิ่งไปลงรูแห่งหนึ่งใต้ต้นไม้ชื่อนิโครธ พระองค์ทรงเห็นเป็นอัศจรรย์ จึงนำเครื่องสักการะไปบูชาต้นไม้ นั้น ถือเป็นไม้ม้าเมืองและเป็นศูนย์กลางเมืองตั้งแต่นั้นมา ดังตัวอย่างข้อความว่า

ในขณะนั้น ยังมีหนูเผือกตัวใหญ่เท่าคุมเกวียน มีบริวาร 4 ตัว ลูกแต่ไชยภูมิออกไพนวันออกช่วยได้ เข้าไฟสู่รูสูงอัน 1. ในเกล้าไม้ผกเรือก ไม่นิโครธ คิวาเป็นคำมานว่า ไม้พิงยอง ปีกัดแต่ไชยภูมิเท่าใด พระญาทั้ง 3 หันหนูเผือกเป็นอัศจรรย์ะ จึงพร้อมใจกันเอาเข้าตอกดอกไม้ไผ่บูชาพระญาหนูเผือกในเกล้าไม้่นิโครธต้นนั้น ด้วยเข้าตอกดอกไม้อันใส่ไตรคำ แล้วคืหื้อล้อมรักษาหื้อดี ลวดปรากฏเป็นไม้ม้าเมืองมาต่อเท้าบัดนี้แล
(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 34)

อย่างไรก็ตาม การนับถือศรัทธาในพุทธศาสนาก็ทำให้การกำหนดศูนย์กลางของความเชื่อเปลี่ยนแปลงจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติมาเป็นการสร้างเจดีย์ ณ ศูนย์กลางเมืองแทน ดังจะเห็นได้จากการสร้างเจดีย์หลวงที่เมืองเชียงแสนและที่เมืองเชียงใหม่ เป็นต้น

ข. การเลือกทำเลที่ตั้งเมืองและการวางผังเมือง ชาวล้านนามีความเห็นว่าทำเลที่ตั้งเมืองและการวางผังเมืองมีความสำคัญต่อความมั่นคงของเมือง เพราะเชื่อว่าชัยภูมิที่ดีจะอำนวยให้เกิดสิริมงคลและความอยู่เย็นเป็นสุขแก่ราษฎร อีกทั้งยังสามารถป้องกันการรุกรานจากข้าศึกศัตรูได้

ดังตัวอย่างในการเลือกทำเลที่ตั้งเมืองเชียงใหม่นั้น พญามังรายทรงเลือกเอาที่ลอมคา ซึ่งอยู่ใกล้บริเวณเชิงดอยสุเทพเป็นชัยภูมิของเมืองเชียงใหม่ ด้วยทรงเห็นว่าสถานที่นั้นเป็นที่ราบกว้างโอบล้อมด้วยป่าคา ประกอบกับทรงเห็นการต่อสูระหว่างกวางเผือก 2 ตัว กับฝูงสุนัข กวางเผือกหลบหนีเข้าไปอยู่ในลอมคา ทำให้สุนัขไม่สามารถทำอันตรายได้ กวางเผือกเมื่อได้อยู่ในสถานที่อันเป็นชัยภูมิดี ก็มีความกล้าหาญออกมาไล่ชนฝูงสุนัขเป็นคราว ๆ พญามังรายทรงเห็นว่าเป็นนิมิตดีจึงโปรดให้สร้างปราสาทราชมนเฑียร ณ ที่นั้น ดังปรากฏข้อความในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 31-32

นอกจากนี้ เมืองเชียงใหม่ยังตั้งอยู่ในที่ราบกว้างที่มีความอุดมสมบูรณ์ ดังเห็นได้จากตอนหนึ่งซึ่งพญาร่วงและพญาเจ้าเมืองได้กล่าวแก่พญามังรายเกี่ยวกับพื้นที่ที่จะสร้างเมืองว่ามีความพื้นที่ลาดเทจากทิศตะวันตกสู่ทิศตะวันออก ยิ่งกว่านั้น การไหลของน้ำจากดอยสุเทพลงไปทางทิศเหนือ อ้อมไปทิศตะวันออกทิศใต้ มาโอบเอาตัวเมืองเชียงใหม่ แล้วไหลไปทาง

ทิศตะวันตกถึงเวียงกุมกาม ประกอบกับการมีหนองใหญ่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมือง และมีการไหลของแม่น้ำระมิง (ปิง) มาแต่ดอยอ่างสรง แล้วไหลผ่านด้านตะวันออกของตัวเมือง ดังปรากฏข้อความในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 34-35 ดังนั้น เมืองเชียงใหม่มีความอุดมสมบูรณ์มาก สามารถใช้ทางน้ำเป็นเส้นทางคมนาคมและการค้าได้

พญามังรายทรงเชิญพระสหาย คือ พญางำเมืองแห่งพะเยาและพญาร่วงแห่งสุโขทัยซึ่งมีความเชี่ยวชาญมาช่วยวางผังเมือง โดยวางผังฐานเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีขนาดกว้าง 900 วา และยาว 1,000 วา พญาร่วงทรงเห็นว่าการสร้างเมืองกว้างขวาง หากมีข้าศึกศัตรูมาประชิดเมืองอาจทำให้ป้องกันเมืองได้ลำบาก ทั้งนี้ทรงอ้างถึงเมื่อฤๅษีวาสุเทพและฤๅษีสุกกทันต์จะสร้างเมืองหริภุญไชย ก็นำเปลือกสังข์มาครอบเอาเป็นประมาณเช่นกัน ดังตัวอย่างข้อความว่า

...พระญาร่วงข้ากล่าว ว่า สุเทวสีแลสุกกทันตรสี คียังได้มานสมาบัติติ อภิญญาณมีเตชอาณูการะ แมนจักที่อกกว้างหมื่นโยชน์แสนโยชน์ คีได้ตาย เพื่อเลงหันอนาคต ภัยเมื่อพายุฝนแล ล้างเวียงละพูนจึงเอาหน้าหอยควมเอาเป็นประมาณดาบ ว่าอัน พระญามังรายได้ยืนอุปเทศเจ้ารหัสทั้ง 2 ล้างเวียงละพูน จึงร่ำเพิงดูกาลสัมปัตติแลกาลวิบัติติ จึงว่า ข้าแก่สหายเจ้าทั้ง 2 มิอื่น เราจักตั้งลงแป้นวา ลงชื่อ 9 ร้อยวาเทือะ ว่าอัน พระญาทั้ง 3 คีมี่ฉันทวาที่หัดแม่นกับด้วยกันนั้นแล...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 33-34)

ค. การถือฤกษ์ยาม ชาวล้านนามีความเชื่อเรื่องชะตากำหนดชีวิต ทำให้เกิดความคิดว่าเมืองก็เช่นเดียวกัน อาจเลื่อมหรือเจริญขึ้นอยู่กับการกำหนดฤกษ์ยามในวันสร้างเมือง สำหรับเวลาในการสร้างเมืองเชียงใหม่ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวว่าพญามังรายทรงกำหนดให้เอาที่ลอมคาเป็นชัยภูมิ และโยกย้ายเข้าตั้งเมือง ณ ชัยภูมินั้น ในวันพฤหัสบดี เดือน 7 เหนือ (เดือน 5) ขึ้น 8 ค่ำ ดิถี 8 นาฬิกา อินทาดิถี 30 จันทรเสวยนักษัตรฤกษ์ 7 ปุณพระสุฤกษ์ ในราศีกรกฎ ยามแตรรุ่ง 3 ลูก นาฬิกา 2 บาทน้ำ ไร่ล้านนาเมืองในราศีมีน อาไปธาตุ ยามศักราชขึ้นเถลิงศกเป็นจุลศักราช 654 ปีมะโรง จัตวาศก เมืองนั้นก็ได้อีกว่าเวียงเชียงมั่น ดังปรากฏข้อความในหน้า 32

พญามังรายโปรดให้สร้างราชมณเทียร ชูดคูเมือง ก่อปราการกำแพงเมือง ในวันพฤหัสบดี เพ็ญเดือน 8 (คือเดือน 6) ปิวอก อัฐศก จุลศักราช 658 จันทรเสวยฤกษ์ 16 ยามแตรจักใกล้รุ่ง ไร่ล้านนาเมืองในราศีมีนอาไปธาตุ ดังตัวอย่างข้อความว่า

เจ้าพระยามังรายหื้อแต่งหมู่ชุมพ่อเวียงทั้งหลายสร้างแปลงสัฟครบ
พร้อมแล้วชู้ประการ ก่อแรกตั้งราชชนนเทียรคุ่มน้อย ขุดคือ ก่อปราการกำแพงเวียงทั้งมวล
ในสกราช 658 ตัว ปลีรวายสัน เดือนแปดเพง เมงวันพรหัส ฤกษ์ 16 ตัว ยามแตรโกล้ง
ไวลคณาในมินอาโปราสี หื้อตั้งแรกสร้างแปลงสัฟพะทั้งมวล แรกขุดคือก่อกปราการเวียงหน
อีสานก่อนกระหวัดไพหนทักขิณะ แวดรอบทั้ง 4 ด้าน หื้อพร้อมบ่ก่อนปลูกัน...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 35-36)

จากตัวอย่างทั้งหมดที่ยกมาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า ในการสร้างเมือง
เชียงใหม่ ตำนานได้อธิบายขั้นตอนในการสร้างเมืองอย่างละเอียดต่างจากเมืองอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะ
พระยามังรายทรงสร้างเมืองเชียงใหม่เพื่อเป็นศูนย์กลางทางการปกครอง ฉะนั้น ในการสร้างเมืองจึง
ให้ความสำคัญต่อการอธิบายในสิ่งที่จะสร้างสิทธิธรรมแก่เมือง เพื่อให้เมืองนั้นเป็นที่ยอมรับใน
ความสำคัญ ในกรณีเมืองเชียงใหม่ แม้ว่าเมืองจะไม่ได้เกิดขึ้นตามพุทธทำนายของพระพุทธเจ้า
แต่การกล่าวถึงความเป็นธรรมราชาของพระยามังราย คือ เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม และอุปถัมภ์บำรุง
พุทธศาสนา จะเป็นเครื่องมือที่สร้างความชอบธรรมแก่เมือง ช่วยส่งเสริมฐานะของเมืองให้สูงขึ้น
ในฐานะที่เป็นเมืองในพุทธศาสนา โดยเฉพาะในด้านการสร้างความชอบธรรมแก่ผู้ปกครอง

กล่าวโดยสรุป ผู้มีบทบาทในการสร้างเมืองในตำนานที่นำมาศึกษา ได้แก่
พระยามังราย ฝี่ลือ ฤกษ์ พระอินทร์ และผู้ปกครอง แม้แต่ละบุคคลจะมีวิธีการสร้างเมืองที่แตกต่างกัน
แต่สิ่งหนึ่งซึ่งปรากฏอยู่ตลอด ก็คือ การให้ความสำคัญกับการเลือกทำเลที่ตั้งเมืองว่าต้องมี
ความเหมาะสมและอุดมสมบูรณ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่มีความผูกพันกับ
ธรรมชาติ การดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ทำให้รู้จักสังเกตและเรียนรู้ นำไปสู่การปรับตัวให้
เข้ากับธรรมชาติเพื่อให้มีชีวิตอยู่รอด ประการหนึ่ง แนวความเชื่อแบบเดิม คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์
อิทธิปาฏิหาริย์และอำนาจเหนือธรรมชาติ และแนวความคิดทางพุทธศาสนา ได้มีส่วนส่งเสริม
จินตนาการทำให้สามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตำนาน จนเกิดเป็นความคิด
ความเชื่อซึ่งเป็นแนวทางในการปฏิบัติของสังคม

3.2 การเจริญเติบโตของเมือง

ตำนานที่นำมาศึกษาได้แสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์ที่มีต่อการเจริญเติบโตของเมือง
ว่าเมืองเจริญเติบโตโดยวางอยู่บนพื้นฐานประการที่ 1 คือ การขยายอำนาจทางการเมืองของ
ผู้ปกครอง กับประการที่ 2 คือ การสร้างความมั่นคงแก่เมืองด้วยการสร้างความเชื่อและวัฒนธรรม

ร่วมกัน ซึ่งสามารถสรุปผลการวิเคราะห์ได้ดังนี้

3.2.1 การขยายอำนาจทางการเมืองของผู้ปกครอง

ในตำนานที่นำมาศึกษา พบว่าการขยายอำนาจทางการเมืองของผู้ปกครองมีอยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่

ก. การขยายอำนาจโดยการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติ

ข. การขยายอำนาจโดยการทำสงคราม

ชาวล้านนามีโลกทัศน์เกี่ยวกับการขยายอำนาจทางการเมืองของผู้ปกครอง ดังนี้

ก. การขยายอำนาจโดยการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติ

ชาวล้านนาเห็นว่าการอภิเษกของผู้ปกครองสามารถสร้างความเข้มแข็งและความเป็นปึกแผ่นแก่เมือง นอกจากนี้ยังทำให้เกิดการขยายอำนาจของเมืองออกไป

ในการแต่งงานนอกกลุ่มเครือญาติ เช่น การอภิเษกกับราชธิดาของผู้ปกครองต่างเมือง เป็นต้น ย่อมทำให้เมืองมีความผูกพันกัน หากเป็นเมืองที่มีอาณาเขตติดต่อกัน ก็ทำให้เมืองถูกรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นการช่วยเสริมให้อำนาจของเมืองนั้นเข้มแข็งขึ้น ดังการอภิเษกระหว่างผู้ปกครองตามตัวอย่างต่อไปนี้

ตำนานสุวรรณโคมคำ กล่าวว่ารุงศาผู้ปกครองเมืองโพธิสาร อภิเษกกับนางแห่งเมืองอินทปัฐฐาน ทำให้เมืองโพธิสารมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งตามชื่อของมเหสีว่าเมืองอินทปัฐฐาน ดังตัวอย่างข้อความว่า

ต่อมาเจ้ารุงศาได้ไปเที่ยวแสวงหานางผู้ประเสริฐมาเพื่อเป็นชายา
จึงไปพบนางคนหนึ่งเป็นเชื้อชาติกษัตริย์ที่บิดาลิ้นชีพไปแล้ว...

...ครั้นองค์รุงศาไปประสมนางอินทปัฐฐานเข้าแล้ว ก็เอามา
ตั้งเป็นเทวีของพระองค์ โดยเหตุนี้เมืองโพธิสารหลวงนี้ นัยหนึ่งจึงได้ชื่อว่า เมืองอินทปัฐ
ฐานนคร...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 169-170)

ทำนองเดียวกับในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ที่กล่าวว่าพระนางจามเทวีทรงแต่งตั้งไปสู่อุทธราชธิดาของพญามิลักขราช พระองค์ทรงจัดให้ราชโอรสและราชธิดาทั้งสองเมืองอภิเษกตามลำดับพี่น้อง เมืองหริภุญไชยและเมืองมิลักขะจึงรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตั้งแต่นั้น นอกจากนี้ การแต่งงานระหว่างราชโอรสและราชธิดาของผู้ปกครองทั้งสองเมือง ยังนำไปสู่การรักใคร่และเป็นไมตรีต่อกันของชาวเมือง บุตรและธิดาของชาวเมืองทั้งหลายก็สามารถแต่งงานกันได้ ดังปรากฏความในหน้า 44-45

หรือในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งกล่าวว่า เมื่อพญามังรายทรงยกทัพไปเมืองหงสาวดี ผู้ปกครองเมืองหงสาวดีรู้ข่าวจึงแต่งเครื่องบรรณาการมาถวาย เพื่อขอเป็นไมตรี และยกราชธิดาให้แก่พญามังราย เมืองทั้งสองจึงเป็นไมตรีต่อกัน ดังตัวอย่างข้อความว่า

เจ้าพระญาหงสา...ร่ำเพิงว่า คุบหื้อลูกกรักนางพายโคแก่เจ้าท้าว
ล้านนา อันมีเดชะปกครองแล เพิงคูหื้อด้วยสวัสสดี คัจักเป็นไมตรีสนิทติดต่อบนราชวงศา
เผ่าพันธุ์ สืบราชปวงณี ไพเมื่อหน้าต่อชัฏกชัฎหลาน ปหนีชะแล ว่าอันแล้วพระญาหงสา
แต่งเครื่องง้า ผ่าผ่อนประหม่อมอาภรณ์ทั้งมวลควรแก่วิอาห์...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 28)

นอกจากการแต่งงานนอกกลุ่มเครือญาติ ยังพบว่าผู้ปกครองมักแต่งงานในกลุ่มพี่น้องและเครือญาติของตน ผู้ปกครองมักจัดให้ราชโอรสและราชธิดาแต่งงานกันตามลำดับพี่น้อง แล้วมอบเมืองให้แก่ราชโอรสองค์ที่หนึ่งปกครอง ส่วนราชโอรสองค์อื่น ๆ ต้องแยกย้ายไปแสวงหาที่สร้างเมืองใหม่ หรือไปปกครองเมืองอื่นที่อยู่ภายใต้การควบคุม ความเจริญเติบโตของบ้านเมือง อันนำไปสู่การขยายตัวออกไปสร้างเมืองใหม่ของราชโอรสผู้ปกครอง ทำให้เมืองเหล่านั้นมีผู้ปกครองที่เป็นเครือญาติกัน

การแยกย้ายออกไปสร้างเมืองของผู้ปกครอง ถือเป็นนโยบายทางการเมืองของผู้ปกครอง นอกจากจะสามารถขยายอำนาจทางการเมืองได้แล้ว ยังหมายถึงการแบ่งอำนาจไปยังพื้นที่ใกล้เคียง ขณะเดียวกันก็รักษาอำนาจของเมือง และลดความขัดแย้งอันเกิดจากการแย่งชิงอำนาจกันภายในบ้านเมืองเดิม ซึ่งกรณีความขัดแย้งเช่นนี้มักปรากฏเสมอ

การแต่งงานในกลุ่มพี่น้องและเครือญาติ ปรากฏในตำนานตามตัวอย่างต่อไปนี้

ในตำนานสิงหนวัติกุมาร กล่าวถึงกษัตริย์เทวกาลซึ่งได้จัดแจงให้ราชโอรสและราชธิดาอภิเษกกันตามลำดับพี่น้อง แล้วให้แต่ละคู่แยกย้ายไปแสวงหาภูมิสถานสร้างบ้านเมือง ยกเว้นคู่ของราชโอรสและราชธิดาองค์แรก ดังตัวอย่างข้อความว่า

ส่วนว่ามหากษัตริย์ตนนั้นก็มิราชบุตร 30 ตน ราชธิดา 30 ตน
ทั้งหมด 60 แล...

เมื่อนั้นกษัตริย์ตนพอนั้นก็แบ่งราชสมบัติหื้อแก่ลูกทั้ง 60 คนแล ก็
ตั้งยังพิมพ์ิสารราชกุมารผู้เป็นค้ำนั้นไว้ในที่เป็นอุปราชากับธิดาหนึ่ง หื้ออยู่ด้วยตนในเมือง
ราชคฤห์หลวงนั้นแล

ก็แจกยังลูกชายลูกหญิงทั้งหลาย 29 คนนั้น หื้อไปเสาะหาตั้งบ้าน
แปลงเมืองอยู่ทั่วทิศ

(ตำนานสิงหนวัติกุมาร, หน้า 27-28)

หรือในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ซึ่งกล่าวว่า
ฤๅษีวาสุเทพได้นำเด็กชายและหญิงที่เกิดในรอยเท้าสัตว์ต่าง ๆ มาเลี้ยงดู ครั้นเจริญวัยจึงจัดให้
แต่งงานกันในระหว่างคู่ของตน ต่อมา ฤๅษีได้จัดให้มนุษย์ชายและหญิงอันเกิดจากตนและนาง
มฤคิแต่งงานกันอีก แล้วเนรมิตเมืองหนึ่งชื่อเมืองมิลลึงคนครให้ปกครอง ผู้ปกครองเมืองมิลลึง
คนครมีราชโอรส 3 องค์ และราชธิดา 1 องค์ พระองค์ทรงจัดให้ราชโอรสองค์แรกอภิเษกกับราช
ธิดา แล้วให้ปกครองเมืองต่อจากพระองค์ ส่วนราชโอรสองค์อื่นได้แยกย้ายไปปกครองเมืองต่าง ๆ
ตามที่ฤๅษีวาสุเทพเนรมิตให้ ดังปรากฏความในหน้า 10-12

หรือในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงพญาลวจักรราชว่าทรงมี
ราชโอรส 3 องค์ คือ ลวครอบ ลวช้าง และลวเกล้าแก้วมาเมือง ต่อมาได้เกิดเหตุการณ์ที่
ทำให้ทั้งสามพระองค์โกรธเคืองกัน คือ ในวันหนึ่งเมื่อราชโอรสทั้งสามพากันไปจับปู ก็ได้พบปูใหญ่
ตัวหนึ่งคลานหนีลงไปใต้น้ำ พระเชษฐาทั้งสองจึงให้พระอนุชานำดาช่ายไปชิงไว้ทำย่น้ำและเฝ้าอยู่
ที่นั่น ส่วนทั้งสองพระองค์ก็ช่วยกันชูดรูป ปูยี่งหนีเข้าไปซ่อนตัวอยู่ใต้ผา เมื่อไม่สามารถชูดต่อไปได้
ทั้งสองจึงนำก้อนหินมาปัดธุลี แล้วก็พากันกลับไปโดยไม่บอกพระอนุชา ฝ่ายพระอนุชาซึ่งเฝ้า
ดาช่ายจนค้ำ เห็นผิดสังเกตุจึงกลับมาตามหาพระเชษฐา ครั้นทราบวาททั้งสองกลับไปโดยไม่บอก
ให้รู้ก็โกรธและเข้าทูลต่อราชบิดา พญาลวจักรราชจึงทรงตัดสินให้แบ่งราชสมบัติแก่ราชโอรสทั้งสาม
ไปครองเมืองต่าง ๆ ดังปรากฏความในหน้า 6-7

จากตัวอย่างที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงการขยาย
อำนาจทางการเมืองที่วางอยู่บนพื้นฐานความเป็นเครือญาติของผู้ปกครอง ตำนานสะท้อนให้เห็น
โลกทัศน์ของชาวล้านนาต่อการเลือกคู่ครองของผู้ปกครองว่ามักคำนึงถึงฐานะเสมอ
กัน ความเป็นเครือญาติ และการรักษาอำนาจทางการเมือง ทั้งนี้เพื่อเป็นการส่งเสริมซึ่งกันและกัน
สังคมล้านนาจะให้ความสำคัญแก่ฝ่ายชายว่ามีอำนาจในการเลือกคู่ครอง ในขณะที่ฝ่ายหญิงอาจ
ถูกใช้เป็นเงื่อนไข เพื่อสร้างความประนีประนอมระหว่างเมือง ผู้ปกครองที่มีความสามารถจะได้รับการ
ยอมรับด้วยการยกราชธิดาให้เป็นชายา ผู้ปกครองอาจมีชายาได้หลายองค์ เป็นเครื่องส่งเสริม
ฐานะอันแสดงถึงความยิ่งใหญ่และมั่งคั่ง ชาวล้านนามีความเห็นว่าบิดามารดามีบทบาทในการเลือก
คู่ครองแก่บุตร และบุตรต้องเคารพและเชื่อฟังบิดามารดา การเห็นความสำคัญของผู้มีอาวุโส
ยังพบได้จากการที่ผู้ปกครองมักยกเมืองให้แก่ราชโอรสองค์แรก

ข. การขยายอำนาจโดยการทำสงคราม การทำสงครามเป็นวิธีที่ผู้ปกครองนำมาใช้ในการขยายอาณาเขตและอำนาจของเมืองออกไป การทำสงครามมีความสัมพันธ์กับความเจริญเติบโตของเมือง กล่าวคือ เมื่อมีจำนวนผู้คนเพิ่มมากขึ้นในเมือง ทำให้เกิดการอพยพออกไปแสวงหาที่ตั้งถิ่นฐานที่มีความอุดมสมบูรณ์ การอพยพเข้ามามีที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนจากที่อื่น และต้องการมีอำนาจเหนือเจ้าของพื้นที่เดิม นำไปสู่การสู้รบเพื่อให้ถูกยอมรับในอำนาจ และการต่อสู้เพื่อป้องกันภัยจากผู้รุกราน

ชาวล้านนามีโลกทัศน์ต่อการขยายอำนาจโดยการทำสงคราม โดยมองว่าการทำสงครามอาจไม่ได้หมายถึงการขับไล่เจ้าของที่เดิมให้หนีไปอยู่ที่อื่น แต่ให้ความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคน ทั้งนี้เพราะกำลังคนมีความสำคัญต่อบ้านเมืองในฐานะที่เป็นแรงงานอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างบ้านเมือง และยังเป็นฐานอำนาจสามารถสร้างความมั่นคงเข้มแข็งแก่ผู้ปกครอง

การทำสงครามระหว่างกลุ่มคนที่อพยพเข้ามากับเจ้าของพื้นที่เดิมนี้ ปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษา ดังจะขอยกตัวอย่างต่อไปนี้

ในตำนานสุวรรณโคมคำ กล่าวถึงการสู้รบระหว่างกรุงวศากุมาร ซึ่งเป็นราชโอรสของราชบุตรและราชเทวีของพญาปาฏิหาริย์ กับพญาผู้ปกครองเมืองโพธิสาร กรุงวศากุซึ่งมีพละกำลังมหาศาลได้ไปชวนเอาหินศิลามาก่อล้อมสถานที่ สร้างเป็นปราการเมืองและตั้งมั่นอยู่ในเขตแดนเมืองโพธิสาร ครั้นความทราบถึงพญาโพธิสาร พระองค์ได้ใช้เสนาอำมาตย์ยกทัพไปต่อสู้แต่ก็พ่ายแพ้ พญาโพธิสารเมื่อพ่ายแพ้แก่บุญญาธิการของกรุงวศากุมาร จึงยอมยกราชสมบัติและเมืองโพธิสารให้กรุงวศากุมารปกครองสืบมา ดังปรากฏความในหน้า 168-169

หรือในตำนานสิงหนวัติกุมาร ได้กล่าวว่าเมื่อพญาสิงหนวัติกุมารทรงสร้างเมืองเสร็จ ก็ได้รวบรวมชาวมลิกขุซึ่งอยู่กระจัดกระจายมาไว้ภายใต้การปกครอง พระองค์ทรงยกทัพไปปราบปรามพวกขอมเมืองอุโมงคเสลาที่ไม่ยอมอ่อนน้อมสวามิภักดิ์ต่อพระองค์ ดังตัวอย่างข้อความว่า

เจ้าสิงหนวัติกุมารได้เป็นเจ้าเมืองนาคพันธุสิงหนวัตินครที่นั่นแล้ว
ท่านก็มีอาญาให้ไปเรียกร้องเอาขุนหลวงมลิขุทั้งหลาย ให้เขามาสู่สมภารแห่งตนเลี้ยงแล...

...ท่านก็ยกเอาพละกำลังไปชนะเอาพระยาขอม แลเมืองอุโมงค
เสลานครได้เข้ามาสู่สมภาร แต่นั่นแล

(ตำนานสิงหนวัติกุมาร, หน้า 32)

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่าในการทำสงครามฝ่ายที่พ่ายแพ้ต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมของฝ่ายที่ชนะ ลักษณะเช่นนี้ยังปรากฏในการทำสงครามของเมืองอื่น ๆ อีก เช่น ในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย กล่าวถึงการทำสงครามระหว่างเมืองหริภุญไชย กับทัพของพญามลิกขราชซึ่งเป็นผู้นำเมืองชาวพื้นถิ่น ทัพของพญามลิกขราชไม่สามารถสู้รบได้ ในที่สุดก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจเมืองหริภุญไชย การทำสงครามอาจมีความหมายถึงวัฒนธรรมของสองชนชาติที่มีความแตกต่างกัน ชัยชนะของเมืองหริภุญไชยแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาได้เริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อสังคมในขณะนั้น

อาจกล่าวได้ว่า พัฒนาการของเมืองที่เริ่มมีความชัดเจนทำให้การทำสงครามเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เป็นการแสวงหาที่ตั้งถิ่นฐานที่มีความสมบูรณ์ เป็นการทำสงครามเพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นและความเข้มแข็งแก่บ้านเมือง ตลอดจนสถาปนาอำนาจของผู้ปกครองให้มีความมั่นคง ดังที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งกล่าวถึงการขยายอำนาจโดยการทำสงครามของพญาเจืองและพญามังรายดังนี้

ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงการทำสงครามของพญาเจืองว่า ครั้งหนึ่งมีศึกเมืองแกวยกทัพเข้ามาประชิดเมืองเงินยาง เพื่อบริขณางอัครคณาเมืองราชธิดาองค์ลาวขึ้นซึ่งเป็นพระเจ้าลุงของพญาเจือง องค์ลาวขึ้นไม่สามารถยับยั้งทัพแกวได้ จึงขอพญาเจืองมาช่วย พญาเจืองทรงยกพลเข้าปราบปรามข้าศึกได้รับชัยชนะ จึงได้ครองราชสมบัติในเมืองเงินยางนั้น ต่อมาพระองค์ทรงยกทัพเข้าตีเมืองแกวได้อาณาเขตเมืองแกวทั้งหมด ดังปรากฏความในหน้า 9

จากข้อมูลข้างต้นอธิบายได้ว่า การทำสงครามของพญาเจืองเป็นไปเพื่อประกาศอำนาจเหนือดินแดนอื่น และสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแก่เมือง ชาวล้านนาถือว่าการทำสงครามเป็นการแสดงพระปรีชาสามารถของผู้ปกครอง เพราะหากผู้ปกครองใดที่มีความสามารถ มีบุญญาธิการสูง ย่อมสามารถขยายอาณาเขตได้กว้างขวาง อนึ่ง ความเป็นเครือญาติก็เป็นสิ่งชักนำบทบาทที่บุคคลพึงปฏิบัติในฐานะเป็นสมาชิกของกลุ่มที่สืบเชื้อสายเดียวกัน เพราะฉะนั้น จึงเห็นได้ว่า เมื่อเมืองหนึ่งมีสงครามเกิดขึ้น เมืองที่เป็นเครือญาติมักยกทัพมาช่วยรบเสมอ

การที่เมืองต่าง ๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติสืบมาตั้งแต่ครั้งพญาลวจักรราชและพญาเจือง ในสมัยต่อมา เมืองเหล่านี้กลับแตกแยกกันและทำสงครามแย่งชิงไพร่พลกันเสมอ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พญามังรายได้ทำสงครามเพื่อรวบรวมเมืองไว้อำนาจ ซึ่งนอกจากจะสามารถยุติสงครามได้แล้ว พระองค์ยังสามารถรวบรวมกำลังคนจำนวนมากให้เข้ามาอยู่ในความควบคุม

ในการขยายอำนาจของพญามังรายนี้ พระองค์ทรงยกทัพไปปราบปรามเมืองต่าง ๆ ใกล้เมืองเงินยาง เช่น เมืองบอบ เมืองไล่ เมืองเชียงคำ เมืองเชียงขวาง เป็นอาทิ เพื่อรวบรวมไว้ในอำนาจก่อน หากเมืองใดผู้นำไม่ยอมสวามิภักดิ์ พระองค์จะทรงแต่งตั้งขุนนางของพระองค์ไปปกครอง ส่วนเมืองที่ยอมสวามิภักดิ์ พระองค์จะให้ผู้นำเมืองนั้นปกครองต่อไป ต่อมาพญามังรายทรงสร้างเมืองเชียงรายและเมืองฝาง เพื่อเป็นศูนย์กลางในการรวบรวมและขยายอำนาจ พระองค์ทรงยกทัพไปตีเมืองต่าง ๆ จนในที่สุด เมืองฝางและเมืองหริภุญไชยได้มีอาณาเขตติดต่อกัน ดังปรากฏความในหน้า 12-14

การที่พญามังรายทรงรวบรวมเมืองต่าง ๆ ซึ่งเป็นอิสระแก่กันให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก็เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นแก่บ้านเมือง ขณะเดียวกันก็ใช้เมืองเหล่านี้เป็นฐานในการขยายอำนาจไปยังเมืองหริภุญไชยซึ่งเป็นเมืองใหญ่และมีอำนาจ การขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นสาเหตุที่ทำให้พญามังรายทรงขยายอำนาจไปยังเมืองหริภุญไชย เนื่องจากเมืองหริภุญไชยตั้งอยู่ในตำแหน่งที่มีความเหมาะสม คือมีที่ราบกว้างใหญ่อุดมสมบูรณ์ และสามารถใช้น้ำในการติดต่อระหว่างเมืองทั้งภายนอกและภายใน

จากตัวอย่างที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงการขยายอำนาจของผู้ปกครองโดยการทำสงคราม ซึ่งจะเห็นได้ว่า การทำสงครามเป็นวิธีที่จะรวบรวมกำลังคนได้มากในเวลาอันรวดเร็ว การทำสงครามนอกจากมีจุดมุ่งหมายในการรวบรวมกำลังคน เพื่อเป็นแรงงานในการสร้างบ้านเมือง และเป็นฐานในการขยายอำนาจทางการเมือง ความอุดมสมบูรณ์และมีทำเลที่เหมาะสมของพื้นที่ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการทำสงคราม ชาวล้านนาเห็นความสำคัญของการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานว่ามีอิทธิพลต่อการเจริญเติบโตของเมือง เพราะฉะนั้นการได้รับชัยชนะในการทำสงคราม นอกจากหมายถึงการมีอาณาเขตขยายออกไป ยังรวมถึงการได้ครอบครองทำเลที่มีความเหมาะสมด้วย

3.2.2 การสร้างความมั่นคงแก่เมืองด้วยการสร้างความเชื่อและวัฒนธรรมร่วมกัน

ในตำนานที่นำมาศึกษา พบว่าการสร้างความมั่นคงแก่เมืองปรากฏในลักษณะการสร้างวัฒนธรรมและความเชื่อร่วมกัน โดยอาศัยการผสมผสานแนวความเชื่อแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนา ชาวล้านนาเชื่อว่าการสร้างวัฒนธรรมและความเชื่อร่วมกันมีความสำคัญต่อการขยายอำนาจทางการเมืองและการรวมกลุ่มผู้คนเข้าด้วยกัน วิธีการดังกล่าวเป็นนโยบายที่ผู้ปกครองนำมาใช้ ทำให้สามารถควบคุมคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมให้อยู่ภายใต้อำนาจ

การสร้างวัฒนธรรมและความเชื่อร่วมกันเพื่อสร้างความผูกพันและเชื่อมโยงจิตใจของผู้คนในสังคม ปรากฏอยู่ในตำนานที่นำมาศึกษา วิธีหนึ่งก็คือ การกำหนดสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นที่เคารพร่วมกัน ที่พบได้แก่ ก. ต้นไม้ ข. พระบรมธาตุ และ ค. ผู้ปกครองหรือวีรบุรุษ ซึ่งสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของชาวล้านนา ดังต่อไปนี้

ก. ต้นไม้ ชาวล้านนานับถือต้นไม้ ได้แก่ ต้นเดื่อ และต้นโพธิ์ ตามแนวความเชื่อแบบเดิม เพราะเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษา และสามารถดลบันดาลให้เกิดคุณหรือโทษแก่มนุษย์ได้ เพราะฉะนั้น ศูนย์กลางของชุมชนอาจเป็นภูเขา ต้นไม้ หิน ซึ่งมีลักษณะพิเศษจึงถูกชุมชนกำหนดขึ้นมา เพื่อเป็นที่เคารพบูชา อันจะนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลของเมืองและผู้คนที่ย้ายอยู่

ตัวอย่างการนับถือบูชาต้นไม้ เช่น ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งกล่าวว่าในเวียงกุมกาม มีต้นไม้เดื่อใหญ่ต้นหนึ่งอยู่ไม่ไกลจากเวียงมากนัก และเป็นที่สถิตของรุกขเทวดา คนทั้งหลายที่มาสักการบูชาต้นไม้ นั้น หากปรารถนาสิ่งใดแล้วอธิษฐานก็จักสมปรารถนา ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ยังมีไม้เดื่อเกลี้ยงต้น 1... ต้นใหญ่นี้ รุกขเทวดาตนศักดิ์
สวาสตรอยู่รักษาไม้เดื่อเกลี้ยงต้นนั้น เทวดาตนนั้นมักใคร่หื้อเป็นคุณแก่คนทั้งหลาย คี
เนรมิตเปนแล่นเผือกตัว 1 อยู่ไม้เดื่อต้นนั้น คนทั้งหลายเห็น คีเอากันไฟไหว้สักการบูชาแล้ว
ปรารถนาเอาสิ่งใดก็ ภูเขาข้าวของสมบัติอันใดก็ได้ดังใจมักแห่งคนทั้งหลายแล...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 26)

หรือการที่พญามังรายทรงมาสร้างพระพุทธรูป วิหารและเจดีย์ ในบริเวณเดียวกับที่ต้นไม้ตั้งอยู่ เพื่อให้เป็นที่บูชาแก่ชาวเมือง นอกจากนี้ยังทรงนำต้นโพธิ์ที่ได้รับจากพระมหาเถระเมืองลังกามาถวายพระมารดา มาปลูกไว้แทนที่ต้นไม้เดื่อซึ่งภายหลังได้ตายลง ดังที่ปรากฏความในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 31 แสดงให้เห็นถึงการนำพุทธศาสนาเข้ามาแทนที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์เดิม นอกจากเป็นการเผยแพร่พุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ยังเป็นการสร้างการยอมรับและความชอบธรรมในการปกครองของพระองค์

ชาวล้านนาถือว่าการบูชาต้นโพธิ์เป็นการแสดงความเคารพอย่างสูงสุดแบบหนึ่ง เหมือนกำลังบูชาพระพุทธเจ้าผู้ประทับเบื้องหน้าแห่งตน ด้วยเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงประทับใต้ต้นโพธิ์และได้ตรัสรู้พระอริยสัจ 4 อันเป็นพระโพธิญาณสูงสุดที่นำไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง จึงถือว่าต้นโพธิ์เป็นสัญลักษณ์แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (ปริญา กายสิทธิ์, 2528, หน้า 184)

ข. พระบรมธาตุ พระบรมธาตุเป็นแนวความคิดอันเป็นผลมาจากการขยายตัวของพุทธศาสนา ในแนวความเชื่อแบบเดิม ซึ่งชาวล้านนาต่างนับถือวิญญาณบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำแต่ละชุมชน การสร้างพระบรมธาตุบนภูเขา ณ สถานที่ซึ่งเคยเป็นแหล่งศักดิ์สิทธิ์เดิม พระบรมธาตุจะมีอำนาจเหนือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เดิมไม่เพียงเมืองใดเมืองหนึ่ง แต่ยังมีอำนาจครอบคลุมเมืองอื่น ๆ ที่นับถือพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน

ชาวล้านนาเชื่อว่าพระบรมธาตุเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า ซึ่งมีอำนาจเหนือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย การเคารพบูชาพระบรมธาตุของผู้ปกครองซึ่งเป็นศูนย์กลางของสังคมเท่ากับทำให้สถานที่ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์นั้นเกิดความสำคัญขึ้นมา การสร้างความเชื่อดังกล่าวถูกนำมาใช้ประโยชน์ทางการเมืองในการสร้างอำนาจและการอ้างสิทธิธรรมเหนือเมืองอื่น เมื่อกลุ่มคนหลายฝ่ายมารวมตัวกัน เกิดการขยายตัวเป็นชุมชนใหญ่ขึ้น ศูนย์กลางความเชื่อคือพระบรมธาตุจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวและช่วยประสานกลุ่มคนเข้าด้วยกัน สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม

ในตำนานที่นำมาศึกษา การกล่าวถึงพระบรมธาตุปรากฏในตำนานสิงหนวัติกุมาร ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่อยู่หลายตอน โดยมีกล่าวถึงมีการนำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานในสมัยต่าง ๆ โดยพระลาววงศ์สำคัญ มีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระโกศและบูชาด้วยเครื่องสักการะทั้งปวง แล้วสร้างเจดีย์ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุนั้น ตลอดจนการถวายเขตแดนและผู้คนไว้เพื่อดูแลรักษาพระบรมธาตุนั้น

ดังตัวอย่างเช่น ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งกล่าวถึงการนำพระบรมสารีริกธาตุมาจากลังกาของพระมหาเถระมาถวายแด่พญามังราย 2 ดวง พระบรมสารีริกธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์ ทำให้พญามังรายบังเกิดความเลื่อมใส ได้ทรงให้บรรจุไว้ในเจดีย์และองค์พระพุทธรูป ดังตัวอย่างข้อความว่า

ในกาลยมนั้น ยังมีมหาเถรเจ้าหมู่ 1 เอาธาตุพระพุทธรูปเจ้ามาแต่สีหทวีปคือเมืองลังกามาหื้อแก่เจ้าพญามังราย 1 ดวง...พระธาตุคึกะทำปาฏิหาริย์ในโกฐคำล้าแดงรัสมีนน้ำอันสงวนนั้น แดกเปน 1 ส่วน...เจ้ามังรายมีใจเลื่อมใสในพระธาตุยิ่งนัก คีเอาพระธาตุเจ้าดวง 1 ประจุไว้ในเจดีย์ะ ดวง 1 ประจุไว้ในองค์พุทธรูปเจ้าอันหลวงนั้นแล...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 30)

ค. **ผู้ปกครองหรือวีรบุรุษ** การสร้างความเชื่อและเคารพในผู้ปกครอง ในฐานะเป็นผู้ที่มีอำนาจและเป็นศูนย์กลางของสังคม นอกเหนือจากการกล่าวว่าผู้ปกครองเป็นผู้มี บารมี มีธรรม และมีความสามารถทางการรบ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ผู้ปกครองในสมัยต่าง ๆ ได้ อ้างถึง เพื่อสร้างความชอบธรรมในการครองราชย์ การอ้างความเกี่ยวพันกับผู้ปกครองหรือวีรบุรุษ ในตำนาน ก็เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่ถูกนำมาอ้างถึง

ชาวล้านนามีความเชื่อเรื่องการนับถือวิญญาณบรรพบุรุษและสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง การสร้างการยอมรับในอำนาจเหนือธรรมชาติจะช่วยสร้างสิทธิธรรมใน การปกครองและมีความมีอำนาจเหนือดินแดน ผู้ปกครองจึงได้อาศัยอำนาจดังกล่าวสร้างความสืบเนื่อง ในการสืบวงศ์ตระกูล โดยอ้างอิงกับบรรพบุรุษซึ่งเป็นที่เคารพ เพราะฉะนั้น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้ปกครอง นับถือจึงถูกยกย่องให้มีความสำคัญเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน ผู้ปกครองสามารถอ้างความสัมพันธ์ ทางเครือญาติในฐานะเป็นวิญญาณบรรพบุรุษของตน

การสร้างความเชื่อและเคารพในตัวผู้ปกครองว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ ความคิดดังกล่าวถูกนำมาอ้างความเป็นมาของผู้ปกครองในสมัยหลัง ว่ามีความผูกพันกับผู้ปกครอง หรือวีรบุรุษ ในฐานะเป็นเชื้อสายหรือเครือญาติซึ่งสืบสันตติวงศ์มา เป็นการสร้างความชอบธรรม แก่ผู้ปกครองในการปกครองบ้านเมือง ดังในกรณีของพญามังรายในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ที่ ทรงอ้างว่าพระองค์สืบเชื้อสายมาจากพญาลวจักรราช โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้รับน้ำมูธาภิเษก พร้อมเครื่องราชาภิเษก ผู้ปกครองเมืองใกล้เคียงแม้เป็นเครือญาติกัน แต่ก็ไม่มีผู้ใดได้รับและ ครอบครองสิ่งดังกล่าว พระองค์จึงเป็นผู้สืบเชื้อสายมาโดยตรงและมีสิทธิ์โดยชอบธรรมในการรวบรวม เมืองซึ่งเป็นอิสระแก่กันเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นแก่บ้านเมือง ดัง ตัวอย่างข้อความว่า

...ท้าวพระญาทั้งหลายผู้นี้ แม่นเขาเปนเชื้อชาติแต่ปู่หม่อนคุณ เจ้าพระญาลวจักรราชะคดี เชื้อเขานี้ติดพายเจ้าลาวครอบครัวข้าง บ่ได้นำมูธาภิเษกหัดหัว ลักคนเท่าปู่คุณเจ้าพระญาลวเกล้าอันเปนน้องเขาเจ้าลาวครอบครัวข้างนั้นตนเดียว ได้นำ มูธาภิเษกเปนพระญาสืบปริมปรามาตราบต่อเท่าถึงคุณบัดนี้ อัน 1 เครื่องราชาภิเษก เปนต้น ว่าดาบชัยหอก แลมีดสรีกัญชัย แก้วแสงอันอุดมนักเปนของแต่เช่นปู่เจ้าลาวจงมา คุณก็ได้ทรง มาต่อเท่าบัดนี้ชู้อัน เขาผู้เปนพระญาอยู่จิมใกล้คุณ บ่ได้นำมูธาภิเษกดังคุณลักคน พ้อยจา มานะต่อคุณนี้ ครอบคุโพบเอาเมืองเขาทั้งหลายผู้นี้แล

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 12-13)

การที่เมืองต่าง ๆ ในสมัยนั้นมักอ้างความผูกพันทางเครือญาติกับผู้ปกครองหรือวีรบุรุษในตำนาน ทำให้เมืองเหล่านั้นมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติต่อกัน ขณะเดียวกัน ก็ถือความเท่าเทียมกันของเมือง และไม่ยอมรับในความเหนือกว่าของเมืองใด ดังตัวอย่างข้างต้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงการพยายามสร้างความชอบธรรม เพื่อแสดงความเหนือกว่าของพญามังราย การได้รับน้ำมูรธาภิเษกพร้อมเครื่องราชาภิเษกอาจเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นผู้มีบุญบารมีอันสูงสุดและมีอำนาจ เพราะฉะนั้น การกระทำและความคิดที่จะรวบรวมอาณาจักรของพระองค์จึงมีความถูกต้องชอบธรรมและเป็นที่ยอมรับ

การเน้นให้เห็นสิทธิอันชอบธรรมของพญามังรายโดยกล่าวว่า การกระทำดังกล่าวยังเป็นที่ยอมรับของเมืองอื่น ดังเห็นได้จากการที่พญาแก้วมากระทำพิธีมูรธาภิเษกพญามังราย พระองค์ทรงกล่าวถึงการได้เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากพญาลวจังกราชและพญาเจืองเช่นเดียวกับพญามังราย ด้วยเหตุนี้ พระองค์ซึ่งได้รับการอภิเษกจากท้าวพญาเมืองต่าง ๆ จึงมาเพื่อจัดกระทำพิธี ดังกล่าวแก่พญามังราย เพื่อให้เสวยสุขในราชสมบัติเสมอกัน ดังความในหน้า 16-17 เพราะฉะนั้น การสร้างความเชื่อเกี่ยวกับผู้ปกครองจึงมีผลดี ในอันที่จะทำให้ผู้คนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในตัวผู้ปกครองซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการปกครองบ้านเมือง

อาจกล่าวได้ว่า ความเจริญเติบโตของเมืองในดินแดนภาคเหนือได้พัฒนาจากชุมชนเป็นเมืองเมื่อมีการตั้งถิ่นฐานถาวร และมีการรวมกันของกลุ่มชนหลายเผ่าพันธุ์ การอพยพมาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนจากถิ่นอื่นซึ่งมีวัฒนธรรมสูงกว่า ทำให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์และการผสมผสานกับกลุ่มชนพื้นถิ่นเดิมในพื้นที่นั้น อาจทั้งในลักษณะการสร้างความขัดแย้งและการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับเจ้าของพื้นที่ ในที่สุดก็เกิดการรวมเป็นเมืองที่ใหญ่ขึ้น แนวความคิดความเชื่อทางศาสนามีความสำคัญอย่างมากต่อการขยายอำนาจทางการเมืองและการรวมกลุ่มผู้คนเข้าด้วยกัน ซึ่งแต่เดิมศูนย์กลางความเชื่ออาจเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนในชุมชนนับถือ เช่น ต้นไม้ ภูเขา เป็นต้น เมื่อพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาท จึงได้มีการผสมผสานแนวความคิดทางพุทธศาสนาเข้ากับแนวความเชื่อแบบเดิม แนวความคิดความเชื่อที่ผู้นำสังคมกำหนดขึ้นจะเป็นเครื่องมือช่วยประสานผู้คนให้นับถือศรัทธาในสิ่งเดียวกัน แม้แต่ตัวของผู้ปกครองก็ได้กลายเป็นความเชื่อในฐานะเป็นศูนย์กลางของสังคม

3.3 ความเชื่อและการสลายตัวของเมือง

ในแนวความเชื่อแบบเดิม ชาวล้านนาเชื่อว่าการเกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ เป็นผลมาจากการกระทำของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อมนุษย์สร้างความไม่พอใจแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยการล่วง

ละเมิดต่าง ๆ จะทำให้ได้รับโทษ แต่การขยายตัวเข้ามาของพุทธศาสนา ทำให้การอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ถูกมองผ่านการผานแนวความเชื่อแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนา นั่นก็คือการให้เหตุผลต่อความเสื่อมและการสลายตัวของเมืองโดยผ่านความชอบธรรมของผู้ปกครอง

ชาวล้านนามีความเชื่อว่าผู้ปกครองเป็นศูนย์กลางที่สำคัญที่สุด และมีส่วนสัมพันธ์ต่อความเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงของสังคม ดังนั้น การปฏิบัติของผู้ปกครองย่อมมีผลต่อความเสื่อมและความเจริญของเมือง ถ้าหากผู้ปกครองมีความชอบธรรมย่อมทำให้บ้านเมืองมีความสงบสุขและเจริญรุ่งเรือง ผู้ปกครองสามารถปกครองบ้านเมืองได้ยาวนาน ในทางตรงกันข้ามหากผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในความชอบธรรมบ้านเมืองจะไม่สงบและประสบภัยพิบัติต่าง ๆ

ในตำนานทั้ง 4 เล่มที่นำมาศึกษา พบว่า ความเสื่อมและการสลายของเมืองล้วนมีความเกี่ยวข้องกับผู้ปกครอง สภาพดังกล่าวปรากฏอยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่ การกล่าวว่า

ก. เมืองล่มสลายเพราะผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม สิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงมาทำลาย

ข. เมืองสลายตัวเพราะผู้ปกครองไม่เข้มแข็งทำให้พ่ายแพ้สงคราม

ซึ่งพบว่าชาวล้านนามีโลกทัศน์ต่อความเสื่อมและการสลายตัวของเมือง ดังนี้

ก. การกระทำของสิ่งศักดิ์สิทธิ์

การกล่าวถึงการล่มสลายของเมืองว่าเกิดขึ้นโดยการกระทำของสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากการกระทำผิดของมนุษย์จึงได้รับการลงโทษสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่มีต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติและอิทธิปาฏิหาริย์อยู่มาก ขณะเดียวกันชาวล้านนาก็ได้รับอิทธิพลแนวความคิดทางพุทธศาสนา ดังการอธิบายความเสื่อมและสลายของเมืองว่าเกิดจากความไม่ชอบธรรมของผู้ปกครอง คำว่า ธรรม นอกจากจะหมายถึงธรรมะทางพุทธศาสนา ธรรมยังเป็นระเบียบของสังคมที่กำหนดให้บุคคลพึงปฏิบัติต่อกันตามฐานะและหน้าที่ความรับผิดชอบ

ชาวล้านนาเชื่อว่าความล้าช้าและปฏิบัติหน้าที่ตามฐานะของตนย่อมเกิดผลดีทั้งต่อตนเองและสังคม การที่ผู้ปกครองไม่เอาใจใส่ดูแลราษฎร และเบียดเบียนทรัพย์สินของราษฎรมาเป็นของตน เป็นการกระทำที่ผิดกฎระเบียบ และขาดความรับผิดชอบต่อสังคม เมืองจึงไม่สามารถดำรงอยู่ได้

การกล่าวว่าเมืองล่มสลายเพราะการกระทำของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษา เช่น ตำนานสุวรรณโคมคำ ซึ่งกล่าวถึงเมืองสุวรรณโคมคำพังทลายจมลงไปในแม่น้ำ ว่าเป็นเพราะผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม กระทำการกดขี่ข่มเหงราษฎรและพาดินชาวต่างประเทศ นอกจากนี้ พระองค์ยังไม่เคารพสักการะในสิ่งที่เป็นมิ่งมงคลคู่บ้านคู่เมือง คือ แก้วทิพย์ซึ่งมีมาแต่ครั้งผู้ปกครององค์ก่อน ๆ ตลอดจนการสร้างความไม่พอใจแก่พญานาคซึ่งเป็น

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อารักษ์เมือง ด้วยการกระทำการเปียดเบียนมาจนพหุซึ่งเป็นผู้มีพระคุณต่อธิดาของ
พญานาค พญานาคจึงพาบริวารมาซัดควักฝั่งแม่น้ำทำลายเมืองจมลงไปในน้ำ ทำให้ผู้ปกครอง
ต้องพาบริวารอพยพกลับไปยังบ้านเมืองเดิมของตน ดังตัวอย่างข้อความว่า

...พญานาคผู้บิดาได้ทราบเรื่อง ก็บันดาลความโกรธแค้นแก่พระยาพาล
องค์นั้นมากมาย จึงเรียกเอาบริวารของตน...ก็พร้อมกันไปซัดควักฝั่งแม่น้ำจนที่...กระทำ
ให้เมืองนั้นพังทลายไปทันที...

...โดยเหตุที่พระยากรอมดำผู้พาลได้กระทำให้มานพต้องเสียข้าวของไป
พญานาคจึงได้กระทำให้น้ำไหลเซาะเมืองถึงกับเสียที่อยู่ที่พักไปจนสิ้น...

...

พระยากรอมดำไม่มีบุญวาสนาที่จะได้ครอบครองเมืองสุวรรณโคมคำต่อไป
ก็ด้วยเหตุที่ไม่เคารพสักการะในรัตนรังสีแก้วทิพย์วิเศษนั้น จนเป็นเหตุให้นางนาคริศาทั้งสาม
เอาไปฝัง แล้วตนก็ต้องหนีกลับคืนไปอยู่เมืองอุโมงคเสลาดังเก่า

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 226 และ 228)

การกล่าวถึงความเสื่อมและการสลายตัวของเมืองในลักษณะที่กล่าวมา
ข้างต้น ยังปรากฏในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ซึ่งกล่าวถึงการล่มสลายของ
เมืองรามนครและอวิทูรนคร ว่าเป็นเพราะผู้ปกครองมีราชจริยาวัตรไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม
คือไม่เอาใจใส่ราษฎร พิพาทขาดตัวอย่างไม่ยุติธรรม การที่ผู้ปกครองตัดสินคดีลูกทาสแต่ไม่เอาใจ
เรื่องธรรมดาเปรียบเสมือนระฆัง ถ้าลูกไม่ตีแม่ก็ไม่มีความเสี่ยงเกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ เทพดาจึงบันดาล
ให้ผู้คนที่ประกอบกรรมดีหนีออกจากเมือง แล้วบันดาลน้ำท่วมเมืองจนจมลงกลายเป็นหนองน้ำ
ดังตัวอย่างข้อความว่า

ที่นั่นพระราชา ก็ตรัสกะหญิงนั้นว่า นะหญิงถ้อย หญิงร้ายขึ้นชื่อว่าลูก
แลดีแม่ของตนควรแล้ว มารดาเหมือนกังสดาลอันบุตรประหารแล้ว เสี่ยงก็ปรากฏมี ถ้าหาก
ว่าบุตรไม่ประหารมารดา ก็มีได้ปรากฏแล้ว จักได้ชื่อว่า เหตุมีแก่ท่านอย่างไรเล่า...

ครั้นเมื่อพระราชาตรัสอย่างนี้แล้ว อำมาตย์ทั้งหลายมีเสนาบดีเป็นต้น
ทุกคนก็พากันกล่าวอย่างเดียวกัน...

...ฝ่ายฝูงเทพยเจ้าทั้งปวง ก็พากันมีฉันทอันเดียว ซึ่งเคียดแค้นชราภาพ
ทั้งหลายนั้น แลในคืนวันนั้นเทวดาทั้งหลายก็มาลำแสงแก่หญิงนั้น...ท่านจงพาคนที่รักใคร่
ของท่านออกจากเมืองไป เราทั้งหลายจักทำพระนครนี้กับพระราชาทั้งมนุษย์อาธรรมทั้งหลาย
ให้เป็นเหตุทรุดลงภายได้...

ในขณะนั้น เทวดาทั้งหลายก็บันดาลให้เมื่อนั้นจมลงด้วยน้ำ ทรดต่ำลง
ถึงภายใต้หลังเรือนทั้งสิ้นก็ได้ถึงซึ่งกิริยาอันจมลงภายใต้แห่งน้ำ...

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 12-13)

จากตัวอย่างข้างต้น การกล่าวว่าเมืองล่มจมลงไปในแม่น้ำหรือกลายเป็น
หนองน้ำ ได้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวล้านนาที่ถูกพันกับน้ำ การใช้น้ำในการดำรงชีวิตและยัง
ตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองใกล้กับแหล่งน้ำ ชาวล้านนาจึงให้ความสำคัญต่อน้ำมาก และเชื่อว่ามี
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ดูแลรักษา เมื่อมนุษย์กระทำความผิด สิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงลงโทษด้วยการทำให้เมืองเกิดภัยพิบัติ
เมืองในสมัยแรกคงมีขนาดเล็กจึงล่มสลายได้ง่าย และหลังจากเมืองเก่าสลายตัวลงก็มีการสร้าง
เมืองใหม่ขึ้นมาแทน ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความไม่มั่นคงและสืบเนื่องของเชื้อสาย
ผู้ปกครอง เพราะการที่เมืองล่มก็หมายถึงการสิ้นสุดของเชื้อสายราชวงศ์ผู้ปกครองเมืองเดิม และ
จะมีผู้นำคนใหม่พาผู้คนมาสร้างเมืองใหม่ขึ้นแทน (ถาวรศักดิ์ ทำบุญ, 2528, หน้า 23)

ข. การทำสงคราม

การกล่าวถึงการล่มสลายของเมืองว่าเกิดขึ้นเพราะผู้ปกครองขาดความเข้มแข็ง
ทำให้เมืองนั้นพ่ายแพ้สงคราม อันเป็นเหตุให้ต้องถูกรวมเข้ากับเมืองที่เข้มแข็งกว่า แม้ว่าเมืองจะ
ไม่ได้ถูกทำลายด้วยการดลบันดาลของอำนาจเหนือธรรมชาติก็ตาม แต่กระนั้น แนวความคิด
ความเชื่อทางศาสนาก็ยังมีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของชาวล้านนา ดังจะเห็นได้จากการเชื่อมโยง
ความมีธรรมของผู้ปกครองว่ามีส่วนสัมพันธ์ต่อสภาพการณ์ของบ้านเมือง และเชื่อว่าการเจริญ
หรือความเสื่อมของเมืองก็ยังมี ความเกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติอยู่แม้จะไม่ได้มีผลโดยตรง

การกล่าวว่าเมืองสลายตัวเพราะสาเหตุมาจากการทำสงคราม ปรากฏใน
ตำนานที่นำมาศึกษา เช่น ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย โดยกล่าวถึงความเสื่อม
ของเมืองหริภุญไชยในสมัยหนึ่ง ว่าเป็นเพราะผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม พระองค์ไม่ทรงกระทำ
บุญทานรักษา รักษาศีล และสักการะบูชาเทพยดาตามคำแนะนำของสมณพราหมณาจารย์ เมื่อ
เข้าศึกยกทัพมารุกราน ก็ไม่สามารถรักษาเมืองไว้ได้ ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ขอพระองค์จงกระทำความบุญ มีทานเป็นต้น จงรักษาศีล จงให้ส่วนบุญ
แก่เทพยดาทั้งหลาย เทพยดาทั้งปวงจักกระทำการป้องกันรักษาพระองค์ อีกประการหนึ่ง
ขอพระองค์จงกระทำความบูชาเทพยดา มีประการต่าง ๆ แล้วจงวิงวอนเทพยดาทั้งหลาย เพื่อ
จะให้ป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตของพระองค์ด้วย

พระเจ้ากุลเทวราชได้สดับคำนั้นแล้ว เพราะความที่พระองค์ระคนคบหาสมาคมด้วยประมุขชนที่เป็นคนชั่วแลด้วยความกลัวจะหมดเปลืองพระราชทรัพย์ เพราะความเป็นผู้มัจฉริยะ จึงตรัสแก่ชนทั้งหลายเหล่านั้นอย่างนี้ว่า... ชื่อว่าภัยอันตรายจักเกิดขึ้นแก่ผู้ใด ผู้ใดชื่อว่าเป็นผู้ห้ามภัยอันตรายได้ ภัยอันตรายจะมีในที่ใดหรือในที่นั้นก็ช่างเกิด...

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 74)

หรือในสมัยพระเจ้าอัคราสตกราชผู้ปกครองเมืองหริภุญไชย ซึ่งยกกองทัพไปรบกับพระเจ้าอุชฌัญญจักรวติผู้ปกครองเมืองละโว้ ในขณะที่กองทัพทั้งสองฝ่ายตั้งมั่นอยู่เพื่อสู้รบนั้นได้เห็นพระเจ้าสุทิตราษผู้ปกครองเมืองสิริธรรมนครยกกองทัพซึ่งมีไพร่พลจำนวนมากผ่านมา ก็ต่างแยกย้ายหนีกันไป พระเจ้าอุชฌัญญจักรวติทรงเห็นว่ากองทัพของพระเจ้าสุทิตราษมาตั้งสกัดทางไม่สามารถกลับเมืองละโว้ได้ จึงให้เร่งยกกองทัพเดินทางทางบกถึงเมืองหริภุญไชยก่อนที่กองทัพเมืองหริภุญไชยจะเดินทางไปถึง แล้วเข้ายึดเมืองได้ในที่สุด

พระเจ้าอุชฌัญญจักรวติปกครองบ้านเมืองโดยตั้งอยู่ในธรรม ทรงเป็นที่รักใคร่ของราษฎร ครั้นเวลาผ่านไป ได้มีราชโอรสของพระเจ้าสิริธรรมราชยกกองทัพมารบกับเมืองหริภุญไชย แต่ก็พ่ายแพ้ ฝ่ายพระเจ้าอุชฌัญญจักรวติเมื่อได้รับชัยชนะก็ทรงรำลึกถึงความสุจริตของพระองค์และอำนาจของเทพดาที่รักษาเมือง จึงให้จัดกระทำพิธีกรรมบูชา ทรงอธิษฐานขอความคุ้มครองจากเทพดาให้ปกป้องรักษาเมืองอันจะเป็นที่สถาปนาพระบรมธาตุในภายหลังจากกองทัพของผู้ปกครองเมืองอื่นที่จะยกทัพมารุกราน ดังปรากฏความในหน้า 75-79

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่า การที่เมืองสามารถดำรงอยู่ได้เป็นเพราะพระปรีชาสามารถของผู้ปกครอง แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังปรากฏความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติว่าสามารถบันดาลความเป็นไปในทางที่ดีหรือร้ายให้เกิดขึ้นแก่เมืองได้ การที่เมืองหริภุญไชยแม้จะประสบภัยจากสงครามอยู่หลายครั้ง อันเป็นเหตุให้เมืองเสื่อมโทรมบ้าง ทำให้ผู้คนอพยพย้ายถิ่นฐานบ้าง มีการเปลี่ยนแปลงเชื้อสายผู้ปกครองบ้าง แต่เมืองก็สามารถดำรงอยู่ได้ แสดงให้เห็นถึงสถานะของเมืองหริภุญไชยว่าคงเป็นเมืองใหญ่ที่มีความเข้มแข็งและมั่นคง การล่มสลายของเมืองด้วยการกระทำของสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยทำให้เมืองจมลงไปในน้ำ จึงไม่ได้เกิดขึ้นแก่เมืองดังกล่าว

ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงการสลายตัวของเมืองนี้ สรุปความได้ว่าเป็นเพราะพญาธิปาผู้ปกครองเมืองหริภุญไชยทรงเชื่อฟังคำของอ้ายฟ้าซึ่งพญามังรายส่งเข้ามาเป็นไส้ศึกโดยขาดการพิจารณาไตร่ตรอง พระองค์ทรงมอบอำนาจให้อ้ายฟ้าปฏิบัติหน้าที่แทนพระองค์ เช่น การพิจารณาคดีความ การจัดเก็บภาษีอากร การเกณฑ์แรงงานและควบคุม

กำลังคน การดูแลทุกข์สุขของราษฎร เป็นต้น โดยไม่ทรงเอาใจใส่ดูแลกิจการบ้านเมืองและทุกข์สุขของราษฎรอีก เป็นผลให้ราษฎรประสบความทุกข์ยากตามอุบายของอ้ายฟ้า ผลก็คือ ราษฎรไม่เคารพและจงรักภักดีต่อพระองค์ พญามังรายจึงสามารถยกกองทัพมายึดเมืองหริภุญไชยได้ง่าย ความพ่ายแพ้ของพญาธิบายนี้นำให้เมืองหริภุญไชย และเมืองเขลางค์นครรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของล้านนา ดังความที่ปรากฏในหน้า 21-23 และหน้า 40 ฉะนั้น การสลายตัวของเมืองหริภุญไชยจึงมีความหมายถึงการสิ้นสุดความสำคัญและอำนาจทางการเมือง โดยมีศูนย์กลางอำนาจใหม่คือล้านนาเกิดขึ้นมาแทน

4. โลกทัศน์ที่มีต่อผู้ปกครอง

ผู้ปกครอง ในคำจำกัดความนี้ หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองบ้านเมือง ได้แก่ กษัตริย์ ซึ่งถือว่ามิมีบทบาทอย่างมากในบ้านเมืองหรือสังคม ผู้ปกครองมีความสำคัญในฐานะเป็นผู้นำทางสังคม และมีบทบาทต่อความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงของสังคม

การอยู่ร่วมกันเป็นสังคมจำเป็นต้องมีการจัดระเบียบและกฎเกณฑ์เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสัมพันธภาพและควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม การจัดระเบียบทางสังคมนี้เองที่ทำให้เกิดบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นทำหน้าที่ในสังคม จำแนกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มชนชั้นปกครอง และกลุ่มชนชั้นที่ถูกปกครอง ผู้ปกครองเป็นผู้ที่คนในสังคมร่วมกันแต่งตั้ง เพื่อทำหน้าที่ควบคุมดูแลสังคมให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ส่วนผู้อยู่ใต้การปกครอง เมื่อมอบอำนาจให้แก่ผู้ปกครองก็ต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ปกครอง มนุษย์จึงมีความแตกต่างกันตามหน้าที่ที่สังคมกำหนด

โลกทัศน์ที่มีต่อผู้ปกครองสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมและความสัมพันธ์ของมนุษย์ซึ่งมีความซับซ้อนมากขึ้น ตลอดจนการที่ผู้ปกครองกลายมาเป็นผู้มีสถานภาพและอำนาจสูงสุด สามารถให้คุณและโทษแก่สังคม ทำให้แนวความคิดทางพุทธศาสนาต้องเข้ามามีบทบาทในการควบคุมอำนาจของผู้ปกครอง นั่นก็คือ การกำหนดให้ผู้ปกครองยอมรับและปฏิบัติตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา ผู้ปกครองยึดถือธรรมเป็นแนวทางปฏิบัติและเป็นอุดมการณ์ในการปกครอง การเปลี่ยนแปลงของสังคมในทางที่ดีขึ้นหรือเสื่อมลงย่อมขึ้นอยู่กับความมีธรรมหรือไม่มีธรรมของผู้ปกครองทั้งสิ้น

โลกทัศน์ที่มีต่อผู้ปกครองปรากฏในตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานสิงหนวัติกุมาร ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ แยกเป็นประเด็นวิเคราะห์ได้ 2 ประเด็นหลัก ได้แก่

4.1 ความจำเป็นที่ต้องมีผู้ปกครอง

4.2 คุณลักษณะของผู้ปกครอง

ซึ่งในแต่ละประเด็นข้างต้นสามารถสรุปผลการศึกษาวเคราะห์ได้ดังนี้

4.1 ความจำเป็นที่ต้องมีผู้ปกครอง

ชาวล้านนาให้ความสำคัญต่อผู้ปกครองว่า บ้านเมืองหรือสังคมจะต้องมีผู้ปกครองจะมีแต่ราษฎรโดยไม่มีผู้ปกครองไม่ได้ เพราะจะทำให้ต่างฝ่ายต่างเบียดเบียนกันและเกิดความยุ่งยากวุ่นวาย ดังนั้น การมีผู้ปกครองจึงจำเป็นเพื่อความสงบสุขและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม

การกล่าวถึงความจำเป็นที่ต้องมีผู้ปกครองปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษา ดังในตำนานสุวรรณโคมคำ ซึ่งกล่าวว่าสภาพของชุมชนในสมัยแรกเริ่มที่มีความสงบ ต่อเมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้น เทพและมนุษย์จึงพร้อมกันอภิเษกมาณพผู้เป็นพระบรมโพธิสัตว์มาจุติเป็นผู้ปกครองนิคมราชธานี ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองความเป็นอยู่และรักษาความสงบของชุมชน นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงแต่งตั้งผู้มีสติปัญญาไปปกครองเมืองน้อยใหญ่ทั่วชมพูทวีป ดังตัวอย่างข้อความว่า

...แต่นั้นมาฝ่ายพราหมณ์ทั้งหลายในชมพูทวีปทั้งหมด ต่างคนพร้อมกันเรียนจบเวททั้ง 3 เหมือนกันทั้งนั้น ครั้นแล้วก็เกิดมีมานะสามหาขึ้น ใครก็มีได้อ่อนน้อม เข้าหาใครอ่อนน้อม เข้าหาใครและมีได้เชื้อพึงถ้อยคำของกันและกัน ก็บังเกิดโกลาหลไปทั่วชมพูทวีป...

ครั้นนั้น เทพดาและมนุษย์ทั้งหลายก็พร้อมกันอภิเษกพระบรมโพธิสัตว์ คือ มหาศากยมานพนั้นให้เป็นพระยา เป็นเจ้าของไวณานิคมราชธานีในสกลชมพูทวีป จึงได้พระนามว่ามหาสมันตราช ชาติยะแต่นั้นมา ครั้นนั้น มหาสมันตราชเจ้า ก็ได้ทรงแต่งตั้งคนผู้ที่ประกอบไปด้วยสติปัญญา ให้ไปอยู่รักษาตามนิคมราชธานีใหญ่น้อยในชมพูทวีปทั้งสิ้น...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 148-149)

จากข้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า บ้านเมืองและสังคมจำเป็นต้องมีผู้ปกครอง หากไม่เช่นนั้นจะทำให้ผู้คนต่างฝ่ายต่างเบียดเบียนกัน บ้านเมืองที่ปราศจากผู้ปกครองย่อมถูกรุกรานจากบ้านเมืองใกล้เคียง ลักษณะเช่นนี้ปรากฏกับเมืองอื่นด้วย ดังกรณีเมืองนาคพันธูโยนก ซึ่งในตำนานสิงหนวัติกุมาร กล่าวถึงการล่มสลายของเมืองว่าได้พังทลายจมลงในแม่น้ำ นับแต่นั้นมาเมืองนี้ก็สิ้นกษัตริย์ชาติยะราชปกครอง ชาวเมืองทั้งหลายที่ไม่ได้ประสบภัย จึงพร้อมใจกันแต่งตั้งนายบ้านผู้หนึ่งชื่อขุนลึงเป็นผู้ปกครอง แล้วสร้างเมืองขึ้นใหม่เรียกว่าเวียงปรีक्षा ทั้งนี้ด้วยเกรงว่าหากบ้านเมืองไม่มีผู้ปกครอง เมืองไชยนารายณซึ่งเป็นเมืองเครือญาติกัน และยังมีเชื้อสาย

สืบวงศ์ตระกูลต่อมา อาจยกทัพมารุกราน ดังตัวอย่างข้อความว่า

... แล้วเขาก็กลัวแต่ท้าวพระยาต่างประเทศ ประการหนึ่ง เขาก็กลัวแต่พระยาเวียงไชยนารายณ์เมืองมูล แคว้นขวานนั้นมาชิงเอาราชสมบัติบ้านเมืองแล...

เหตุดังนั้นเขาก็ปรึกษาพร้อมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แล้วก็เอาโภชนกแก่บ้านนวมผู้หนึ่งชื่อว่าขุนล้ง นั้นให้เป็นใหญ่แก่เขาทั้งปวง...

ครั้นสร้างบริบูรณ์แล้วก็ให้ขุนล้งตั้งอยู่เป็นใหญ่แก่บ้านเมืองแห่งเขา แล้วก็เรียกว่าเวียงปรึกษา นั้นแล

(ตำนานสิงหนวัติกุมาร, หน้า 97-98)

ข้อความข้างต้นนี้ สะท้อนให้เห็นความสำคัญของผู้ปกครองตามทัศนะของชาวล้านนาว่า นอกจากผู้ปกครองจะเป็นผู้ดูแลเอาใจใส่ทุกข์สุขของราษฎรและรักษาความสงบภายในเมือง ผู้ปกครองยังเป็นผู้ดำเนินการรบเพื่อป้องกันเมืองจากข้าศึกภายนอกที่มารุกราน บ้านเมืองจึงไม่สามารถขาดผู้ปกครองได้

เช่นเดียวกับในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ที่กล่าวว่า เมื่อฤๅษีवासเทพสร้างเมืองมิลลิ่งฆนคร ฤๅษียังได้แต่งตั้งมนุษย์ชายและหญิงอันเกิดจากตนให้เป็นผู้ปกครอง และเมื่อเมืองนี้พังทลายจมลงกลายเป็นหนองน้ำใหญ่ ฤๅษีก็ได้สร้างเมืองและอัญเชิญพระนางจามเทวีราชธิดาพระเจ้าลโวราชมาปกครองเมือง ด้วยพระนางเป็นผู้ประกอบด้วยรูปและคุณสมบัติดี เห็นได้จากความสนทนาระหว่างหนึ่งของฤๅษีवासเทพและฤๅษีสุกกทันต์ ดังตัวอย่างข้อความว่า

... เราทั้งสองจักทูลขอนางนั้นต่อพระเจ้าลโวราชแล้ว เชิญมาสู่พระนครในที่นี้นางนารีผู้มีบุญนั้น จักยังพืชของตนให้จำเริญยิ่งได้

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 27)

ความที่กล่าวมานี้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อมีเมืองเกิดขึ้นย่อมต้องมีผู้ปกครอง ผู้ปกครองจึงเป็นศูนย์กลางและมีอำนาจในการปกครองเมือง อย่างไรก็ตาม ความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เมืองจำเป็นต้องมีผู้ปกครอง ดังที่ตำนานได้กล่าวถึงความวิตกกังวลของฤๅษีवासเทพเมื่อทราบว่าเมืองรัมมนครและอวิทุรนครได้ล่มสลายลง ด้วยเหตุที่เมืองนี้จะเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมธาตุในภายหน้าตามพุทธทำนาย ไม่ควรละทิ้งเสีย ฤๅษีवासเทพจึงส่งหนังสือถึงฤๅษีสุกกทันต์ที่เมืองละโว้ เพื่อปรึกษาถึงการสร้างเมืองใหม่และเลือกผู้ปกครอง ดังตัวอย่างข้อความว่า

...สถานที่นี้สมเด็จพระพุทธองค์เจ้าผู้ประเสริฐได้พยากรณ์ไว้ จักเป็นสถานที่อันมหาชนประชุมอยู่เป็นเมืองอันเกษมต่อไปภายหน้า ครั้นเมื่อองค์พระตถาคตเจ้าปรินิพพานแล้ว กาลเป็นเบื้องหน้าล่วงไปแล้วมีอยู่ พระธาตุสี่ของเราส่วนหนึ่งจักปรากฏมี ณ สถานที่นี้ ดังนั้นเราเล่าก็เป็นศิษย์สมเด็จพระมุนีเจ้าจะพึงละซึ่งพระวาทะแห่งพระชินสีห์เจ้าก็หาสมควรไม่...

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 18)

หรือในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งกล่าวถึงเมืองล้านนาว่า ในเวลานั้นยังไม่มีเชื้อสายกษัตริย์ขัตติยราชปกครองนับตั้งแต่เมืองเดิมพังทลายลง โดยเหตุที่เมืองนี้จะเป็นที่ตั้งแห่งพระพุทธศาสนา สมเด็จพระมรินทราธิราชจึงมีโองการให้ลวจังกรเทวบุตร ซึ่งเสวยทิพยสมบัติในสวรรค์จุติมาเป็นผู้ปกครองเมืองและทำนุบำรุงพุทธศาสนาสืบไป ดังตัวอย่างข้อความว่า

...เมืองล้านนาไท อันเป็นที่ตั้งวรพุทธศาสนาแล หากกระสัดตราธิราชะตน เปนเจ้าเปนใหญ่ได้แต่...แล้วอินทราธิราชะคิพิจรณาหาคิหันยังเทวบุตรตนหนึ่งชื่อลวจังกรเทวบุตร อันมีบุญสมพารหากได้กัตตาทิการมามาก อยู่เสวยทิพยสมบัติในชั้นฟ้าดาวดึงสา...พระญาณันท์ก็เข้าไฟสู่สำนักเทวบุตรตนนั้น แล้วคิกล่าววว่า...ท่านจุ่งลงไฟเกิดในมนุสสโลกเมืองคนที่เมืองเชียงลาวที่นั้น แล้วกะทำราษากวระ เปนท้าวพระญาณหากกระสัดร เปนเจ้าเปนใหญ่แก่ท้าวพระญาทั้งหลายในเมืองล้านนาไท แลรักษายังวรพุทธศาสนาเทอะ...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 5-6)

ด้วยเหตุนี้ ผู้ปกครองตามแนวความคิดทางพุทธศาสนา จึงถูกกำหนดมาให้เป็นผู้ส่งเสริมพุทธศาสนา โดยเป็นองค์อุปถัมภ์ทำหน้าที่ทำนุบำรุงพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองควบคู่ไปกับการบำรุงรักษาบ้านเมือง การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์และศาสนา เช่นนี้ยังปรากฏในลักษณะอื่นๆ อีก

4.2 คุณลักษณะของผู้ปกครอง

ในแนวความเชื่อแบบเดิม ชาวล้านนามีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้ที่เป็นบุคคลสำคัญและเป็นที่เคารพของผู้คน มักถูกยกย่องให้มีลักษณะเหนือมนุษย์และมีอิทธิปาฏิหาริย์ การผสมผสานแนวความเชื่อแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน มีส่วนส่งเสริมฐานะของผู้ปกครองให้สูงขึ้น นั่นก็คือ การเปลี่ยนแปลงสถานภาพของผู้ปกครองเป็นเทพโดยสมมุติ ผู้ปกครองจึงเป็นผู้มีบุญญาธิการและเป็นผู้ประเสริฐ แต่การมีบารมีและอำนาจนั้นต้อง

มาจากการสังสมบุญกุศล ประกอบกับความสามารถส่วนพระองค์ด้วย

อาจสรุปได้ว่า คุณลักษณะของผู้ปกครองซึ่งปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษา ได้แก่

4.2.1 ผู้ปกครองเป็นผู้มีบุญญาธิการ

4.2.2 ผู้ปกครองมีลักษณะเป็นธรรมราชาทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม

4.2.3 ผู้ปกครองมีความสามารถทางการรบ

ซึ่งพบว่าชาวล้านนามีโลกทัศน์ต่อลักษณะของผู้ปกครองสามารถอธิบายได้ดังนี้

4.2.1 ผู้ปกครองเป็นผู้มีบุญญาธิการ

ชาวล้านนามีความเชื่อว่าผู้ปกครองเป็นผู้มีบุญญาธิการ พระองค์เป็นผู้สร้างสมบารมีมามากกว่าผู้ใด จึงมีความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ สิ่งที่เป็นผลมาจากการสร้างสมบารมีนอกเหนือจากการครองราชย์ ขณะเดียวกันกลับเสริมสร้างเดชานุภาพและบารมีของพระองค์ให้เข้มแข็งขึ้น ที่พบในตำนานที่นำมาศึกษา ได้แก่

ก. การมีฐานะเป็นเทพหรือสืบเชื้อสายโดยตรงจากเทพ

ข. การมีลักษณะของมหาบุรุษ

ค. การได้ครอบครองสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ซึ่งอธิบายได้ดังนี้

ก. การมีฐานะเป็นเทพหรือสืบเชื้อสายโดยตรงจากเทพ

ชาวล้านนามีความเชื่อว่าผู้ปกครองเป็นเทพอยู่บนสวรรค์หรือเป็นเชื้อสายของเทพจุติลงมา เพื่อสร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่บ้านเมืองและเผยแผ่พุทธศาสนา ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการยกย่องผู้ปกครองว่ามีฐานะเทียบเท่ากับเทพ ผู้ปกครองจึงมีความแตกต่างจากบุคคลธรรมดา ขณะเดียวกันก็แสดงถึงความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ของผู้ปกครองว่าผ่านการยอมรับจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อนึ่ง การกล่าวว่าผู้ปกครองมีฐานะเป็นเทพหรือเทียบเท่ากับเทพ อาจไม่ได้มีความหมายว่าผู้ปกครองเป็นเทพจริง แต่เป็นการยกย่องผู้ปกครองที่มีคุณสมบัติดีว่าอยู่ในฐานะสูงส่งและควรแก่การเทิดทูน

การกล่าวถึงผู้ปกครองว่ามีฐานะเป็นเทพ ปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษา เช่น ตำนานสุวรรณโคมคำ กล่าวถึงสภาพของชุมชนที่เริ่มมีความไม่สงบเกิดขึ้น ทำให้เทพและมนุษย์พร้อมกันอภิเษกมาณพผู้มีรูปร่างงดงาม มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และเป็นพระบรมโพธิสัตว์จุติมาเป็นผู้ปกครอง เพื่อทำหน้าที่คุ้มครองการดำรงชีวิตและรักษาความสงบของชุมชน โดยเหตุที่ผู้ปกครองถูกสมมุติขึ้นเพื่อปฏิบัติหน้าที่ จึงถูกเรียกว่ามหาสมมติราช ดังความปรากฏในหน้า 148

ตามข้อความที่กล่าวมา สะท้อนโลกทัศน์ของชาวล้านนาว่า ผู้ปกครองคือพระโพธิสัตว์จุติลงมา เพื่อสั่งสอนมนุษย์ให้อยู่ในศีลธรรม ผู้ปกครองจึงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก ขณะเดียวกัน ผู้ปกครองก็มีหน้าที่เป็นผู้ควบคุมสังคมให้เป็นระเบียบ การที่ผู้ปกครองได้รับมอบหมายหน้าที่จากคนทั้งปวงทำให้ถูกสมมุติว่าเป็นเทพ แสดงให้เห็นว่าผู้ปกครองเป็นทั้งผู้นำทางสังคมและทางศาสนาในเวลาเดียวกัน

ลักษณะเช่นที่กล่าวมานี้ ยังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งกล่าวว่าด้วยเหตุที่ในเวลานั้นเมืองโยนกยังไม่มีผู้ปกครองนับตั้งแต่เมืองเดิมถูกทำลายลง สมเด็จพระอินทราชาจึงมีโองการให้ลวจังกรเทวบุตรซึ่งเสวยทิพยสมบัติในสวรรค์ จุตินาเพื่อปกครองบ้านเมืองและบำรุงพุทธศาสนาสืบไป ลวจังกรเทวบุตรและบริวารจตุรจากเทวโลก ถี้อเอาปฏิสนธิโดยโอปปาติกะเป็นมนุษย์ แล้วเนรมิตบันไดเงินทอดจากยอดเขาดอยตุง ลงมาสถิตเหนือแท่นไต้ต้นพุทราใกล้แม่น้ำสาย ชาวเมืองเห็นเป็นอัศจรรย์ จึงร่วมกันอภิเษกพระองค์เป็นผู้ปกครองเมือง ด้วยเป็นผู้มีบุญญาธิการ ดังความปรากฏในหน้า 5-6

การกล่าวว่าพญาลวจังกราชเป็นเทพมาจุติ ทำให้ผู้ปกครองในสมัยหลังนำมาอ้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ทั้งนี้เพื่อให้ได้รับการยอมรับในฐานะเป็นผู้ปกครองเท่าเทียมกัน ผู้ปกครองที่เป็นวีรบุรุษ มีบุญบารมีมาก จึงมักถูกนำมาอ้างความสัมพันธ์เสมอ ดังในกรณีของพญามังราย การยอมรับการขึ้นมามีอำนาจของพญามังราย พระองค์ทรงพยายามรวบรวมเมืองต่าง ๆ ซึ่งเป็นอิสระแก่กันเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นแก่บ้านเมือง พระองค์ทรงอ้างถึงการสืบเชื้อสายมาจากพญาลวจังกราช โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้รับน้ำมูรธาภิเษก พร้อมเครื่องราชาภิเษก แม้ผู้ปกครองเมืองใกล้เคียงซึ่งเป็นเครือญาติกัน แต่ก็ไม่เคยมีผู้ใดได้รับและครอบครองสิ่งดังกล่าว พระองค์จึงเป็นผู้สืบเชื้อสายมาโดยตรงและมีสิทธิ์โดยชอบธรรม ดังความปรากฏในหน้า 12-14

ข. การมีลักษณะของมหาบุรุษ

ชาวล้านนามีความเชื่อว่าผู้ปกครองเป็นผู้มีบุญญาธิการ จึงเพียบพร้อมด้วยลักษณะของบุรุษในอุดมคติ นั่นก็คือ ผู้ปกครองมีรูปร่างลักษณะงดงาม มีเดชานูภาพ และรอบรู้ในสิ่งทั้งหลาย ความเชื่อเรื่องลักษณะของผู้มีบุญและมีคุณสมบัติพิเศษเหนือกว่าบุคคลธรรมดา แต่เดิมถือเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธเจ้า การสร้างความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะของผู้ปกครอง ว่ามีลักษณะเหมือนมนุษย์และมีอิทธิปาฏิหาริย์ในแนวความเชื่อแบบเดิม ทำให้ลักษณะของผู้ปกครองถูกเชื่อมโยงเข้ากับลักษณะของพระพุทธเจ้า ผู้ปกครองจึงมีลักษณะของมหาบุรุษจากพระพุทธเจ้า อิทธิปาฏิหาริย์และเหตุมหัศจรรย์ที่เคยเกิดแก่พระพุทธเจ้าจึงบังเกิดขึ้นแก่ผู้ปกครอง

ด้วย

ในตำนานที่นำมาศึกษา พบการกล่าวถึงลักษณะมหาบุรุษของผู้ปกครองปรากฏอยู่หลายตอน เช่น ในตำนานสุวรรณโคมคำ กล่าวถึงองค์สุวรรณทวารมูข่า เมื่อพระองค์ประสูติได้เกิดเหตุมหัศจรรย์คือแผ่นดินไหวเกิดขึ้น พระองค์ประสูติออกมาทางอุ้งของพระมารดา มีร่างกายบริสุทธิ์ สามารถพูดและเดินได้ และรู้จักรักษาศีลบำเพ็ญทาน ดังตัวอย่างข้อความว่า

...นางก็เจ็บครรภ์บังเกิดมหัศจรรย์เป็นแผ่นดินไหวมากมาย...

ขณะนั้นกุมารที่อยู่ในครรภ์ มิได้คลอດเหมือนมนุษย์ทั้งหลาย คือประสูติออกมาทางอุ้งทวารของมารดา แล้วร่วงลงไปอยู่ที่ถาดทองคำ มีรูปอันบริสุทธิ์มิได้มีมูลมลทิน ไม่มีโลหิตติดแปดเปื้อนแม้แต่สิ่งเดียว...

...เจ้ากุมารพอลูกคลานไปมาได้...บรรทมอยู่กับชนนีก็สะดุ้งตื่นขึ้น ได้สดับเสียงคนตีดุริยดนตรีฆ้องกลอง บุษยาพระรัตนตรัยมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นต้น กุมารจึงคำนึงว่าวันพรุ่งนี้จักเป็นวันมหาอุโบสถศีล กุจักรักษาศีล 8 เถอะ เมื่อคำนึงดังนี้แล้วก็ค่อยๆ เสด็จลุกออกไปจากที่ใกล้พระปรัศว์ของชนนี เสด็จเข้าไปสันทานศีลอยู่ยังที่สำหรับใส่พระภูษาของพระยาผู้พระชนก...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 174-177)

เช่นเดียวกับในตำนานสิงหนวัตกุมาร ซึ่งกล่าวถึงก่อนที่นางเทวีของพระเจ้าศรีทวงจะประสูติราชโอรส พระนางนิมิตฝันเห็นช้างเผือกมายืนอยู่ยังบริเวณบ้านของนาง แล้ววิ่งไล่คนไปทางใต้ ครั้นเมื่อพระนางทรงครรภ์ได้ 7 เดือน ก็มีความปรารถนาอยากได้เครื่องศาสตราวุธต่าง ๆ ครั้นครบ 10 เดือน ก็ประสูติราชโอรส มีวรรณะผุดผ่องและลักษณะงดงาม จึงขนานนามว่า พรหมกุมาร ดังตัวอย่างข้อความว่า

...นางก็ประสูติได้ลูกชายผู้หนึ่ง เกิดมามีวรรณะเนื้ออันหมดจด หามลทินมิได้ เป็นดั่งล้างไว้สะอาดแล้ว ครั้นนั้น ญาติทั้งหลายฝูงอันมีอยู่ในบ้านศรีทวงนั้น และเสนาอำมาตย์ พราหมณ์ปุโรหิตก็มารับเอาแล้วเบิกบายนามกรเอานิมิตต์อันงามเหมือนดังพรหมลงมาเกิดนั้น จึงใส่ชื่อว่าพรหมกุมารนั้นแล

(ตำนานสิงหนวัตกุมาร, หน้า 77)

หรือในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ที่กล่าวถึงพระนางจามเทวีว่าเป็นผู้มีก่าเนติดี มีคุณลักษณะดี มีศีลธรรม และประกอบด้วยบุญญาธิการ

ดังตัวอย่างข้อความว่า

...พระธิดาพระเจ้าลโวราชมีแล้วเป็นสุชาติ มีรูปงาม มีศีล มี
ปรีชา พระนามว่า "จามเทวี" ดังนี้ได้ปรากฏทั่วทุกทิศ เป็นดรณกุมารีทรงเบญจกัลยาณนาม
เป็นสตรีวิเศษระห์...นางนารีผู้มีบุญนั้น จักยังพืชของตนให้จำเริญยิ่งได้

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 27)

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า ชาวล้านนามี
ความเชื่อว่าผู้ปกครองที่มีบุญญาธิการมีลักษณะของมหาบุรุษคือ เป็นผู้มั่งมีรูปร่างงดงาม มีสติปัญญา
เจียบแหลม มีฤทธิ์เดช และมีศีลธรรม การกล่าวถึงลักษณะการกำเนิดของผู้ปกครองว่ามี
ความแตกต่างจากมนุษย์ทั่วไป โดยเชื่อมโยงเข้ากับปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้น เช่น การเกิด
เสียงดัง แผ่นดินไหว ลมพายุพัด ทะเลปั่นป่วน เป็นต้น ซึ่งคล้ายคลึงกับเหตุอัศจรรย์ที่ปรากฏแก่
พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน อันเป็นลักษณะประการหนึ่งของมหาบุรุษ
แสดงให้เห็นว่าชาวล้านนากย่องผู้ปกครองว่ามีบุญบารมีมาก นิมิตใดๆ ที่เกิดขึ้นต่อพระองค์ย่อม
ยิ่งใหญ่และเป็นที่ประจักษ์ทั้งแผ่นดิน การที่ผู้ปกครองเป็นเหตุโดยตรงของนิมิต ทำให้มองว่า
ผู้ปกครองเป็นผู้มีอำนาจดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ในบ้านเมือง การยอมรับในความมี
บารมีได้นำไปสู่การปฏิบัติต่อผู้ปกครองด้วยความจงรักภักดี

ค. การได้ครอบครองสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ชาวล้านนามีความเชื่อว่าผู้ปกครองที่มีบุญบารมีมักได้ครอบครอง
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหล่านี้จะทำให้ผู้ครอบครองมีฤทธิ์อำนาจมาก การครอบครองสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปรากฏ
ในลักษณะของการที่ผู้ปกครองได้รับสิ่งที่มีค่าควรบูชา ที่พบในตำนานที่นำมาศึกษา ได้แก่ พระ
บรมธาตุ และสิ่งของวิเศษต่าง ๆ

การครอบครองสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษาอยู่
หลายตอน ดังจะขอยกตัวอย่าง เช่น ในตำนานสิงหนวัติกุมาร ได้กล่าวถึงการได้ช้างทรงของ
พรหมกุมาร สรุปความได้ว่า คันทหนึ่งพรหมกุมารนิมิตฝันว่า เทวดามาทูลให้พระองค์ไปประทับ
อยู่ที่ทำน้าเพื่อคอยจับช้าง 3 เชือกที่จะล่อน้ำมา ช้างเหล่านี้มีฤทธิ์อำนาจต่างกัน รุ่งเช้าพรหม
กุมารทรงลงไพร่อยู่ที่ทำน้า ก็เห็นงู 3 ตัว ลอยน้ำผ่านมา พรหมกุมารทรงจับได้งูตัวที่ 3 ซึ่งมี
ขนาดเล็กกว่างูทุกตัวที่ผ่านไป งูได้กลับกลายเป็นช้างหมุนตัวอยู่ในน้ำ ต้องนำพานทองมาเคาะตี
ช้างจึงขึ้นจากน้ำได้ เมื่อพรหมกุมารทรงช้างนี้ออกไปพบกับข้าศึก แต่ยังไม่ทันได้รับ ด้วยฤทธาานุภาพ
ของพญาช้าง ทำให้ข้าศึกมีความหวาดเกรงและแตกหนีไป ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ครั้งนั้นพระยาขอมดำปลารณจักร์ตอบกับเจ้าพรหมกุมาร ก็ไม่ทันรบข้างที่นั้น พระยาขอมดำก็มีความสะดุ้งตกใจหนีไปทั่วตัว แล้วก็หันหน้ากลับคืนวิ่งหนีไป ครั้งนั้นหมู่ช้างแห่งพระยาขอมดำทั้งหลายก็แตกตื่นเหยียบย่ำหัวขอมดำทั้งหลายตายมากนัก แตกกระจัดกระจายพ่ายหนีไปสู่เวียง...

(ตำนานสิงหนวัติกุมาร, หน้า 81)

ความในทำนองเดียวกันนี้ ยังปรากฏในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ซึ่งกล่าวว่าพระนางจามเทวีได้ช้างมงคลมาไว้ในอำนาจ ฤทธาานุภาพของช้างนี้ทำให้บังเกิดศรีมงคลโผลงปรากฏยังเครื่องศาสตราวุธของฝ่ายหริภุญไชย กองทัพพญามลิกขราชซึ่งยกทัพมาประชิดเมืองไม่สามารถสู้รบได้ด้วยกำลังฤทธิ์ของพญาช้าง ก็ปราชัยพ่ายแพ้ทั้งสิ่งของอาวุธแล้วหนีไป ดังตัวอย่างข้อความว่า

ฝ่ายฝูงช้างทั้งหลายทั้งปวงมีมงคลหัตถ์ของพระเจ้ามลิกขราชเป็นต้น ครั้นได้เห็นมหาวชิรหัตถ์รัตนตัวนั้น มีเดชมากแล่นมาแต่ที่ไกล ช้างแต่ละกองๆ ก็พากันสำคัญใจในหน้าผากของตนราวจะว่าได้แทงแล้วด้วยงาทั้งสองของช้างวชิรหัตถ์รัตนนั้นมิอาจที่จะพากันดำรงตนอยู่ได้ก็หนีไป แม้ว่าทวยชนทั้งหลายนั้น ก็สำคัญอย่างนั้นเทียว พากันหนีไปแล้ว

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 40)

หรือในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งกล่าวถึงพญามังรายว่าพระองค์ทรงได้ครอบครองเครื่องราชาภิเษก เป็นต้นว่า ดาบ หอก มีด ซึ่งสืบทอดมาแต่บรรพบุรุษของพระองค์ ดังตัวอย่างข้อความว่า

...อัน 1 เครื่องราชาภิเษก เป็นต้นว่าดาบชัยหอก แลมีดสรีกัญชัยแก้วแสงอันอุดมนักเป็นของแต่เชษฐาเจ้าลาวจงมา คุณได้ทรงมาต่อเท้าบัดนี้ชู้อัน...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 13)

จากตัวอย่างที่ยกมานี้ จะเห็นได้ว่า ผู้ปกครองที่เป็นนักรบมักมีอาวุธและพาหนะประจำกาย เช่น ดาบ ช้าง ม้า เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะเป็นเครื่องส่งเสริมฐานะและอำนาจของพระองค์ให้มีความมั่นคง นอกจากนี้ยังพบว่า การได้ครอบครองสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังเป็นการสร้างความเชื่อถือ เพื่อให้เกิดความมั่นใจในความปลอดภัยและความมั่นคงของเมือง ชาวล้านนามีความเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอำนาจดลบันดาลให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์และคุ้มครองราษฎร

ให้อยู่เย็นเป็นสุข

ดังตัวอย่างซึ่งปรากฏในตำนานสุวรรณโคมคำ ที่กล่าวถึงพญานาค นำแก้วทิพย์มาถวายเจ้าสุวรรณทวารมูขเมื่อคราวถูกลอยแพ เพื่อให้คุ้มครองรักษาพระองค์ แก้วทิพย์นี้มีฤทธิ์อานุภาพมากและเป็นเสมือนเดชของเมือง การไม่เคารพสักการะแก้วทิพย์ทำให้ผู้ปกครองเมืองในสมัยต่อมาไม่สามารถครอบครองสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ และเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เมืองล่มสลายในเวลาต่อมา ดังตัวอย่างข้อความว่า

...เจ้าสุวรรณทวารมูขราชก็ได้ทรงนำเอารัตนรังสีแก้วทิพย์ลูกล้นมาไว้ในหอปราสาท เพื่อให้เป็นเดชแห่งเมืองสุวรรณโคมคำของพระองค์...และรัตนรังสีแก้วทิพย์ลูกล้น ก็มีอิทธิฤทธิ์อานุภาพพิเศษยิ่งนัก...

พระยากรอมดำไม่มีบุญวาสนาที่จะได้ครอบครองเมืองสุวรรณโคมคำต่อไป ก็ด้วยเหตุที่ไม่เคารพสักการะในรัตนรังสีแก้วทิพย์พิเศษนั้น...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 219 และ 228)

เช่นเดียวกับตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ซึ่งกล่าวถึงการเกิดไม่แยงทรายขึ้นในเมือง ต่อมาไม้ไผ่ขาวงามตัวหนึ่งมาอาศัยอยู่บนยอดไม้ไผ่นั้น มีเสียงไพเราะฉลาดและขันทุกยาม เป็นศรีแก่เมืองหริภุญไชย บ้านเมืองก็เจริญรุ่งเรือง ราษฎรมีความสุข เสียงของไผ่นี้เป็นที่เกรงกลัวแก่หมู่ข้าศึกยิ่ง ไผ่อารักขานี้เป็นสิ่งหายากและเป็นสิริมงคล เมื่อผู้ใดได้ครอบครอง สุขและความมั่งคั่งก็บังเกิดแก่ผู้นั้น และเมื่อใดที่มั่งคั่งนี้สูญหายไป สุขและความมั่งคั่งนั้นก็หายไปด้วย การที่เมืองหริภุญไชยสูญเสียไผ่อารักข เมืองนั้นก็ย่อมเสื่อมลง ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ไผ่ที่แผ่ปีกออกแล้วขึ้นก็ดี เหล่านี้เป็นของหาได้ด้วยยาก ของหายากเหล่านี้ จัดได้ชื่อว่าเป็นมงคลดี นำความสุขและศุภทั้งสองประการมาในโลก สิ่งซึ่งเป็นมงคลทั้งหลายเหล่านั้นแม้แต่สิ่งเดียว เป็นของหาได้ด้วยยาก ย่อมบังเกิดมีแก่บุคคลผู้ใด สุขและโภคสมบัติย่อมเจริญยิ่งแก่บุคคลผู้นั้นในนั้นตลอดกาลทั้งปวง บุคคลพึงรักษามงคลดีอย่างประเสริฐเหล่านั้นไว้อย่าละเสีย ก็เมื่อใดเมื่อมงคลพินาศไปแล้ว สุขและโภคสมบัติก็เสื่อมไป เมื่อนั้น ก็เมื่อใดที่ไผ่ขาวที่รักษาพระนครหริภุญไชยนั้น มีคนอื่นมาฆ่าเสียแล้ว ความสวัสดิ์ของชาวหริภุญไชยเหล่านั้นก็สูญหายไป

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 98-99)

4.2.2 ผู้ปกครองมีลักษณะเป็นธรรมราชาทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม

ชาวล้านนามีความเชื่อว่าผู้ปกครองควรเป็นผู้มีธรรม นั่นก็คือ การเป็นผู้รู้ธรรมและประพฤติธรรม นอกจากนี้ ผู้ปกครองยังต้องอุปถัมภ์และทำนุบำรุงพุทธศาสนาด้วยวิธีการต่าง ๆ ธรรมจึงเป็นกฎเกณฑ์ที่ผู้ปกครองต้องยอมรับและปฏิบัติตาม ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างอำนาจของผู้ปกครองให้มั่นคง และรองรับความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ของพระองค์

ในตำนานที่นำมาศึกษา ปรากฏบทบาทของผู้ปกครองในทางส่งเสริมพุทธศาสนาอันแสดงถึงความเป็นธรรมราชาอยู่หลายประการ ได้แก่

ก. การเป็นผู้รู้และประพฤติธรรม

ข. การอุปถัมภ์และทำนุบำรุงพุทธศาสนา

ดังปรากฏรายละเอียดต่อไปนี้

ก. การเป็นผู้รู้และประพฤติธรรม

ชาวล้านนาเห็นความสำคัญของการศึกษาธรรม เพราะการเป็นผู้รู้ธรรมจะนำไปสู่การปฏิบัติธรรมได้ถูกต้อง ในตำนานที่นำมาศึกษา บทบาทของผู้ปกครองในฐานะที่เป็นผู้รู้และประพฤติธรรม ได้แก่ การดำรงอยู่ในศีลธรรม และการยึดถือธรรมเป็นแนวทางในการปฏิบัติและเป็นอุดมการณ์ในการปกครอง ดังต่อไปนี้

การดำรงอยู่ในศีลธรรม ชาวล้านนามีความเห็นว่าผู้ปกครองควรดำรงอยู่ในศีลธรรม ยึดถือธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต หลักศีลธรรมดังกล่าวเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานในทางพุทธศาสนาที่ปฏิบัติกันโดยทั่วไป เช่น การสมาทานศีล การฟังธรรม การทำบุญ ความมีเมตตา ความกตัญญูทศเวท ความเสียสละ เป็นต้น

การดำรงอยู่ในศีลธรรมของผู้ปกครอง ปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษาอยู่หลายตอน ดังตัวอย่าง เช่น ในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย กล่าวถึง การปฏิบัติของพระนางจามเทวี พระองค์เป็นผู้มีความกตัญญูทศเวทที่ทรงระลึกถึงความเมตตาของ ฤๅษีวาสุเทพ ฤๅษีสฤงกัณฑ์ และพรหมฤๅษี ในคราวที่พระองค์ต้องจากบ้านเมืองมา ฤๅษีเป็นเหมือนบิดามารดาที่คุ้มครองดูแลพระองค์ อีกทั้งยังมอบบ้านเมืองให้ปกครอง ให้เกียรติยศเป็นที่ปรากฏ ดังปรากฏความในหน้า 59

นอกจากนี้ พระองค์ยังมีพระทัยเลื่อมใสในพุทธศาสนา ทรงดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาทในทุกศักราชทั้งปวง ทรงสมาทานศีล และกระทำความบุญถวายทานเป็นนิจตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ ดังตัวอย่างข้อความว่า

...พระเทพเจ้า...ทรงรำพึงถึงคุณธรรมอันเป็นอดีตอนาคต
ปัจจุบัน ก็ได้เห็นสมบัติแห่งตนอันบริบูรณ์แล้ว ตามความปรารถนามาแล้วอันใด จึงได้ยัง
สมณพราหมณ์ทั้งหลายฤาณิกพวกแม้วอื่น ให้อิมหน้าทุกวัน ๆ ให้บริโภคน้ำแล้ว ณ กาล
นิรันดร...

...ครั้นรุ่งขึ้นเช้าทรงจัดแจงมหาทานเสด็จไปยังวสันตสถานของ
พระพุทธบุตร...ถวายนมัสการแล้วก็ถวายทาน แล้วพระราชทานแก่พราหมณ์ทั้งหลาย...
พระราชทานพระราชทรัพย์เป็นอันมากแก่ชนทั้งหลายมีหมู่พระประยูรญาติ...

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 48 และ 68)

หรือในกรณีของพระเจ้าอนันตยศราชโอรสของพระนางจามเทวี
พระองค์เป็นผู้มีความกตัญญู ทรงระลึกถึงบุคคลที่ให้ความอุปการะแก่พระองค์ และปรารถนาที่
จะกระทำการตอบสนองแก่บุคคลเหล่านั้น พระองค์ทรงบูชาพระพรหมฤาษีด้วยเครื่องสักการะ
ต่าง ๆ ถวายทานและปัจจัยสี่แก่สมณพราหมณาจารย์ทั้งหลาย การประกอบกุศลกรรมนี้ก็เพื่อ
หวังอันสูงส่งแห่งความสำเร็จทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ดังความปรากฏในหน้า 55

การดำรงอยู่ในศีลธรรมของพระองค์ยังผลให้พระองค์สมบูรณ์ด้วย
ทรัพย์สิ่งของนานัปการตลอดพระชนม์ชีพ และเมื่อพระองค์สวรรคตก็ได้จุติในสวรรค์ สะท้อนให้เห็น
โลกทัศน์ของชาวล้านนาที่ยึดมั่นอยู่กับความเชื่อเรื่องบุญกรรมว่าเมื่อทำกรรมแล้วย่อมได้รับผล
กรรมที่ทำทั้งในอดีตและปัจจุบันอาจส่งผลในชาติภพปัจจุบันหรือชาติภพใหม่ กรรมจึงเป็นเครื่อง
กำหนดความเป็นไปในอนาคต การที่บุคคลกระทำความดีก็เพื่อหวังจะได้รับผลดีตอบแทน

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า การที่ผู้ปกครองดำรงอยู่ใน
ศีลธรรมมีผลดีต่อผู้ปกครอง นั่นก็คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ย่อมสรรเสริญและช่วยคุ้มครองปกป้องรักษา
ผู้ปกครองจึงมีชีวิตเพียบพร้อมด้วยความสุขสบายและประสบแต่สิ่งที่ดีงาม ผู้ปกครองที่ปฏิบัติตน
ตั้งอยู่ในความดีย่อมปกครองราษฎรและบ้านเมืองให้มีความสุขและเจริญรุ่งเรือง

การยึดถือธรรมเป็นแนวทางในการปฏิบัติและเป็นอุดมการณ์ใน
การปกครอง ชาวล้านนามีความเห็นว่าผู้ปกครองพึงยึดถือธรรมเป็นหลักปฏิบัติในการปกครอง
อันจะเป็นหลักในการสร้างความสัมพันธ์ที่ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ทั้งนี้เพื่อความสงบสุข
และความยุติธรรมแก่สังคม ธรรมที่สำคัญดังกล่าวมีทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตรธรรม และราช
สังคหวัตถุ ซึ่งในตำนานที่นำมาศึกษา การยึดถือธรรมดังกล่าวข้างต้นเป็นแนวทางในการปฏิบัติ
และเป็นอุดมการณ์ในการปกครองได้ปรากฏในคำสั่งสอน และบทบาทของผู้ปกครองที่เกี่ยวกับการ
การกระทำกิจต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองและสังคม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย กล่าวว่าพระนางจามเทวีได้เชิญฤๅษีวาสุเทพและฤๅษีสุกกทันต์มาร่วมในพิธีราชาภิเษกพระมหันตยสและพระอนันตยส ฤๅษีให้โอวาทแก่ผู้ปกครองทั้งหลายให้ดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม คำโอวาทของฤๅษีมีเนื้อหาดังกล่าวถึงการมีธรรมของผู้ปกครอง อาทิ การอนุเคราะห์พระราชนัดดา การรักษาความสัตย์สุจริต การบำรุงรักษาประชาชน การไม่ประพฤติดุติจากศาสนธรรมทั้งปวง ดังปรากฏความในหน้า 46-47

นอกจากนี้ ในตำนานเรื่องดังกล่าวยังได้กล่าวถึงการมีธรรมของผู้ปกครองซึ่งปรากฏในตอนอื่น ๆ อีก เช่น การอนุเคราะห์สมณพราหมณาจารย์และผู้ประพฤติชอบทั้งหลาย การสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในสุจริตธรรม ความเมตตาและไม่เบียดเบียนประชาชน เป็นต้น เหล่านี้ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า ชาวล้านนามีทัศนะต่อลักษณะของผู้ปกครองว่าเป็นผู้ยึดถือธรรมเป็นแนวทางในการปกครองตามแนวความคิดทางพุทธศาสนา ผู้ปกครองต้องยึดมั่นและประพฤติตามแนวทางอันเป็นแบบแผนที่ตั้งงามซึ่งได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา เป็นการสร้างแบบอย่างที่ดีแก่ราษฎร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคำนึงถึงประโยชน์สุขของราษฎร นับเป็นข้อสำคัญที่ผู้ปกครองจะละเมิดไม่ได้

ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงการเอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของราษฎรของพญามังราย พระองค์ทรงทำสงครามเพื่อรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่น ทั้งนี้ทรงคำนึงถึงความอยู่เย็นเป็นสุขของราษฎร ด้วยเหตุนั้นบ้านเมืองที่มีผู้ปกครองแย่งชิงความเป็นใหญ่กันย่อมนำความทุกข์ร้อนมาสู่ราษฎร ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ท้าวพระญาอันอยู่ประเทศที่จิมไถ่เมืองตนชิงกันด้วยไพร่ไท
ที่ดิน ไฉนว่า ต่างคนต่างว่าหล้าแปนของตน ย่อมหือแปนทุกข์แก่ป้าชานราษฎรบ้านเมือง
มากนัก ท้าวกระเนิงว่า บ้านเมืองอันใดมีผู้แปนใหญ่หลายคน แปนทุกข์แก่ไพร่ไทมากนัก...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 20)

ในการทำนุบำรุงบ้านเมือง พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ในด้านการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพของราษฎร เห็นได้จากในการสร้างเวียงกุมกาม พระองค์ทรงให้ขุดคูเมืองทั้งสี่ด้าน ปล่อยน้ำแม่ปิงเข้าขังไว้ในคูเมือง ตั้งค่ายระเนียดรอบทุกด้าน สร้างบ้านเรือน ขุดหนองสระ และสร้างตลาดให้เป็นที่ยี่สิบขาย ดังตัวอย่างข้อความว่า

...เจ้าพระญามังรายย้ายมาตั้งสร้างเวียงกุมกาม หือขุดคือเวียง
ทั้งสี่ด้านไผเอาน้ำแม่ระมิงเข้าใส่คือ ตั้งลำเวียงรอดทุกเบื่อง ตั้งบ้านตั้งเรือนมากนัก...เจ้า
มังรายมีอาชญาหือคนขุดหนองสระอัน 1...

พระญามังรายหื้อตั้งกลาดกุมกามหื้อเปนที่ซื้อขายแห่งคนทั้งหลาย

...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 26)

นอกจากนี้ พระองค์ยังได้ทรงปลอมเป็นราษฎรเข้าไปในตลาดเวียงกุมกาม แล้วนั่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ พระองค์ทรงมองดูราษฎรทั้งหลาย แล้วรำพึงว่าหากพระองค์พบผู้ใดที่ลงอาบนํ้าในแม่น้ำแล้วลูบผมลง ผู้นั้นหาสมบัติไม่ได้ พระองค์จะประทานผ้าซึ่งมีราคาแก่ผู้นั้น พระองค์ทรงเห็นผู้คนเข้ามาค้าขายกันเนื่องแน่นจนเรือชนกันล่มหลายลำ พระองค์จึงทรงให้สร้างสะพานข้ามแม่น้ำตั้งแต่นั้น ดังตัวอย่างข้อความว่า

...เจ้ามังรายรำพึงว่าไพร่คู่นี้ยังสุขแลทุกข์เปนจันใดใครรู้ จึงแต่งตัวปลอม จึงทื่อกบตองทิ้ง นุ่งผ้าผืนควรค่าร้อยคำพายใน นุ่งผ้าไทพายนอก ไฟเข้ากลาดกุมกาม...เจ้ามังรายรำพึงว่า คูจักอยู่ที่นี้ดูฝูงคนเข้ากลาดแล้วลงอาบนํ้าแม่พิง ผู้ใดอาบนํ้าแล้วลูบผมลงลุ่ม ผู้นั้นหาสมบัติได้ คูจักหื้อผ้าผืนควรค่าร้อยคำแก่มันชะแล...เจ้ามังรายอยู่ดูคนฝูงอาบนํ้า คีบหั้นผู้ใดลูบผมลงลุ่มคน วันนั้น เจ้ามังรายหันขวับเข้าข้างเชียงเลือน ซี่เรือมากลาดกุมกาม เรือหล่มวัน 2 เหล่ม 3 เหล่ม 3 เหล่มชู้วัน เจ้ามังรายกระนิงในใจว่า ไพร่คู่ว่าตายอันชะเรือ จึงหื้อแปลงหัวกุมกามแต่นั้นมาแล

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 26)

ตัวอย่างที่ยกมานี้เป็นเพียงพระราชกรณียกิจบางประการของพญามังราย อันยืนยันได้ว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ปกครองที่ยึดถือธรรมเป็นแนวทางในการปกครอง ชาวล้านนาเชื่อว่าผู้ปกครองที่ดีต้องยึดถือธรรมเป็นแนวทางในการปฏิบัติและเป็นอุดมการณ์ในการปกครอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมนั้น บุคคลย่อมมีหน้าที่ต้องปฏิบัติแตกต่างกันตามสถานภาพของตน ผู้ปกครองในฐานะเป็นผู้นำและเป็นศูนย์กลางของสังคม ทำหน้าที่บริหารราชการบ้านเมืองและบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราษฎร บทบาทของผู้ปกครองจึงมีอิทธิพลต่อความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงของสังคม เพราะหากผู้ปกครองไม่ปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ราษฎรและบ้านเมืองย่อมเดือดร้อน และในที่สุดอาจประสบภัยพิบัติดังที่เกิดขึ้นกับเมืองหลายเมือง

ข. การอุปถัมภ์และทำนุบำรุงพุทธศาสนา

ชาวล้านนามีโลกทัศน์ว่าผู้ปกครองที่เป็นธรรมราชาพึงอุปถัมภ์และทำนุบำรุงพุทธศาสนาด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง เช่น การสร้างและปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม การอุทิศที่ดิน แรงงานคน และสิ่งของ เพื่อเป็นทาน การดูแลราษฎรให้อยู่ในศีลธรรม เป็นต้น การปฏิบัติดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความชอบธรรมของผู้ปกครองในฐานะเป็นผู้บำรุงและคุ้มครองพุทธศาสนา ผู้ปกครองที่เป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนาจะได้รับการยกย่องอย่างมาก และเป็นที่ยอมรับของราษฎร อีกทั้งยังเป็นการเสริมสร้างบารมีของพระองค์ให้มากยิ่งขึ้น

ชาวล้านนามองว่าการอุปถัมภ์และทำนุบำรุงพุทธศาสนา จะเป็นการเชื่อมโยงผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองเข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดการทำบุญกุศลร่วมกันในฐานะที่ผู้ปกครองเป็นผู้อุทิศและผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ส่วนราษฎรได้ร่วมทำบุญหรือมีเจตน์นั้นก็เป็นแรงงานที่ทำงานให้แก่พุทธศาสนา ดังนั้นจึงได้รับอานิสงส์เช่นเดียวกัน การร่วมมือกันของกลุ่มคนทุกฝ่ายโดยมีพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลาง จะนำไปสู่ความสัมพันธ์ใกล้ชิดอันทำให้เกิดความสามัคคี และมีผลต่อความมั่นคงของเมือง

การอุปถัมภ์และทำนุบำรุงพุทธศาสนา ปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษา ดังตัวอย่างเช่น ในตำนานสิงหนวัติกุมารที่กล่าวถึงการนำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานในสมัยพญาอชุตราชโดยพระมหากัสสปเถระและพระมหากัจจายนเถระ พญาอชุตราชทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระโกศและบูชาด้วยเครื่องสักการะทั้งปวง แล้วโปรดให้สร้างเจดีย์ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุนั้น ณ ดอยดินแดง อันเป็นที่อยู่แห่งหมูลาวจก และดอยกู่แก้ว พระองค์ทรงถวายเขตแดนและผู้คนไว้เพื่อดูแลรักษาพระบรมธาตุ ดังความปรากฏในหน้า 40-48

หรือในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ซึ่งกล่าวถึงการปรากฏของพระบรมสารีริกธาตุในสมัยพญาอาทิตย์ยราช พระองค์ทรงมีความเลื่อมใสศรัทธาโปรดให้จัดตกแต่งสถานที่อันจะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุ แล้วประดับด้วยดอกไม้ของหอม ธงทิว และเครื่องสักการบูชาทั้งปวง พระองค์ทรงกระทำการบูชาพระบรมธาตุ และให้ราษฎรจัดหาดอกไม้ธูปเทียนและเครื่องประดับต่าง ๆ เพื่อนำมาบูชาพระบรมธาตุนั้นด้วย การชักชวนให้ราษฎรรู้จักสร้างบุญกุศลและดำรงอยู่ในศีลธรรม เป็นพระราชกรณียกิจอันหนึ่งในฐานะที่พระองค์เป็นผู้ธำรงรักษาพุทธศาสนา ดังความปรากฏในหน้า 111-113

หรือในกรณีของพญามังรายในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนว่าแม้พระองค์จะทรงเป็นนักรบ แต่ขณะเดียวกันก็ทรงมีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ดังเห็นได้จากพระราชกรณียกิจทางด้านศาสนาของพระองค์ ดังเช่น

เมื่อพระมหาเถระนำพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาจากลังกาเพื่อถวายแด่พญามังราย พระองค์ทรงให้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในเจดีย์กานโถมองค์หนึ่ง และบรรจุไว้ในพระพุทธรูปอีกองค์หนึ่ง นอกจากนั้น พระองค์ยังถวายทองคำแด่พระมหาเถระเพื่อนำไปบูชาพระศรีมหาโพธิ์ในเมืองลังกาด้วย

นอกจากนี้ พญามังรายยังทรงนำดินโพธิ์ซึ่งได้รับจากพระมหาเถระไปปลูกไว้ที่ทุ่งยาง เมืองฝาง ร่วน้าง และเวียงพันนาทะกานที่ละหนึ่งต้น และทรงนำดินโพธิ์ถวายพระมารดา เพื่อนำไปปลูกไว้แทนที่ต้นเดื่อในวัดกานโถม นอกจากนั้น พระองค์ยังทรงอุทิศสิ่งของและผู้คน เพื่อดูแลรักษาพุทธสถานนั้นด้วย ดังความปรากฏในหน้า 30-31

หรือการที่พระองค์ทรงให้ก่อเจดีย์กู่คำในเวียงกุมกาม เพื่อเป็นที่บูชาแก่ชาวเมือง ดังตัวอย่างความว่า

เจ้ามังรายว่า คูมาสร้างเวียงกุมกามเป็นที่เพ็งใจนัก ควรคู่จักก่อเจดีย์ไว้เป็นที่ไหว้แลบูชาดีชะแล...เจ้ามังรายจึงหื้อไพร่เอาดินหนองต่างมาก่อเจดีย์กู่คำวันนั้นแล

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 26)

หรือเมื่อพญามังรายทรงทราบว่ามีพระมหาเถระ 5 องค์ มาทำนักร้องอยู่ที่ได้ดินไม้เดื่อในเวียงกุมกาม จึงได้เสด็จไปนมัสการ พระมหาเถระได้แสดงธรรมแด่พระองค์ จนมีพระทัยเลื่อมใสศรัทธา โปรดให้สร้างพระพุทธรูปขนาดเท่าพระองค์ถวาย พระองค์ทรงอธิษฐานต่อพระพุทธรูป ขอให้ได้รับชัยชนะในการยกทัพไปเมืองหงสาวดีและเมืองอังวะ เมื่อกลับมาจะทรงสร้างวิหารเพื่อเป็นที่ประดิษฐานแด่พระพุทธรูปและสร้างเจดีย์เพื่อถวายแก่วัด ครั้นพระองค์ทรงยกทัพไปเมืองหงสาวดีและเมืองอังวะ ผู้ปกครองเมืองทั้งสองยอมอ่อนน้อมต่อพระองค์ พระองค์กลับมาได้ทรงให้สร้างวิหารและเจดีย์ถวายตามลำดับ ดังความปรากฏในหน้า 27 และ 29-30

จากตัวอย่างข้างต้นที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่าการอุปถัมภ์และทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นภารกิจสำคัญ และกลายเป็นประเพณีที่ผู้ปกครองต้องถือปฏิบัติ ชาวล้านนาเห็นว่าผู้ปกครองต้องส่งเสริมและเผยแผ่พุทธศาสนา การปฏิบัติดังกล่าวเป็นการสร้างความชอบธรรมแก่การปกครอง เมื่อผู้ปกครองใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือช่วยในการปกครอง ด้วยการสร้างศรัทธารวมจิตใจของผู้คน ศาสนวัตถุและศาสนสถานจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองเข้าด้วยกัน ช่วยให้ผู้ปกครองสามารถควบคุมคนกลุ่มต่าง ๆ ให้อยู่ได้ อำนาจ อันนำมาซึ่งความสงบสุขของบ้านเมือง

อาจกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์และศาสนา เป็นไปในทางเกื้อกูลซึ่งกันและกัน พุทธศาสนาส่งเสริมสถาบันกษัตริย์ให้มั่นคง ในทางกลับกัน การที่ผู้ปกครองอุปถัมภ์บำรุงพุทธศาสนาก็ชี้ให้เห็นถึงอำนาจ ความมั่งคั่งและความอุดมสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจ เหล่านี้ย่อมเป็นปัจจัยที่จะบำรุงพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรือง ชาวล้านนาเห็นความสำคัญของผู้ปกครองในการเป็นผู้รู้และประพฤติธรรม การอุปถัมภ์และทำนุบำรุงพุทธศาสนา เพราะการปฏิบัติดังกล่าวนอกจากจะทำให้พุทธศาสนาดำรงอยู่ตลอดไป ยังเป็นการสร้างความศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนาและผู้ปกครองให้เกิดแก่ราษฎรด้วยการประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดี ชาวล้านนามีโลกทัศน์ว่าการประกอบบุญกุศลด้วยการสนับสนุนและค้ำจุนพุทธศาสนาจะทำให้ได้รับอานิสงส์มาก ผู้ปกครองจึงเป็นผู้มีบารมี ย่อมเกิดในสถานภาพสูง และประสบความสำเร็จทุกประการ เพราะพระองค์เป็นผู้บำเพ็ญบุญกุศลไว้มากนั่นเอง

4.2.3 ผู้ปกครองเป็นผู้มีความสามารถทางการรบ

ผู้ปกครองทั้งมีความสามารถทางการรบเพื่อป้องกันบ้านเมือง ชาวล้านนาเห็นว่าการทำสงครามเป็นการแสดงพระปรีชาสามารถของผู้ปกครอง หากผู้ปกครองใดมีความสามารถ มีบุญญาธิการ ย่อมสามารถขยายอาณาเขตได้กว้างขวาง เมื่อผู้ปกครองถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ในการคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินของราษฎร ผู้ปกครองที่เป็นนักรบย่อมได้รับการยกย่องและเชื่อกันว่าจะสามารถคุ้มครองให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข นอกจากนี้ ผู้ปกครองยังสามารถรักษาฐานะและอำนาจให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคง

การกล่าวว่าผู้ปกครองมีความสามารถทางการรบ ปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษาอยู่หลายตอน ดังตัวอย่าง เช่น ในตำนานสิงหนวัติกุมาร ซึ่งกล่าวถึงสิงหนวัติกุมารว่า เมื่อพระองค์ทรงสร้างเมืองแล้ว ก็ได้รวบรวมชาวมลิกขุซึ่งอยู่กระจัดกระจายมาไว้ภายใต้การปกครอง พระองค์ทรงยกทัพไปปราบปรามพวกกรอมเมืองอุโมงคเสลาที่ไม่ยอมอ่อนน้อมสวามิภักดิ์ต่อพระองค์ ดังตัวอย่างข้อความว่า

เจ้าสิงหนวัติกุมารได้เป็นเจ้าเมืองนาคพันธุสิงหนวัตินครที่นั่นแล้ว ท่านก็มีอาญาใช้ไปเรียกร่องเอาขุนหลวงมลิกขุทั้งหลาย ให้เขามาสู่สมภารแห่งตน เสียแล...

...ท่านก็ยกเอาพละกำลังไปชนะเอาพระยาขอม แลเมืองอุโมงคเสลานครได้เข้ามาสู่สมภาร แต่นั่นแล

(ตำนานสิงหนวัติกุมาร, หน้า 32)

หรือในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงความสามารถทางการรบของพญาเจืองว่า ครั้งหนึ่งมีศึกเมืองแกวยกทัพเข้ามาประชิดเมืองเงินยาง เพื่อชิงนางอัวคำคอนเมืองราชิดาองค์ลาวขึ้นซึ่งเป็นพระเจ้าลุงของพระองค์ พระองค์ทรงยกพลเข้าปราบปรามเข้าศึกได้รับชัยชนะ จึงได้ครองราชย์สมบัติในเมืองเงินยางนั้น ต่อมาพระองค์ทรงยกทัพเข้าตีเมืองแกวได้อาณาเขตเมืองแกวทั้งหมด พญาต่างเมืองซึ่งนำโดยพระเจ้ากรุงจีน จึงมาประชุมกันกระทำพิธีปราบดาภิเษกพระองค์เป็นจักรราชในเมืองแกว ดังความปรากฏในหน้า 9-10

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ผู้ปกครองที่มีความสามารถทางการรบ จะได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีบารมีและมีอำนาจ จึงเป็นที่เกรงขามของเมืองใกล้เคียง ชาวล้านนามองว่าผู้ปกครองที่มีความสามารถย่อมเป็นที่ยกย่องและยอมรับของบ้านเมืองอื่น สามารถสร้างความมั่นคงและความเจริญรุ่งเรืองแก่เมืองได้ และยังคงสร้างความศรัทธาแก่ขุนนางข้าราชการและราษฎรให้มีความจงรักภักดีด้วย

ในกรณีของพญามังราย เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของผู้ปกครองที่มีความเข้มแข็งและมีความสามารถทางการรบ พระองค์ทรงมีพระทัยอย่างแรงกล้าที่จะรวบรวมเมืองต่าง ๆ ซึ่งเป็นอิสระแก่กันเข้าเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นแก่บ้านเมือง และยังความผาสุกแก่ราษฎรในภายหน้า พระองค์ทรงยกทัพไปรบกับเมืองต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกล มีเมืองบอบ เมืองไล่ เมืองเชียงคำ เมืองเชียงขวาง เป็นอาทิ ดังความในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 13-14

ข้อความนี้ อาจกล่าวได้ว่า ผู้ปกครองที่ดีต้องคำนึงถึงความอยู่เย็นเป็นสุขของราษฎร การทำสงครามไม่เพียงมีจุดมุ่งหมายเพื่อขยายหรือสร้างอำนาจของผู้ปกครอง แต่ยังเป็นการป้องกันเมืองไม่ให้ถูกรุกรานก่อน ในการทำสงครามฝ่ายชนะจะกวาดต้อนผู้คนของฝ่ายแพ็กลับยังเมืองของตน ผู้ปกครองที่สามารถครอบครองกำลังคนได้มากจึงเป็นผู้มีอำนาจ กำลังคนนี้มีความสำคัญในฐานะเป็นแรงงานของเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการทำสงคราม ฝ่ายที่มีกำลังมากกว่าย่อมมีโอกาสได้รับชัยชนะ

ในการทำสงครามนั้น ชาวล้านนายังเห็นว่าความรอบคอบและมีสติปัญญาเป็นสิ่งสำคัญ ผู้ปกครองนอกจากต้องมีความสามารถทางการรบ ยังต้องมีสติปัญญาและรอบรู้ในศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกด้วย

ในตำนานที่นำมาศึกษา มีหลายตอนซึ่งกล่าวถึงการใช้กลยุทธ์ในการทำสงครามของผู้ปกครอง เช่น ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย กล่าวถึงการทำสงครามระหว่างเมืองละโว้กับเมืองหริภุญไชยในสมัยหนึ่งว่า ครั้งนั้น พญาอาทิตย์ราชาผู้ปกครองเมืองหริภุญไชย ทรงปรารถนาจะแผ่เดชานุภาพให้ปรากฏ จึงยกทัพไปกระทำยุทธสงครามกับ

พระเจ้าละไว้ พระเจ้าละไว้ทรงเห็นว่าหากกระทำสงครามยุทธอาจต้องพ่ายแพ้ จึงชักชวนให้ทั้งสองฝ่ายมากระทำสงครามโดยธรรมยุทธเพื่อให้เป็นเกียรติแก่ผู้ชนะ พระเจ้าละไว้ทรงออกอุบายให้ก่อกองพระเจดีย์แข่งขันกัน ฝ่ายใดเสร็จก่อนเป็นผู้ชนะ ข้างฝ่ายพระเจ้าละไว้ก่อเจดีย์ด้วยไม้ไผ่หุ้มผ้าขาว ทาน้ำปูนทับ แล้วยกขึ้นต่อยอดกับเจดีย์อิฐ จึงสำเร็จก่อนและได้เป็นฝ่ายชนะ ดังความปรากฏในหน้า 84

และเมื่อราชบุตรพระเจ้าละไว้ได้ยกทัพไปตีเมืองหริภุญไชยกลับคืน พญาอาทิตยราชก็ใช้อุบายอย่างเดียวกันนี้ คือทำให้ขุดสระด้วยด้ามหอกแข่งกัน พญาอาทิตยราชให้ไพร่พลขุดสระในเวลากลางวันด้วยหอก ครั้นกลางคืนขุดด้วยจอบเสียมก็ขุดสระได้ลึกกว่า จึงเป็นฝ่ายชนะ ดังความปรากฏในหน้า 87-88

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ สะท้อนให้เห็นว่าความมีสติปัญญาเป็นสิ่งประเสริฐ เพราะช่วยให้สามารถแก้ไขปัญหาได้ลุล่วง ชาวล้านนาเชื่อว่าผู้ปกครองเป็นผู้มีบารมีมาก แต่การที่บ้านเมืองประสบภัยอันนำมาซึ่งความทุกข์ร้อนของราษฎร อาจแสดงว่าผู้ปกครองมีบุญลดน้อยลง จึงต้องบำเพ็ญบุญกุศลให้เพิ่มพูนขึ้น การทำสงครามที่ปรากฏในตัวอย่างนี้ จะเห็นได้ว่า นอกจากไม่ต้องสูญเสียกำลังคน ขณะเดียวกันยังได้อานิสงส์จากการสร้างศาสนสถานซึ่งถือว่าเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ นอกจากนี้ การกล่าวถึงการขุดสระแข่งกันก็ยังแสดงให้เห็นว่า นอกจากผู้ปกครองจะเป็นผู้นำในการทำสงคราม ยังคำนึงถึงทุกข์สุขของราษฎร เพราะการขุดคูและสระน้ำจะมีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของราษฎรอย่างมาก

อาจกล่าวได้ว่า ความมีปัญญาและบารมีเป็นสิ่งที่ควบคู่และส่งเสริมความสามารถทางการรบของผู้ปกครอง อนึ่ง ขุนนางข้าราชการทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของผู้ปกครองในกิจการต่าง ๆ เป็นผู้ที่ถูกปกครองไว้วางใจให้ปฏิบัติราชการบ้านเมือง การมีขุนนางข้าราชการเป็นผู้มีสติปัญญา จะเป็นการส่งเสริมอำนาจของผู้ปกครองให้มั่นคง และทำให้บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง ในทางตรงข้าม หากขุนนางข้าราชการขาดความซื่อสัตย์และจงรักภักดี ก็อาจทำให้บ้านเมืองประสบภัยพิบัติดังที่เกิดขึ้นกับเมืองหริภุญไชย

5. โลกทัศน์ที่มีต่อแนวทางในการดำเนินชีวิต

ในคำจำกัดความของผู้วิจัย แนวทางในการดำเนินชีวิตมีความหมายถึงการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม ทั้งนี้เพราะมนุษย์ไม่สามารถอาศัยอยู่โดยลำพัง ความจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกันทำให้มนุษย์รู้จักสร้างความสัมพันธ์ต่อกัน อาจปรากฏในลักษณะของการร่วมมือกันหรือการขัดแย้งกัน ซึ่งเป็นลักษณะธรรมชาติของสังคมมนุษย์ ในตำนานจำนวน 4 เรื่องที่นำมาศึกษา ได้แก่ ตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานสิงหนวัติกุมาร ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดาร

เมืองหริภุญไชย และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ปรากฏโลกทัศน์ที่มีต่อแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยสะท้อนให้เห็นว่า ชาวล้านนาดำเนินชีวิตโดยปฏิบัติตามหลักจริยธรรมทางพุทธศาสนา นั่นก็คือ การยึดถือคุณธรรมและศีลธรรมในการดำรงชีวิต อันแสดงให้เห็นแนวทางการดำเนินชีวิตของผู้คน ซึ่งดำเนินไปภายใต้อิทธิพลของแนวความคิดทางพุทธศาสนาและแนวความเชื่อแบบเดิมซึ่งเป็นแนวความเชื่อพื้นฐานของสังคม โดยมีแนวความคิดทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

จริยธรรม หมายถึง ธรรมชาติหรือหลักธรรมที่บุคคลควรประพฤติ เป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางร่างกายในลักษณะที่พึงงามถูกต้องอันเป็นสิ่งที่ประสงค์ของสังคม และจริยธรรมจะมีได้ต้องอาศัยหลักคำสอนทางศาสนา อันได้แก่ ศีล หมายถึง หลักหรือกฎเกณฑ์การประพฤติปฏิบัติเพื่อดัดหรือฝึกหัดกายและวาจาให้เรียบร้อย ให้เป็นปกติ กล่าวคือ จะพูดหรือทำอะไรให้เป็นไปตามปกติ อย่าให้ผิดปกติ (ผิดศีล) เช่น พูดให้ถูกต้อง ให้เป็นธรรม กระทำให้ถูกต้อง ให้เป็นธรรม เมื่อพูดหรือกระทำถูกต้อง เป็นธรรม ย่อมมีความสุข ความสบายเยือกเย็นและไม่เดือดร้อนดังกล่าว จึงเป็นผลของการมีศีลหรือเป็นผลแห่งการมีคุณธรรมในจิตใจ เมื่อมีคุณธรรมในจิตใจแล้ว ก็เป็นเหตุให้ประพฤติจริยธรรมได้ถูกต้อง ดังนั้น คุณธรรมและศีลจึงเป็นโครงสร้างของจริยธรรม (บุญมี แท่นแก้ว, 2541, หน้า 1)

ชาวล้านนายึดถือคุณธรรมและศีลธรรมในการดำเนินชีวิต การปฏิบัติดังกล่าวมุ่งให้เห็นผลในชีวิตนี้ คือการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ในตำนานจำนวน 4 เรื่องที่นำมาศึกษา ปรากฏโลกทัศน์ที่มีต่อแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยสะท้อนออกมาเป็นจริยธรรมที่บุคคลพึงยึดถือปฏิบัติ ที่สำคัญได้แก่

ก. ความกตัญญูกตเวที

ข. การเคารพผู้ควรเคารพ

ค. ความมีสัจย์

ง. ความสามัคคี

จ. ความเอื้อเฟื้อ

ดังปรากฏผลการวิเคราะห์ดังนี้

ก. ความกตัญญูกตเวที ได้แก่ การรู้บุญคุณและตอบแทนบุญคุณต่อบุพการีและผู้มีคุณ อาจกระทำได้ด้วยการบำรุงเลี้ยงดู การให้ทรัพย์สินหรือสิ่งของ การดำรงวงศ์สกุล การอุทิศส่วนกุศล การเคารพเชื่อฟังในคำสั่งสอน เป็นอาทิ ความกตัญญูกตเวทีเป็นพื้นฐานแห่งความดีงาม ชาวล้านนาได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นผู้มีความกตัญญู จนถือเป็นธรรมเนียมที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา ชาวล้านนาเชื่อว่าผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทีย่อมเป็นผู้มีคุณธรรมและเป็นที่รักของผู้อื่น และหากอยู่ในสังคมใดสังคมนั้นก็มีความเจริญรุ่งเรืองและสงบสุข

ในตำนานที่นำมาศึกษา พบว่าการแสดงความกตัญญูตเวทีต่อบุพการีและผู้มีคุณปรากฏทั้งในการปฏิบัติของผู้ปกครองและสามัญชนทั่วไป ดังตัวอย่างในตำนานสิงหนวัติกุมาร ที่กล่าวถึงการแสดงความกตัญญูตเวทีของนางปทุมวดี ด้วยการเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของพระฤๅษีผู้เป็นบิดา นางได้นำทองมาหล่อเป็นรูปเคารพของมารดา แล้วกราบไหว้บูชา นางก็ได้รับความสำเร็จทุกประการ ดังตัวอย่างข้อความว่า

ส่วนว่านางปทุมวดีก็หาช่างคำมาหล่อให้เป็นลูกกวางแล้ว ก็แบ่งมณฑปไว้บนหัว แล้วไหว้บูชาทุกเช้าค่ำ สมมุติเป็นแม่แห่งตนแล ด้วยเหตุนางคบค้ายังคำฤๅษีเจ้าตนพ่อและแม่กวางค่านั้น นางก็สมฤทธิ์ทุกประการแล

(ตำนานสิงหนวัติกุมาร, หน้า 37)

จากข้อความข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า ผู้มีความกตัญญูตเวทีต่อบุพการีซึ่งถือว่า เป็นผู้ที่มีพระคุณสูงสุดย่อมได้รับสิ่งที่ตั้งามตอบแทน ความนี้ยังปรากฏในการแสดงธรรมของพระเถระแก่พระเจ้าอนันตยศ ซึ่งกล่าวว่า การแสดงความกตัญญูต่อบุพการีเป็นสิ่งประเสริฐ และจะนำความเจริญมาสู่ผู้กระทำทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เทพเจ้าย่อมยกย่องผู้มีความกตัญญู และผู้นั้นจะประสบแต่ความสุขและมีชีวิตถึงนิพพาน ดังความปรากฏในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชยหน้า 63

หรือในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย กล่าวถึงการแสดงความกตัญญูตเวทีของพระเจ้ามหันตยศและพระเจ้าอนันตยศซึ่งเป็นราชโอรสของพระนางจามเทวีว่า พระเจ้าอนันตยศทรงบำรุงเลี้ยงดูพระมารดา โปรดให้ก่อสร้างปราสาทราชวังเพื่อเป็นที่ประทับ แล้วกระทำพิธีอภิเษกพระมารดาเป็นผู้ปกครองบ้านเมือง พระองค์ทรงระลึกถึงพระคุณของพระมารดา เมื่อพระองค์ได้ปกครองบ้านเมือง จึงทรงปรารถนาที่จะถวายบ้านเมืองและทรัพย์สมบัติทั้งหมดเพื่อตอบสนองคุณ ดังความปรากฏในหน้า 60

ส่วนพระเจ้ามหันตยศแสดงความกตัญญูตเวทีต่อพระมารดาด้วยการปฏิบัติและดูแลเอาใจใส่ในทุกข์สุข เมื่อพระนางสิ้นพระชนม์ พระองค์ก็ทรงจัดพิธีศพและกระทำบุญอุทิศส่วนกุศลถวาย ดังความปรากฏในหน้า 69

ในข้อความข้างต้นที่กล่าวมา ชี้ให้เห็นว่าการแสดงความกตัญญูตเวทีต่อบุพการีเป็นหน้าที่ของบุตรที่ดี โดยเฉพาะผู้ปกครองต้องปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ราษฎร การแสดงความกตัญญูตเวทีที่สามารถกระทำในขณะที่บุพการียังมีชีวิตอยู่ และการทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่บุพการีเมื่อหาชีวิตไม่แล้ว ก็ถือเป็นความกตัญญูเช่นเดียวกัน ดังตัวอย่างเช่น

ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงพญาไชยสงครามว่าทรงปฏิบัติต่อพระบิดาคือพญามังราย ด้วยการอยู่ดูแลรักษาเมื่อพระบิดาทรงประชวร และเมื่อพระบิดาสวรรคต พระองค์ได้โปรดให้สร้างเมรุปราสาท กระทำบุญอุทิศส่วนกุศล และสร้างเจดีย์บรรจุพระอัฐิ ดังตัวอย่างข้อความว่า

...เจ้าศรีขึ้นทรงช้างที่รักเลมือใจเขี้ยวมาทั้งคืน รอดเวียงกุมกามแล้ว คืออยู่รักษาอุปัฏฐากพ่อตน พยาธินั่นนัยน์ค้อยร้างภัย...

เจ้าพระญาไชยสงครามคั้นรู้ว่าพ่อตนจตุตติ...ค้ำสร้างแปลงยังวิมานเมรุปราสาทใส่คราบพ่อตน แล้วจะทำบุญที่หอทานเล็กซางกสงสการเผาเสียในกลางเวียงใหม่ แล้วค้ำก่อกุญจุกพ่อตนไว้ที่กลางเวียงใหม่กลางเวียงที่นั่น เอาไม้สรีมาปลูกไว้เหนือกุที่นั่น...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 43)

เช่นเดียวกับในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ซึ่งกล่าวถึง การที่ชาวเมืองหริภุญไชยว่าได้อพยพย้ายถิ่นฐานไปยังเมืองหงสาวดี หลังจากโรคราบาดสงบลง ชาวเมืองจึงอพยพกลับมาเมืองเดิม แต่ด้วยความผูกพันและระลึกถึงญาติที่ยังอยู่ในเมืองหงสาวดี เสมอ ชาวเมืองจึงนำกระตังใส่ข้าวปลาอาหารลอยไปตามน้ำ เพื่ออุทิศแก่ญาติในเมืองนั้นและปฏิบัติเป็นประเพณีสืบมา ดังตัวอย่างข้อความว่า

ด้วยเหตุที่ชนทั้งหลายซึ่งมาอยู่ในหริภุญไชยนครนี้แล้ว เมื่อระลึกถึงหมู่ญาติว่าตายายมารดาบิดาของเราอยู่ในหงสาวดีนครนั้นดังนี้ ครั้นถึงอภิลักขิตสมัยตามปีตามเดือนแล้ว ชนทั้งหลายนั้นก็ลอยขาทนียโภชนียาหารตามน้ำลงไปข้างใต้อุทิศไปให้แก่หมู่ญาติทั้งหลายเหล่านั้น...

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 81)

ตามตัวอย่างข้างต้นนี้ สะท้อนให้เห็นว่า ชาวล้านนามีความเชื่อว่าบรรพบุรุษที่เสียชีวิต วิญญาณยังไม่สิ้นสูญ แต่จะคอยปกปักรักษาบุคคลในครอบครัว การบูชาบรรพบุรุษ สะท้อนให้เห็นความรักและผูกพันระหว่างบรรพบุรุษที่ล่วงลับกับผู้ดำรงวงศ์ตระกูลที่ยังมีชีวิตอยู่ โดยหวังว่าผลแห่งการปฏิบัติจะมีอานิสงส์ช่วยให้วิญญาณได้รับบุญกุศล การบูชาบรรพบุรุษจึงเป็นการสำนึกและตอบแทนในคุณความดี เป็นการรักษาความสัมพันธ์ไม่ให้สูญสิ้นไป

การรู้จักบุญคุณและตอบแทนบุญคุณต่อบุพการีนับเป็นสิ่งประเสริฐสูงสุดที่ทุกคนในสังคมพึงปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม ในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม บางครั้งมนุษย์ยังได้รับความช่วยเหลือหรือจำเป็นต้องขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น ชาวล้านนามีความเห็นว่าความกตัญญูต่อบุพการีไม่เพียง

ปฏิบัติต่อบุพการี แต่ควรปฏิบัติต่อผู้มีคุณแก่เราด้วย ในตำนานที่นำมาศึกษา ได้พบลักษณะที่กล่าวมานี้อยู่หลายตอน

ดังตัวอย่างในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ตอนหนึ่งกล่าวว่า พระเจ้านันทยสทรงระลึกถึงบุคคลที่เคยให้ความอุปการะแก่พระองค์ และปรารถนาที่จะกระทำการตอบแทนของคุณแก่บุคคลเหล่านั้น พระองค์จึงทรงบูชาพระพรหมฤๅษีด้วยเครื่องสักการะต่าง ๆ และถวายทานและปัจจัยสี่แก่สมณพราหมณาจารย์ทั้งหลาย ดังความปรากฏในหน้า 55

การมีความกตัญญูตเวทีจึงเป็นการกระทำความดี ผู้กระทำความดีได้รับสิ่งที่ดีงาม และความเจริญเป็นผลตอบแทน ในทางตรงข้าม ผู้ที่มีความอกตัญญูโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อบุพการี ย่อมไม่ได้รับความช่วยเหลือและการยอมรับจากสังคม บุคคลนั้นจะต้องได้รับการลงโทษอย่างรุนแรง ดังเรื่องที่ลูกทูนตีแม่ แต่ผู้ปกครองหาทงพิจารณาในถ้อยคำของนางกลับตรัสว่าเป็นเรื่องธรรมดา เสมือนกังสดาลหากลูกคือบุตรไม่กระทบก็ย่อมไม่มีเสียง เทพดาทั้งหลายเมื่อได้ฟังคำตัดสินเช่นนี้ ก็พากันพิโรธ จึงบันดาลให้ฝูงชนที่ดีหนีออกเสียจากเมือง แล้วบันดาลให้น้ำท่วมเมืองทุดจมลง ดังความในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย หน้า 12-13

จากตัวอย่างดังกล่าว จะเห็นได้ว่า บุคคลที่มีความอกตัญญู ผลร้ายย่อมเกิดขึ้น แก่ตน แม้แต่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ไม่พิทักษ์รักษา ส่วนผู้ปกครองแม้ไม่ได้ทำความผิด แต่กลับเห็นผิดเป็นชอบ ก็เท่ากับเห็นว่าการไม่รู้จักรคุณและตอบแทนคุณเป็นสิ่งที่ดี ดังนั้น เมื่อผู้ปกครองซึ่งเป็น ศูนย์กลางของสังคมไม่ตั้งอยู่ในความชอบธรรม กระทำผิดจารีตประเพณีที่มีมาแต่เดิม เมืองก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้

ข. การเคารพผู้ควรเคารพ ได้แก่ การอ่อนน้อมเชื่อฟัง และปฏิบัติต่อผู้ควรเคารพ คือ ผู้ที่มีชาติวุฒิ วิทยวุฒิ และคุณวุฒิสูงกว่า ชาวล้านนาเชื่อว่าการเคารพผู้ควรเคารพถือเป็นสิริมงคลแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ ฉะนั้น บุคคลจึงควรแสดงความอ่อนน้อม ยกย่องนับถือ และเชื่อฟัง ทั้งนี้เพราะบุคคลเหล่านั้นเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยทรัพย์สมบัติและคุณสมบัติ คือความรู้และปัญญา

ในตำนานที่นำมาศึกษา พบการแสดงความเคารพผู้ที่ควรเคารพ นับตั้งแต่พระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ สมณพราหมณาจารย์ บุพการี ผู้ปกครอง ผู้มีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถ โดยแสดงให้เห็นทางพฤติกรรมต่าง ๆ ดังปรากฏอยู่ในตำนานหลายตอน

ชาวล้านนาปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยการบูชาด้วยความเคารพ ชาวล้านนานับถือพระรัตนตรัยเป็นสิ่งเคารพสูงสุด แม้ก่อนที่จะมีการอธิษฐาน ก็ต้องระลึกถึงพระรัตนตรัยก่อน ด้วยเชื่อว่าการแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัยถือเป็นสิริมงคล จะทำให้ประสบความสำเร็จสม

ปรารภนา ดังตัวอย่าง เช่น ในตำนานสุวรรณโคมคำ กล่าวว่าเมื่อไอยะมหาเสนาธิบดียังมาอยู่
เมืองอินทปัฐฐานเพื่อเยือนบ้านเมืองเดิม ครั้นทราบเหตุการณ์ที่ราชิดาและนัสดาถูกปล่อยแพ ก็
เสียพระทัยเสด็จกลับคืนสู่นคร แล้วจัดการสักการบูชาพระรัตนตรัยและเทพยดาอารักษ์ ด้วย
การปักเสาดามประทีปโคมทองบูชาทุกท่อน้ำ อธิษฐานขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษาราชิดาและ
นัสดา อย่าให้มีอันตราย ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ไอยะมหาเสนาธิบดียุใหญ่ก็ให้ชายา โอรสธิดา บริษัท นัสดา และบริวาร
ทั้งหลายชวนขวายหาน้ำมัน น้ำผึ้ง ข้าวตอก ดอกไม้ ภูบเทียมน...และถวายข้าวตอกดอกไม้
หวานไว้เพื่อถวายพระรัตนตรัย มีพระสัพพัญญูพุทธเจ้าเป็นประธาน ตั้งสัตยาธิษฐาน
ปรารภนาว่า ด้วยเดชที่ข้าพเจ้าทั้งหลายได้กระทำสักการบูชาพระรัตนตรัย มีพระศรีสัพพัญญู
พุทธเจ้าเป็นประธาน ขอจงให้...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 188)

นอกจากชาวล้านนาจะเคารพพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งแล้ว ยังเคารพผู้มีอาวุโสโดย
ทั่วไป ชาวล้านนาเชื่อว่าผู้มีอาวุโสเป็นผู้มีประสบการณ์ชีวิตมาก ย่อมรู้เห็นและเข้าใจสิ่งต่าง ๆ
ดังนั้น คำสั่งสอนแนะนำของผู้อาวุโสจึงมีความถูกต้องดีงามสมควรที่จะต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตาม
ผู้มีอาวุโสมักเป็นบุคคลที่ได้รับความเคารพนับถือจากสังคมเสมอ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในตำนาน
สิงหนวัติกุมารซึ่งกล่าวถึงการที่เมืองโยนกพังทลายจมลงในน้ำ เพราะชาวเมืองกินเนื้อปลาไหลเผือก
เหลืออยู่แต่เรือนหญิงหม้ายหลังเดียว ชาวเมืองที่ยังมีชีวิตอยู่จึงได้นำหญิงหม้ายนี้ไปเลี้ยงดู ดัง
ตัวอย่างข้อความว่า

เมื่อนั้นเขาใจทนากันว่า ประมาณคนเผ่านี้ผิดแพ้นอ บัควรเราจักประมาทว่า
ดังนั้นแล้ว เขาก็พร้อมกันเอายายเผ่าผู้นั้นไปเลี้ยงดูเสียให้บริบูรณ์...

(ตำนานสิงหนวัติกุมาร, หน้า 971)

จากข้อความตามที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าผู้มีอาวุโสเป็นผู้มีดี เพราะสามารถ
รอดพ้นจากอันตราย ผู้อาวุโสเป็นผู้รู้ถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมาในอดีตมาก ฉะนั้น จึงเป็นบุคคลที่ควร
เชื่อถือและยกย่องเชิดชู การปฏิบัติต่อผู้มีอาวุโสด้วยการดูแลเอาใจใส่ย่อมเป็นการกระทำที่ถูกต้อง
ดีงาม ซึ่งก็สอดคล้องกับหลักธรรมในพุทธศาสนา

เช่นเดียวกับในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ที่กล่าวถึง
การทำสงครามระหว่างเมืองละโว้และหริภุญไชย ฝ่ายเมืองละโว้ได้ทำอุบายโดยจัดพิธีบวงสรวง
และอัญเชิญเทพยดาที่อารักษ์เมืองให้ไปเผาไถซึ่งรักษาเมืองหริภุญไชย แม้ว่าไถเมืองหริภุญไชย

จะมีฤทธิ์มาก แต่ก็ยังแพ้อาร์กซ์เมืองละโว้ซึ่งเป็นผู้ที่เกิดก่อน ย่อมมีความรู้รอบและฉลาดกว่า ดังตัวอย่างข้อความว่า

ไก่ที่รักษาพระนครหริปุญไชยนั่น ถึงจะมีฤทธิ์อำนาจ ก็เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ ไม่เป็นแก่นสารเหลือเกินนัก แต่ก็จะไม่ฉลาดไปในสิ่งทั้งปวง ส่วนเทพยดาที่รักษาพระนครของเราได้อุบัติบังเกิดขึ้นนานแล้ว แลฉลาดในคุณแลโทษวิเศษกว่า...

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริปุญไชย, หน้า 98)

ข้อความนี้ สะท้อนให้เห็นว่า ชาวล้านนามีความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อดังกล่าวมีความสำคัญและมีอำนาจเหนือมนุษย์ มนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพิงและขอความช่วยเหลือด้วยการกราบไหว้บูชา นอกจากนี้ การให้แง่คิดว่าไม่ควรประมาทในผู้อาวุโส ยังแสดงให้เห็นว่าชาวล้านนามองความสำคัญของความมีอาวุโสว่าดีกว่า เพราะผู้อาวุโสเป็นผู้มีวัยสูง ย่อมมีประสบการณ์ มีความรอบรู้และรอบคอบมากกว่าผู้น้อย ซึ่งแม้มีความสามารถแต่ยังขาดประสบการณ์

ชาวล้านนาให้ความสำคัญต่อความมีอาวุโสเป็นอย่างมาก ยังสะท้อนให้เห็นจากการขึ้นครองราชย์ของผู้ปกครอง ซึ่งผู้ปกครองมักจะมอบบ้านเมืองให้โอรสองค์ที่หนึ่ง ส่วนโอรสองค์ต่อ ๆ มา ต้องแยกย้ายกันไปแสวงหาถิ่นฐานสร้างบ้านเมืองหรือไปครอบครองเมืองอื่น ๆ ดังที่ปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษาอยู่หลายตอน เช่น ในตำนานสุวรรณโคมคำ ได้กล่าวถึงผู้ปกครองเมืองโพธิสาร ว่าทรงยกบ้านเมืองให้โอรสองค์แรก คือองค์อินทวรวงศาปกครอง แล้วทรงแต่งตั้งโอรสองค์ที่สอง คืออยะกุมารให้ดำรงตำแหน่งอัครมหาเสนาบดี เมื่อเวลาผ่านไป อยะกุมารได้รวบรวมบริวารเดินทางไปตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ เกาะแห่งหนึ่ง ดังความที่ปรากฏในหน้า 170-172

หรือในตำนานสิงหนวัติกุมาร ที่กล่าวถึงการที่ผู้ปกครองเมืองไทยเทศทรงจัดให้ราชโอรสและราชธิดาอภิเษกกัน แล้วทรงแต่งตั้งให้ราชโอรสและราชธิดาองค์โตปกครองเมืองนั้น ส่วนองค์อื่น ๆ ทรงแบ่งราชสมบัติให้และให้แยกย้ายไปสร้างบ้านเมืองใหม่ ดังความปรากฏในหน้า 27-28

หรือในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริปุญไชย ซึ่งกล่าวว่าพระนางจามเทวีทรงราชาภิเษกพระมหันตยสเป็นผู้ปกครองเมืองหริปุญไชย และพระอนันตยสเป็นอุปราช ดังตัวอย่างข้อความว่า

จำเดิมแต่กาลนั้นมา พระราชาก็มีศใหญ่ปรากฏแล้ว มีพระนามว่า พระเจ้ามหาราชผู้ครองหริปุญไชย ฝ่ายว่าพระอนันตยสกนิษฐา ก็ได้เป็นพระยาอุปราช พระราชา

ทั้งสององค์นั้น ก็ประเสริฐในประชุมชนจำเริญอยู่ได้...

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 48)

จากตัวอย่างความที่ยกมาทั้งหมดนี้ สะท้อนให้เห็นว่า ชาวล้านนาเคารพกันตามลำดับอาวุโส ความมีอาวุโสกว่ากำหนดให้ผู้เป็นพี่มีสิทธิในการสืบต่ออำนาจในวงศ์ตระกูล เพราะเป็นผู้มีวุฒิภาวะสูงกว่าจึงมีความเหมาะสม แต่ทุกคนก็มีสิทธิในการรับมรดกทรัพย์สินเท่าเทียมกัน การที่ผู้ปกครองเมืองได้จัดแบ่งให้ราชโอรสแยกย้ายออกไปสร้างเมืองใหม่ หรือปกครองเมืองอื่นที่อยู่ภายใต้อำนาจ ก็เพื่อเป็นการรักษาอำนาจของเมืองเดิมให้มั่นคง และลดความขัดแย้งที่อาจเกิดจากการแย่งชิงอำนาจภายในบ้านเมือง วิธีดังกล่าวเป็นการป้องกันความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างพี่น้อง ซึ่งถือเป็นการล่วงหน้าลดความอาวุโส อันจะนำไปสู่การทำลายความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน

การเคารพผู้มีอาวุโสแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้อ่อนน้อมของชาวล้านนา การที่ฝ่ายหนึ่งยอมอ่อนน้อมต่ออีกฝ่ายหนึ่งด้วยเหตุผลใดก็ตาม หากการปฏิบัติดังกล่าวสามารถทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุข ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีและควรประพฤติปฏิบัติ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงเมื่อพญามังรายทรงยกทัพไปรบกับพญางำเมืองแห่งเมืองพะเยา ฝ่ายพญางำเมืองทรงทราบก็ได้ยกทัพออกมาต้อนรับโดยมิได้ต่อสู้รบ พร้อมกับได้ยกผู้คนจำนวนหนึ่งแก่พญามังราย การปฏิบัติดังกล่าวทำให้ผู้ปกครองทั้งสองเมืองเป็นไมตรีกันตั้งแต่นั้น นอกจากนี้ พญามังรายยังทรงยกทัพไปเมืองหงสาวดีและเมืองพุกามตามลำดับ ผู้ปกครองเมืองทั้งสองทราบข่าวได้ทรงแต่งเครื่องบรรณาการมาถวายเพื่อขอเป็นไมตรี ผู้ปกครองทั้งสามเมืองจึงเป็นไมตรีต่อกัน ดังความปรากฏในหน้า 27, 29 และ 37

ตัวอย่างทั้งหมดนี้ อธิบายได้ว่า ชาวล้านนามีความเชื่อและยอมรับในฐานะที่แตกต่างกันของบุคคลว่าเป็นผลมาจากการประกอบคุณศลกรรม ผู้กระทำความดีมามากจึงเป็นผู้มีอำนาจมาก และเป็นที่ยำเกรงแก่ผู้มีอำนาจน้อยกว่า อย่างไรก็ตาม การยอมรับอำนาจนั้นและปฏิบัติต่อผู้มีอำนาจด้วยความเคารพอาจไม่ใช่ความเกรงกลัว แต่เป็นการแสดงความนับถือในความดี ความมีบุญบารมี และความสามารถ ฉะนั้น ผู้มีดีจึงเป็นผู้ควรให้ความยกย่อง การมีความเคารพต่อกันจะช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะผู้ที่เหนือกว่าย่อมเมตตาต่อผู้น้อย ส่วนผู้น้อยก็ได้พึงพาอาศัย ทำให้เกิดการช่วยเหลือกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน

ค. ความมีสัจย์ ได้แก่ การมีความจริงใจและความซื่อสัตย์สุจริต ทั้งต่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง ต่อหน้าที่ความรับผิดชอบ และต่อวาทะ การประพฤติชอบด้วยการรักษาสัจย์ ทำให้ผู้ประพฤติได้รับประโยชน์สุข และเป็นเครื่องส่งเสริมชีวิตให้มีความดีงาม สังคมมีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ชาวล้านนาเห็นว่าผู้ที่ต้องการความก้าวหน้าจะต้องรักษาความสัตย์ไว้ โดยเฉพาะความสัตย์ต่อหน้าที่ที่รับผิดชอบ ชาวล้านนาให้ความสำคัญต่อการสำนึกในหน้าที่และปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเที่ยงธรรม ปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษา เช่น การกล่าวว่าผู้ปกครองมีหน้าที่ต้องทำนุบำรุงบ้านเมือง บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชน เพราะฉะนั้นการปฏิบัติกิจอันเป็นหน้าที่ผู้ปกครองจึงต้องกระทำโดยชอบธรรม ไม่เช่นนั้นผลร้ายย่อมเกิดขึ้นตามมา

ดังตัวอย่างในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ซึ่งกล่าวว่าผู้ปกครอง คือ พระเจ้ากนกนาถราชและพระเจ้ากนกโรจราช พิจารณาคดีลูกตีแม่ว่าเป็นเรื่องธรรมดา เปรียบเสมือนระฆัง หากลูกคือบุตรไม่กระทบแล้ว เสียงย่อมไม่ปรากฏ ดังนั้นการที่ลูกตีแม่ย่อมหาความผิดไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ เมื่อเทพยดาได้ฟังคำตัดสินเช่นนั้น ก็พากันพิโรธแก่ผู้ปกครองและหมู่อำมาตย์ราชมนตรี บันดาลให้น้ำท่วมเมืองหริภุญไชย ดังที่ปรากฏความในหน้า 12-13 และ 15-16

จากตัวอย่างที่กล่าวมานี้ ชี้ให้เห็นความเชื่อว่า การที่ผู้ปกครองมีราชจริยวัตรไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม กล่าวคือ ขาดความเอาใจใส่ในราษฎร พินาศาคดีความอย่างไม่ยุติธรรมแล้ว จะเกิดผลร้ายต่อบ้านเมืองอย่างมาก

อนึ่ง ขุนนางข้าราชการมีหน้าที่ช่วยเหลือในการปกครองบ้านเมืองและทำงานตามทีผู้ปกครองมอบหมาย หากขุนนางข้าราชการไม่ได้เป็นที่ปรึกษาที่ดี กลับกล่าวสนับสนุนผู้ปกครองในทางมิชอบ เพราะฉะนั้น การที่ผู้รักษากบ้านเมืองไม่ปฏิบัติอยู่ในความชอบธรรม บ้านเมืองจึงไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ขุนนางข้าราชการจึงต้องเป็นผู้มีคุณธรรม มีความสำนึกในหน้าที่ และความจงรักภักดีในทางที่ถูกต้องต่อผู้ปกครอง ชาวล้านนาเห็นว่าการปฏิบัติหน้าที่อย่างถูกต้องย่อมเกิดผลดีทั้งต่อผู้ปฏิบัติ อีกทั้งยังสร้างประโยชน์และความเป็นธรรมแก่สังคม

ดังตัวอย่างเช่น ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงการมีความสัตย์ต่อหน้าที่ของอ้ายฟ้า นั่นก็คือ การทำอุบายเข้ามาฝากตัวกับพญายีบาผู้ปกครองเมืองหริภุญไชย แล้วทำให้ชาวเมืองขาดความสามัคคีและไม่จงรักภักดีต่อผู้ปกครองของตน เป็นเหตุให้พญามังรายสามารถยกทัพ เข้ายึดเมืองหริภุญไชยได้โดยง่าย การกระทำความชอบครั้งนี้ทำให้อ้ายฟ้าได้รับบำเหน็จรางวัล และได้เป็นผู้ปกครองเมืองหริภุญไชยต่อมา ดังตัวอย่างข้อความว่า

...คันทว่าพระญามังรายได้เข้าอยู่เสวยราชสมบัติในเมืองละพูนแล้ว คหือขึ้น
ลูกเมีย ครอบครัวข้าวของเงินคำแก่อ้ายฟ้า แล้วเข้าปะทานรางวัลข้าวของสมบัติยิ่งกว่า
เกล้าหั้นแล

...เจ้าพระญามังรายปลงบ้านเวนเมืองละพูนหื้อขุนฟ้าเปนพระญากินเมือง
ละพูน แล้วคียกไฟตั้งเมืองแห่ง 1 ว่าจักสร้างเวียงอยู่...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 25)

หรือในกรณีของพญาคราม พระองค์ได้รับคำสั่งจากพญามังรายให้ยกทัพไป
ตั้งรับทัพของพญาเบิกโอรสของพญาฮิบาที่จะยกมา พญาครามทรงจัดทัพตามรับสั่งของพญา
มังราย แล้วอาสาออกไปรบกับทัพของฝ่ายข้าศึก ทัพทั้งสองฝ่ายสู้รบกันเป็นสามารบ ในที่สุด
ทัพพญาเบิกก็พ่ายแพ้ พญาเบิกถูกปลงพระชนม์ ส่วนพญาฮิบาเสด็จหนีไปยังเมืองสองแคว
พญามังรายทรงสถาปนาพญาครามเป็นพญาไชยสงครามปกครองเมืองเชียงรายและเชียงดาว
ส่วนไพร่พลที่ติดตามไปในการสงครามก็ได้รับมอบรางวัลตามควรแก่ความชอบนั้น ดังตัวอย่าง
ข้อความว่า

...เจ้ามังรายคหือลูกตนนั่งอยู่เหนืออาสนนา หื้อเปนที่อุปปราชาหั้นแล เจ้ามังราย
ยินดีเชิงลูกตนกับทั้งขุนบ้านขุนเมืองชู้ตน คหือตีกลองอุ่นเมืองทั่วเวียงเชียงใหม่แลกุมกาม 7
วัน 7 คืน เลี้ยงดูหมุริพลทั้งมวลชู้ตน คหือรางวัลคำใส่แขนแขวนใส่ก้อย แลผ้าเสื้อหื้อแก่
ขุนบ้านขุนเมืองชู้ตน ส่วนไพร่ไททั้งหลาย เจ้าคหือข้าวของเงินคำของจ่ายหื้อพร้อมชู้ตน
บ่เสสสะหลอลักคน ส่วนตนเจ้าพระญาครามนั้น เจ้ามังรายคหือเมืองเชียงดาวทั้งมวลเปน
รางวัล หื้อเปนที่จอดไผมาแต่เมืองเชียงใหม่แลเมืองเชียงราย แล้วคหือเมียนาง 4 คน
ช้างพลาย 4 ตัว ช้างพัง 4 ตัว ม้าเถิก 4 ม้าแม่ 4 เครื่องคำชู้ตัว ชันคำ น้ำตันคำ
คะเดินมล้ำคำ กับสุริยนนตรี...แล้วเจ้ามังรายคหือปลงพระนามขึ้นชื่อลูกตนว่า เจ้าพระญา
ไชยสงคราม วันนั้นแล...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 41)

จากความที่บรรยายมาทั้งหมดนี้ เป็นการย้ำให้เห็นชัดเจนว่า การเป็นผู้มี
ความสัตย์ต่อหน้าที่ก่อให้เกิดผลดีทั้งต่อสังคมและตนเอง เมื่อขุนนางข้าราชการไดปฏิบัติกรงาน
ชอบ ก็จะได้รับรางวัล ตลอดจนยศฐาบรรดาศักดิ์ตอบแทนตามฐานะและความสามารถ โดยเฉพาะ
ผู้มีความสามารถทางการรบ จะได้รับการเลื่อนฐานะให้สูงขึ้น ชาวล้านนาเห็นว่าผู้ได้ปกครอง
ไม่ว่าข้าราชการขุนนางหรือราษฎร พึงมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อผู้ปกครองและบ้านเมือง โดย

ปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความเอาใจใส่ จะทำให้ชีวิตมีความเจริญรุ่งเรือง มีความก้าวหน้า ทั้งยังได้รับการสรรเสริญยกย่อง ในทางตรงกันข้าม การขาดความสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบ ของผู้มีหน้าที่ปกครองและบริหารบ้านเมือง รวมถึงการขาดความซื่อสัตย์จงรักภักดีของราษฎร ก็อาจนำภัยพิบัติมาสู่บ้านเมืองได้ เพราะฉะนั้น บุคคลจึงควรรู้จักสำนึกในฐานะหน้าที่และมีความสัตย์ต่อหน้าที่ อันจะนำมาซึ่งความไว้วางใจกัน ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุข

นอกจากความสัตย์ต่อหน้าที่ ชาวล้านนายังถือความซื่อตรงต่อบุคคล โดยเฉพาะ การรักษาวาจา ดังตัวอย่างที่ปรากฏในตำนานสุวรรณโคมคำ ซึ่งกล่าวถึงการทะเลาะวิวาทของ พญานาค 2 ตน ด้วยสาเหตุมาจากการแบ่งปันอาหาร พญาศรีสัตตนาครได้นำแบ่งปันเนื้อกฤษณกรแก่ พญาสุตตนาคร ฝ่ายพญาสุตตนาครก็แบ่งเนื้อและหนังเม่นแก่สหายตนเช่นเดียวกัน ฝ่ายแรกเห็น เนื้อเม่นนั้นมีน้อย ก็บังเกิดโทสะ จึงยกบริวารมากกระทำยุทธ แต่ด้วยเดชอำนาจความสัตย์ของ พญาสุตตนาคราช พญาศรีสัตตนาครจึงเป็นฝ่ายปราชัย ดังตัวอย่างข้อความว่า

ส่วนพญาศรีสัตตนาครเป็นผู้ที่หาความสัตย์มิได้ พลอยมากล่าวว่าพญาสุตตนาคร ผู้มีสัตย์ว่าหาสัตย์มิได้ ดังนั้นบริวารของตนก็พ่ายแพ้แก่บริวารของพญาสุตตนาคร ส่วนพญาสุตตนาครเห็นว่าพญาศรีสัตตนาครไม่สามารถจะต้านทานเอาชัยชนะแก่ตนได้ ดังนั้นก็พาบริวารขับไล่ พญาศรีสัตตนาครพร้อมบริวารไปถึงที่อยู่แห่งพญาศรีสัตตนาคร ฝ่ายพญาศรีสัตตนาครเห็นว่าพญาสุตตนาครพาบริวารตามมาถึงที่อยู่แห่งตนเช่นนั้น ก็พาบริวารคู่ควักพ่ายหนีออกไป...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 159-160)

จากข้อความนี้ ชี้ให้เห็นว่า ในการอยู่ร่วมกันในสังคมต้องรู้จักการไว้วางใจกัน พุดจริงต่อกัน ความไม่ไว้วางใจกันจะก่อให้เกิดความแคลงใจ สร้างความแตกร้างในสังคม การรู้จัก ระวังความโกรธเป็นสิ่งสำคัญ บุคคลไม่ควรแสดงออกในทางบาดหมางกัน เพราะจะทำให้ไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข โดยเฉพาะผู้นำของสังคม จะเห็นได้ว่า ผู้นำที่ไม่ดียอมทำให้ สังคมประสบความเลวร้าย เกิดสงครามจนผู้คนต้องพากันอพยพหลบหนี ในทางตรงข้าม ผลของการรักษาสัจจะจะทำให้ผู้นำพาผู้คนและสังคมรอดพ้นจากความวิบัติ

ง. ความสามัคคี ได้แก่ ความปรองดองกัน การร่วมแรงร่วมใจกันในการประกอบ กิจกรรมงานที่ต้องอาศัยความร่วมมือกัน ชาวล้านนาให้ความสำคัญแก่ความรักใคร่สามัคคีและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การที่ผู้คนมีความสามัคคียอมทำให้กิจการงานที่กระทำสำเร็จตาม ความมุ่งหมาย และหากขาดความสามัคคียอมนำมาสู่ความแตกแยกของหมู่คณะ ในตำนานที่ นำมาศึกษา พบการกล่าวถึงความสามัคคีว่าทำให้สามารถประกอบกิจการงานสำเร็จลุล่วง

ปรากฏอยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่ ความสามัคคีทางกาย และความสามัคคีทางใจ.

ความสามัคคีทางกาย คือ ความพร้อมเพรียงกันประกอบกิจการงานด้วยการร่วมแรงกาย เช่น การสร้างบ้านเมือง การทำสงคราม การสร้างเหมืองฝาย เป็นต้น ดังตัวอย่างในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ที่กล่าวถึงการสร้างเมืองหริภุญไชยว่า เกิดจากการร่วมมือของฤๅษีวาสุเทพ ฤๅษีสุกกทันต์ และฤๅษีสังขนาโลย โดยฤๅษีวาสุเทพและฤๅษีสุกกทันต์ได้ร่วมกันสำรวจสถานที่อันสมควรสร้างเมือง จากนั้น ฤๅษีทั้งสองได้ให้ทูตไปขอเปลือกสังข์จากฤๅษีสังขนาโลย ซึ่งให้นกหัตถิลิงค์ไปนำมาจากมหาสมุทร ฤๅษีทั้งสองได้ใช้ไม้เท้าขีดแผ่นดินเป็นวงไปตามฐานของเปลือกสังข์ ก็บังเกิดเป็นปราการเมือง มณเฑียรสถาน และสถานที่ต่าง ๆ ดังความปรากฏในหน้า 24-25

หรือในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งกล่าวว่าเมืองเชียงใหม่สามารถสร้างสำเร็จลงได้ เพราะความร่วมมือร่วมใจกันของผู้ปกครองทั้งสาม คือ พญามังราย พญาเจ้าเมือง และพญาร่วง ตำนานกล่าวถึงการที่พญามังรายได้เชิญผู้ปกครองทั้งสองเมืองมาเพื่อปรึกษาหารือถึงการวางผังฐานของเมือง ดังตัวอย่างข้อความว่า

...พระญาพ้อยรำเพิงว่า คุณจักล้างบ้านแปลงเมืองอันไหญ่แท้ ควรคู่ใช้ไฟเชิญเอาพระญาเจ้าเมือง พระญาร่วงอันเปนสหายคума ควรชะแลว่าอัน แล้วคู่ใช้ไฟเชิญเอาสหายตน คือพระญาเจ้าเมือง พระญาร่วง มานั้นแล

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 33)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า การสร้างเมืองหริภุญไชยและเมืองเชียงใหม่สำเร็จได้ด้วยการร่วมมือ ทั้งทางด้านกำลังกายและกำลังความคิดจากฤๅษีทั้งสามตนในการทำงาน ไต่ ๆ จำเป็นต้องอาศัยผู้มีความรู้และประสบการณ์เป็นผู้นำ มีการประสานกันทางด้านความคิด ช่วยเหลือปรึกษาหารือกัน ขณะเดียวกันก็ต้องมีความสามัคคีทางใจ คือ การร่วมแรงร่วมใจ ก็จะทำให้เกิดความพร้อมเพรียง อันมีผลให้การทำงานประสบความสำเร็จ ดังนั้น ใน การประกอบกิจการงานใดก็ตาม ความสามัคคีทั้งทางกายและใจต้องดำเนินควบคู่กันไปเสมอ

ส่วนความสามัคคีทางใจ คือ ความพร้อมเพรียงกันประกอบกิจการงานด้วยการร่วมแรงใจ การตั้งใจปรารถนาหรือร้องขอต่อสิ่งที่ดีกว่าศักดิ์สิทธิ์ เพื่อผลอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน แสดงให้เห็นถึงความสามัคคีทางใจ ซึ่งชาวล้านนาเชื่อว่าการอธิษฐานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะทำให้สมความปรารถนา โดยเฉพาะผู้ที่ประพฤติดี มีศีลธรรม ย่อมได้รับความช่วยเหลือคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ดังตัวอย่างที่ปรากฏในตำนานสุวรรณโคมคำ ซึ่งกล่าวว่าเมื่อเหล่าปฐมพราหมณ์ จุติไปพร้อมกันหมด ทำให้เกิดความมืดขึ้น บุตรของพราหมณ์ต่อ ๆ มา มีความกลัว จึงได้ พร้อมกันอธิษฐาน เพื่อขอให้ได้แสงสว่าง ด้วยเดชสัตยาธิษฐานอันเป็นผลมาจากการรักษาศีล ก็ ปรากฏพระอาทิตย์และพระจันทร์ขึ้น ดังความปรากฏในหน้า 142

การมีความศรัทธาเชื่อถือในสิ่งใดสิ่งหนึ่งร่วมกัน นอกจากนี้ยังเห็นได้จากการนับถือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ วิญญาณบรรพบุรุษ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประจำเมือง เป็นต้น หรือการสร้างความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุและผู้ปกครอง

ในกรณีการสถาปนาพระบรมธาตุ สะท้อนให้เห็นการร่วมมือและร่วมแรงใจ ระหว่างผู้ปกครองซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนา กับราษฎรที่เป็นผู้มีส่วนร่วมทำให้งานสำเร็จลุล่วง แม้กลุ่มชนทั้งสองจะมีฐานะและบทบาทแตกต่างกัน แต่การประกอบบุญกุศลร่วมกัน ด้วยมี เป้าหมายคือการได้รับอานิสงส์จากการทำบุญ ก็ทำให้ทั้งสองฝ่ายมีความใกล้ชิดกัน เสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีงามเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้เกิดขึ้น พระบรมธาตุเป็นศูนย์กลางความเชื่อของ ผู้คนและมีความสำคัญทางสังคม การสร้างพระบรมธาตุมีความสำคัญต่อการสร้างชุมชนและ การรวมกลุ่มผู้คนเข้าด้วยกัน เมื่อผู้ปกครองอุทิศที่ดิน แรงงาน และสิ่งของ เพื่อเป็นทานแก่พุทธ ศาสนา ทำให้เกิดเป็นชุมชนขึ้น พระบรมธาตุกลายเป็นสิ่งสักการะของคนที่มีความแตกต่างกัน ทางทั้งทางฐานะและเชื้อชาติ ทำหน้าที่เชื่อมโยงจิตใจของผู้คนเข้าด้วยกันภายใต้ผู้ปกครองคน เดียวกัน

การสร้างความคิดเรื่องผู้ปกครองนี้ มีผลต่อการสร้างศูนย์กลางอำนาจทาง การปกครอง คือทำให้เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เพราะฉะนั้น ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ที่ได้กล่าวว่า พญามังรายทรงรวบรวมเมืองต่าง ๆ ซึ่งเป็นอิสระแก่กันเข้าเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่ง อันเดียวกัน สร้างความเป็นปึกแผ่นแก่บ้านเมือง ก็ด้วยเหตุผลที่ว่า การที่บ้านเมืองมีผู้ปกครอง หลายคน ราษฎรย่อมอยู่ไม่เป็นสุข เมื่อต่างฝ่ายต่างยกย่องผู้ปกครองของตน ก็อาจนำไปสู่ การแตกความสามัคคี ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ท้าวได้ยินข่าวดาวสารว่า ท้าวพระญาอันอยู่ประเทศที่จิมไถเมืองตนชิงกัน ด้วยไพร่ไทที่ดินไร่นา ต่างคนต่างว่าหล้าเปนของตน ย่อมหื้อเปนทุกข์แก่ประชาชนราษฎร บ้านเมืองมากนัก ท้าวกระนิงว่า บ้านเมืองอันใดมีผู้เปนใหญ่หลายคน เปนทุกข์แก่ไพร่ไท มากนัก...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 12)

ตัวอย่างนี้สามารถยืนยันถึงความคิดข้างต้นได้เป็นอย่างดี ว่าผู้ปกครองเป็น ศูนย์รวมจิตใจ การที่ราษฎรมีความยึดมั่นต่อผู้ปกครองย่อมนำไปสู่ความสามัคคีอันมีส่วนทำให้ บ้านเมืองเป็นปึกแผ่นมั่นคง ในทางตรงข้าม หากขาดความสามัคคี ผลที่สุดก็ทำให้บ้านเมือง ประสบความพินาศ ดังกรณีเมืองหริภุญไชยที่พญายีบาผู้ปกครองไม่สามารถปกป้องเมือง จนต้อง พ่ายแพ้แก่ข้าศึกซึ่งมีจำนวนน้อย ก็เพราะราษฎรถูกยุยงให้เกิดความขัดแย้งแตกแยกและไม่เคารพ ผู้ปกครองของตนอีกต่อไป

๑. ความเอื้อเฟื้อ ได้แก่ การแสดงความช่วยเหลือ การแบ่งปัน และความเมตตา กรุณา ชาวล้านนามองว่าการแสดงความเอื้อเฟื้อก่อให้เกิดความร่วมมือ ความเข้าใจ และความเห็นอกเห็นใจกัน เพราะในการดำรงชีวิตมนุษย์ย่อมต้องการการพึ่งพาอาศัยกัน บางครั้ง มนุษย์ก็ช่วยเหลือผู้อื่น และบางโอกาสก็มีความจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่นเช่นกัน ผู้มีจิตใจเอื้อเฟื้อย่อมเป็นที่รักใคร่นับถือ ทำให้เกิดความเป็นไมตรีที่แน่นแฟ้น อันนำไปสู่ ความสามัคคีปรองดองกัน ก่อให้เกิดความดีงามและความสงบสุขในสังคม

ในตำนานที่นำมาศึกษา พบการแสดงความรักเอื้อเฟื้อปรากฏในบุคคลทุกชนชั้น เช่น ผู้ปกครองเอื้อเฟื้อต่อผู้ใต้ปกครอง และบุคคลทั่วไปเอื้อเฟื้อต่อบุคคลทั่วไป เป็นต้น การให้ ความเอื้อเฟื้อของผู้ปกครองหรือบุคคลทั่วไป นอกจากเป็นคุณธรรมและศีลธรรมที่มีอยู่ในบุคคล สำหรับผู้ปกครอง ยังถือเป็นหน้าที่ที่ต้องเอื้อเฟื้อและมีเมตตาซึ่งอาจไม่เฉพาะต่อผู้ใต้ปกครองเท่านั้น

ในส่วนของผู้ปกครอง ชาวล้านนาเห็นว่าผู้ปกครองควรเอื้อเฟื้อต่อผู้ใต้ปกครอง ด้วยการไม่กดขี่ข่มเหงเบียดเบียนราษฎรให้ได้รับความทุกข์ยาก ขณะเดียวกันก็เอาใจใส่ดูแล บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราษฎร อาจด้วยการให้ทรัพย์สินของ การคุ้มครองให้ความปลอดภัย เป็นต้น นอกจากนี้ หากผู้ใดกระทำดีชอบต่อบ้านเมือง ผู้ปกครองควรอุปถัมภ์และให้การยกย่องเช่นกัน

อนึ่ง ผู้ปกครองพึงมีเมตตาและเอื้อเฟื้อต่อผู้ที่เข้ามาขออ่อนน้อมสวามิภักดิ์ หรือ แม้แต่เมืองที่พ่ายแพ้ในการรบแล้วนำเครื่องบรรณาการมาถวายยอมอยู่ใต้อำนาจ

ดังตัวอย่างในตำนานสุวรรณโคมคำ ซึ่งกล่าวถึงการที่องค์สุวรรณทวารมูขทอง ให้อภัยพาหิรพราหมณ์ ซึ่งครั้งหนึ่งเคยสังคายนาพระมารดากับพระองค์ พาหิรพราหมณ์เมื่อถูก เนรเทศออกจากเมือง ไม่รู้จะไปอยู่ที่ใด จำต้องขึ้นไปเมืองสุวรรณโคมคำขออาศัยอยู่ในเมืองนั้น องค์สุวรรณทวารมูขทองมีเมตตา พระองค์ได้ให้พาหิรพราหมณ์ไปสร้างเมืองอยู่ ณ ปลายแม่น้ำ กก ดังความปรากฏในหน้า 203

หรือตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ซึ่งกล่าวถึงการที่พระเจ้าหงสาวดีทรงมอบสิ่งของและเครื่องใช้ต่าง ๆ แก่ชาวเมืองหริภุญไชย ที่อพยพหนีภัยโรคระบาดมาอาศัยอยู่ในเมืองของพระองค์ ความเอื้อเฟื้อและมีเมตตากรุณาของพระองค์นำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างชาวเมืองทั้งสอง ทำให้เกิดความรักใคร่ผูกพันกัน ดังตัวอย่างข้อความว่า

ในกาลนั้นพระเจ้าหงสาวดีราช ได้ทอดพระเนตรเห็นประมุขชนชาวหริภุญไชย นคร แล้วก็พระราชทานผ้าถุงผ้าห่มแลสิ่งของต่าง ๆ มีเครื่องประดับเป็นต้น แลข้าวเปลือก ข้าวสาร แลเครื่องบริโภคมีรสเค็มแลรสเปรี้ยว แลเหย้าเรือนที่อยู่อาศัยแล้วให้พิทักษ์รักษา เพราะพระองค์เปรียบดังพระบิดาผู้มีกรุณาแก่ชนเหล่านั้น

ชาวพระนครหริภุญไชยกับชาวพระนครหงสาวดี ก็เกิดพิศวาสคุ้นเคยรักใคร่กัน เป็นอันมาก

ถึงภาษาของคนทั้งสองพวกนั้นก็พูดเป็นภาษาเดียวกัน คำใดคำหนึ่งซึ่งจะต่างกัน ไปบ้าง ก็มีได้มี

(ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า 80)

จากตัวอย่างที่ยกมาทั้งหมดนี้ เน้นให้เห็นว่า ผู้ปกครองพึงเอื้อเฟื้อต่อผู้ที่ได้รับความลำบากและทุกข์ยาก แม้จะเป็นราษฎรจากเมืองอื่นก็ตาม ชาวล้านนาเห็นความสำคัญของไพร่พลที่มีความจำเป็นต่อบ้านเมือง ทั้งเป็นแรงงานในการผลิตและเป็นกำลังในการทำสงคราม การมีไพร่พลมากย่อมแสดงถึงอำนาจความมั่นคงของผู้ปกครอง การที่ผู้ปกครองมีความเอื้อเฟื้อและมีเมตตาจึงเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ราษฎร และเมื่อราษฎรมีความเมตตาและหวังดีต่อกันจะทำให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างเป็นมิตร ผู้ที่ได้รับความเมตตาก็มีความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน มีความรักใคร่ต่อกัน และดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่เบียดเบียนกัน

หรือในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งกล่าวถึงการที่พญามังรายถูกเชิญให้มาช่วยตัดสินความ กรณีที่พญาร่วงกระทำมิชอบจากรักกับมเหสีของพญางำเมือง พญามังรายทรงตัดสินให้พญาร่วงขอมาต่อพญางำเมือง แล้วไกลเกลี่ยให้ทั้งสองฝ่ายปรองดองกัน ผู้ปกครองทั้งสามเมืองจึงได้กระทำสัตย์ปฏิญาณเป็นไมตรีต่อกันตั้งแต่นั้น ดังความปรากฏในหน้า 19-20 การที่ผู้ปกครองเมืองหนึ่งเอื้อเฟื้อต่อผู้ปกครองเมืองอื่นซึ่งอาจไม่ใช่เครือญาติ จะเป็นการสร้างสัมพันธ์ไมตรีระหว่างเมือง ทำให้เมืองปราศจากความขัดแย้ง เพราะฉะนั้น เมื่อพญามังรายจะสร้างเมืองเชียงใหม่ จึงได้รับความร่วมมือและช่วยเหลือจากพญาร่วงและพญางำเมืองเป็นอย่างดี ซึ่งนั่นก็ยังหมายความว่า

ได้ว่า ในการขยายอำนาจของพญามังรายไปยังเมืองอื่น ๆ จะไม่ได้รับการขัดขวางจากผู้ปกครองทั้งสองเช่นเดียวกับที่หากผู้ปกครองทั้งสองเมืองขยายอำนาจไปยังเมืองใด ๆ ก็จะไม่มีการขัดขวางจากกันและกัน ตัวอย่างที่กล่าวมานี้ จึงเน้นให้เห็นชัดเจนว่า ความเชื่อเพื่อต่อกันทำให้เกิดความรักใคร่สามัคคีและไม่เบียดเบียนกันโดยแท้จริง

อย่างไรก็ตาม ชาวล้านนาก็ยังเห็นว่าการจะให้ความเชื่อเพื่อต่อผู้ใด จะต้องใช้สติปัญญาพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ว่าผู้นั้นสมควรได้รับความช่วยเหลือหรือไม่โดยเฉพาะผู้ปกครอง เพราะคำตัดสินของพระองค์มีผลกระทบที่จะก่อให้เกิดผลดีหรือผลร้ายต่อประชาชนและบ้านเมือง ประการหนึ่ง ก็คือ ผู้ปกครองพึงไม่ประมาทหรือไว้ว่างใจขุนนางข้าราชการต่างเมืองที่เข้ามาอยู่ได้อำนาจ เพราะบุคคลเหล่านี้อาจหวังร้ายต่อบ้านเมือง ดังกรณีของอ้ายฟ้าซึ่งวางอุบายให้พญามังรายขับไล่ตนออกเสียจากเมือง แล้วหนีไปพึ่งพญาฮีบเมืองหริภุญไชย อ้ายฟ้าอาสากระทำให้พญาฮีบชอบและไว้ว่างพระทัยจนได้รับตำแหน่งสำคัญ หลังจากนั้นได้กระทำการกดขี่ข่มเหงราษฎรด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยอ้างว่าเป็นรับสั่งของพญาฮีบ ทำให้ชาวเมืองไม่พอใจ ในที่สุดก็ไม่เคารพและจงรักภักดีต่อผู้ปกครอง เป็นเหตุให้พญามังรายยกทัพมายึดเมืองหริภุญไชยได้ในที่สุด ดังความปรากฏในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย หน้า 21-23

ชาวล้านนาเป็นผู้รักในพวกห้องวงศ์วานตน ดังเห็นได้จากการที่ผู้ปกครองมักนิยมให้ลูกหลานแต่งงานระหว่างพี่น้องและเครือญาติ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการรักษาและขยายอำนาจทางการเมืองการปกครอง การที่เมืองหนึ่งเกิดภัยสงคราม และเมืองที่เป็นเครือญาติก็จะยกทัพมาช่วยเหลือ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเพื่อช่วยเหลือกันอันจะสร้างความสัมพันธ์ดีงามในระหว่างเครือญาติ ดังที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงพญาเจืองที่ยกทัพมาช่วยปราบปรามกองทัพของเมืองแกวซึ่งยกมาประชิดเมืองเงินยาง เพื่อบริหารราชธิดาขององค์ลาวขึ้นซึ่งเป็นลูกตามคำร้องขอ ดังตัวอย่างข้อความว่า

...เมื่อนั้น ขุนลาวขึ้นคิหือไปบอกเจ้าพระญาเจืองหลานตนว่า บัดนี้ ท้าวกวาเจ้าเมืองแกวจักมารบเอานางอัวคำคอนเมือง ว่าอันนา หลานเราเจ้าพระญาเจือง เปนท้าวหนัก พระญาใหญ่ปานนี้ อย่าให้อมาดู่แควนเราฉันใดจักเอาท้าวกวาได้ คิพกกว่าหลานคุณแล

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 9)

นอกจากนี้ ยังพบว่าชาวล้านนามีความเชื่อเพื่อต่อผู้อื่นแม้ไม่ใช่เครือญาติตน ดังตัวอย่าง เช่น ในตำนานสุวรรณโคมคำ ซึ่งกล่าวถึงนางอินทปัฐฐานว่า นางผู้นี้อาศัยอยู่ในป่าและปลูกข้าวไว้เพื่อบริโภค เมื่อข้าวสุกมีผีเสื้อมาขอแบ่งกิน นางก็ได้ให้ข้าวแก่ผีเสื้อนั้น เหล่า

ผีเสื้อจึงช่วยกันขนหินศิลามาทำเป็นที่อยู่อาศัยให้ ดังตัวอย่างข้อความว่า

... ครั้นข้าวสุกแล้ว นางก็รูดเอาข้าวนั้นมาคั่วกิน คันธรสของข้าวที่บริโภคก็หอม
เข้าไปถูกต้องจมูกของผีเสื้อทั้งหลาย ผีเสื้อทั้งหลายก็พากันมาขอกินข้าวนางได้ให้ข้าวแก่
ผีเสื้อกินทุกคน ครั้นแล้วผีเสื้อก็มีความปิติยินดีพากันไปขนเอาศิลามาเพื่อกระทำที่อยู่ให้...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 170)

หรือในตอนที่มาณพหนุ่มได้แสดงความเชื่อเพื่อต่อธิดานาค การที่มาณพหนุ่ม
ไม่ถือโทษโกรธธิดานาคซึ่งมาลักขโมยพืชในไร่ แสดงให้เห็นว่า มาณพนี้มีความเมตตา กรุณา รู้จัก
ให้อภัย นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเพื่อแผ่ต่อผู้อื่น โดยไม่ได้หวังผลตอบแทน ดังตัวอย่างข้อความ
ว่า

มานพจึงกล่าวว่า ดูรานางทั้งสาม ข้าพเจ้าเป็นคนขี้ใจอาศัยอยู่ยังบ้านเมือง
ทำนหารัฐข้าวของเงินทองที่จะบริโภคก็ไม่มี จึงเป็นแต่เพียงหาพันธุ์ข้าวและผักตามมีตามได้
แล้วมาทำไร่อยู่กลางป่าริมแม่น้ำนี้ ของในไร่มีมากมายก็ได้ขายให้แก่บุคคลผู้ใดซึ่งพอจัก
ได้ผล มาเป็นค่าหมากค่าเกลือและค่าเสื้อผ้าก็หาไม่เสียสิ่งไม่ เพราะว่ายู่ไกลบ้านผู้บ้านคนนัก
ครั้นจะกินคนเดียวหรือก็ไม่หมด แม้ข้าพเจ้าจะสละไว้เป็นทานเพื่อให้คนเดินทางและสัตว์ทั้งหลาย
กิน ก็หาสิ้นไปไม่ ก็หากได้แต่สูญหล่นเน่าไปเปล่า ๆ มากหลายเท่านั้น ฉะนั้นข้าพเจ้ามิได้
อาลัยด้วยของปลูกสร้างอะไร...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 210-211)

ชาวล้านนาเน้นความสำคัญอย่างมากต่อการตอบแทนคุณ บุคคลที่รู้จักตอบ
สนองผู้อื่นในทำนองเดียวกับที่เขากระทำต่อตน กล่าวคือหากใครทำดีตอบ ก็ต้องรู้จักตอบแทน
เขาด้วยความดีเช่นกัน เพราะฉะนั้นจึงเชื่อได้ว่าหากผู้ใดมีความเชื่อเพื่อต่อผู้อื่นแล้ว เมื่อประสบ
ความลำบากย่อมมีผู้พร้อมที่จะให้ความเมตตาช่วยเหลือเสมอ ความเชื่อเพื่อจึงนำไปสู่ความเป็น
มิตรภาพ ความเคารพ และการจงรักภักดี

ตัวอย่างดังกล่าวได้เห็นได้จากในตำนานสุวรรณโคมคำ ซึ่งกล่าวถึงธิดานาคที่
มาอยู่ปฏิบัติรับใช้มาณพหนุ่ม เพื่อไถ่โทษที่ได้ลักขโมยพืชผลและเป็นการตอบแทนบุญคุณที่ไม่ได้
เอาผิดต่อนาง นางได้เนรมิตเรือและสินค้าให้มาณพนำไปค้าขายยังเมืองสุวรรณโคมคำ และเมื่อ
มาณพถูกพญากรอมผู้ปกครองเมืองสุวรรณโคมคำทำอุบายใส่ความ ปรับและยึดเอาสินค้าทั้งหมด
และได้ประสบความทุกข์ยาก นางก็ได้ออกติดตามหาและให้ความช่วยเหลือ ดังความปรากฏใน
หน้า 210-211 และ 216-217

ส่วนมานพเมื่อประสบความทุกข์ยาก แต่ผลแห่งการทำความดีก็ทำให้มีผู้คนเมตตา และเมื่อธิดานาคได้พบมานพหนุ่ม อีกทั้งรับทราบเรื่องราวที่มานพได้รับความทุกข์ยากลำบาก ตลอดจนความช่วยเหลือจากชาวบ้าน นางจึงให้มานพนี้นำทรัพย์สินของไปให้แก่คนเหล่านั้น เพื่อตอบแทนคุณ ดังตัวอย่างข้อความว่า

...ครั้นนางนาคธิดาทั้งสามได้ทราบเรื่องจึงบอกให้มานพผู้เป็นเจ้าของไปประกาศสืบถามดูคำสั่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งมานพได้ไปขอทานมากินแต่ก่อนนั้นตามชาวบ้าน และเมื่อนางนาคธิดาทราบคำสั่งของนั้นแล้ว จึงเอาเสื้อผ้าและเงินทองไปให้ เพื่อเป็นเครื่องตอบแทนบุญคุณแก่บรรดาชาวบ้านทุก ๆ คน...

(ตำนานสุวรรณโคมคำ, หน้า 218)

ตัวอย่างเช่นนี้ยังปรากฏในตำนานสิงหนวัติกุมาร ซึ่งกล่าวถึงหญิงหม้ายผู้หนึ่งอาศัยอยู่ในเมือง เมื่อผู้ปกครองทรงสั่งให้นำเนื้อปลาไหลเผือกมาแจกจ่ายกัน หญิงผู้นี้ไม่ได้รับส่วนแบ่งเนื้อปลานั้น เพราะไม่มีลูกหลาน ดังความปรากฏในหน้า 96

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า การที่ผู้คนในสังคมมีความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ต่อกัน ยังต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขทางสังคม คือการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน เมื่อหญิงหม้ายไม่มีแรงงานมาแลกเปลี่ยน จึงไม่ได้รับอาหารคือเนื้อปลานั้น หญิงหม้ายนี้เป็นผู้มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมื่อนางได้นำอาหารมาให้มานพหนุ่มซึ่งมาขอพักที่เรือนของนาง มานพจึงเตือนนางอย่าได้บริโภคเนื้อปลา และหากมีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นก็อย่าลงจากเรือน เมื่อเมืองโยนกล่มสลายจมลงในน้ำ เพราะชาวเมืองกินเนื้อปลาไหลเผือก จึงเหลืออยู่แต่เรือนของนางเพียงหลังเดียว ดังความปรากฏในหน้า 96 เพราะฉะนั้น จึงเป็นข้อชี้ให้เห็นว่า ความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือด้วยการแบ่งปันสิ่งที่ตนมีอยู่ถือเป็นความดีงามและเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ เพราะนอกจากจะได้ช่วยเหลือผู้อื่น ยังให้ประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้กระทำ ดังที่หญิงหม้ายได้ต้อนรับผู้มาเยือนด้วยความเอื้อเฟื้อ ผลก็คือนางได้รับความหวังใยและปรารถนาดี ด้วยการเตือนให้ระวังภัยที่จะเกิดขึ้น

โดยสรุปแล้ว โลกทัศน์เป็นทัศนคติหรือความคิดความเชื่อที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคมมีร่วมกันเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ด้วย โลกทัศน์ของชาวล้านนาที่ปรากฏในตำนานจึงเป็นการมองปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมในสมัยของผู้เขียนตำนาน โดยผ่านมุมมองของผู้เขียนตำนาน

จากการพิจารณาด้านานจำนวน 4 เรื่อง ซึ่งผู้วิจัยนำมาศึกษา สรุปได้ว่า โลกทัศน์ของผู้เขียนตำนานสะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อของผู้เขียนตำนาน และของสังคมที่ผู้เขียน

ตำนานดำรงชีวิตอยู่ โดยพยายามอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับความเป็นไปของบ้านเมืองผ่าน การผสมผสานแนวความคิดความเชื่อทางศาสนา นั่นก็คือ แนวความเชื่อแบบเดิมซึ่งมีความผูกพันกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติอันเป็นความเชื่อพื้นฐานของสังคม กับแนวความคิดทางพุทธศาสนาซึ่งเกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอนและคติทางพุทธศาสนา โดยมีแนวความคิดทางพุทธศาสนาเป็นความคิดสำคัญ

ผลจากการวิเคราะห์โลกทัศน์ของชาวล้านนา พบว่า โลกทัศน์ของชาวล้านนาที่มีต่อโลกสังคม ผู้ปกครอง เมือง และแนวทางการดำเนินชีวิต สะท้อนให้เห็นผลรวมของความคิดความเชื่อในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ต่าง ๆ สรุปได้ 3 ด้าน ทั้งนี้โดยยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ เป็นความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ด้วยกัน สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของมนุษย์ว่าเป็นไปตามบทบาทและสถานภาพที่สังคมกำหนด ได้แก่ ในความสัมพันธ์ต่อครอบครัวและเครือญาติ เช่น พ่อแม่ พี่น้อง ลูกป้า น้าอา เป็นต้น ซึ่งพบว่าการให้ความสำคัญต่อผู้อาวุโส ชาวล้านนาได้รับการอบรมสั่งสอนให้เคารพและเชื่อฟังผู้มีอาวุโส มีความกตัญญูต่องานบุญการดีและผู้มีคุณ และการให้ความช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันระหว่างญาติพี่น้อง ในความสัมพันธ์ต่อกลุ่มชนและสังคม เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง และบุคคลกับบุคคล ซึ่งพบว่า ชาวล้านนาให้ความสำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม ในการปฏิบัติต่อกันนั้น ชาวล้านนาได้ยึดหลักจริยธรรมทางพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ และให้ความสำคัญต่อการมีความสำนึกทางสังคม รู้จักบทบาทหน้าที่ และปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม เพราะการประพฤติดังกล่าว นอกจากจะสร้างความดีความงาม อันจะเอื้อประโยชน์สุขให้เกิดแก่บุคคลแล้ว ยังกระทำให้สังคมที่อยู่มีความเจริญรุ่งเรือง

2. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งพบว่า ชาวล้านนาดำรงชีวิตโดยอาศัยธรรมชาติ และมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ เช่น การใช้แสงสว่างและความร้อนจากดวงอาทิตย์ เพื่อให้เกิดความอบอุ่นและปลอดภัย หรือในการตั้งหลักแหล่งถิ่นฐาน มักเลือกบริเวณที่ราบลุ่มและใกล้แหล่งน้ำ เพื่อประโยชน์ในการเพาะปลูก การใช้น้ำในการดำรงชีวิต และใช้เป็นเส้นทางคมนาคม เป็นต้น ชาวล้านนาจึงมองเห็นคุณค่าของธรรมชาติ ขณะเดียวกันก็มองเห็นภัยที่อาจได้รับจากธรรมชาติ โดยที่ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น แผ่นดินไหว ความแห้งแล้ง ไฟไหม้ น้ำท่วม เป็นต้น การที่ชาวล้านนาเชื่อว่าธรรมชาติมีอำนาจที่สามารถดลบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้จึงพยายามสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อธรรมชาติ อาจด้วยการบูชาและการอธิษฐาน เพื่อ

ให้อำนาจเหนือธรรมชาติบันดาลสิ่งที่พึงปรารถนา การสร้างความเชื่อดังกล่าวมีความผูกพันทางด้านจิตใจต่อชาวล้านนามาก และกลายเป็นความเชื่อที่สั่งสมสืบทอดกันมา ชาวล้านนาถือว่าสิ่งเหนือธรรมชาติมีบทบาทในการกำหนดแนวทางการประพฤติปฏิบัติ ตลอดจนความสำนึกทางศีลธรรมของมนุษย์ โดยเฉพาะแนวความคิดทางพุทธศาสนา เช่น เรื่องบุญกรรม การเวียนว่ายตายเกิด เป็นต้น จะเป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจให้ประพฤติในทางที่ถูกต้องและดีงาม

เพราะฉะนั้น ชาวล้านนาจึงมองความถูกต้องของสังคมว่าถูกกำหนดโดยสิ่งเหนือธรรมชาติ การลงโทษโดยอำนาจลึกลับของธรรมชาติ สะท้อนความเชื่อว่า ธรรมชาติมีอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดผลร้ายต่อผู้ประพฤติผิดไปจากแบบแผน อันเป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ถูกต้องของสังคม ดังจะเห็นได้จากการล่มสลายของเมืองในตำนานทั้งหลาย ว่าเกิดจากการดลบันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ภัยธรรมชาติกระทำต่อเมืองทุดจมลง ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากการกระทำของมนุษย์ คือ ผู้ปกครองเมืองซึ่งไม่ตั้งอยู่ในความชอบธรรม สิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงไม่ปกป้องรักษาเมืองและบันดาลให้เมืองถูกทำลายลง

จากบทสรุปที่กล่าวมานี้ อาจเขียนเป็นแผนภูมิโนทัศน์เพื่อให้สามารถเข้าใจได้ง่ายขึ้น

ดังนี้

การตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญและการปรับปรุงแก้ไขผลการวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน

ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนานให้ผู้เชี่ยวชาญด้านตำนาน 2 ท่าน ตรวจสอบความถูกต้องของการวิเคราะห์ และได้นำแนวคิดและข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ ทั้ง 2 ท่าน มาเขียนโดยสรุป เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขและนำเสนอผลการวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน ดังนี้

1. แนวคิดของผู้เชี่ยวชาญ

1.1 โลกทัศน์ หมายถึง ทศนะหรือความคิดเห็นที่มีต่อบุคคลและสังคม แสดงให้เห็นว่าเขานึกคิดหรือรู้สึกอย่างไรต่อชีวิตที่อยู่ร่วมกันในสังคม โลกทัศน์แสดงออกมาในรูปของความรู้ด้านต่าง ๆ ความเชื่อ ศิลป ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณีต่าง ๆ ตลอดจนการอบรมสั่งสอน

1.2 โลกทัศน์ เป็นความคิด ความเชื่อ หรือทศนะของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งรอบตัว ซึ่งมนุษย์มีความสัมพันธ์ โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนานมีความหมายถึงการมองปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมในสมัยของผู้เขียนตำนาน โดยผ่านมุมมองของผู้เขียน ซึ่งจะพบว่า แนวความเชื่อแบบเดิม แนวความคิดทางพุทธศาสนา และการผสานแนวความคิดความเชื่อทั้งสองประการเข้าด้วยกัน มีอิทธิพลต่อการกำหนดความคิดของผู้เขียนตำนาน

1.3 ในการศึกษาและวิเคราะห์เกี่ยวกับโลกทัศน์ที่มีต่อเรื่องต่าง ๆ มักมีการศึกษาใน 3 ประเด็น ได้แก่ โลกทัศน์ที่บุคคลมีต่อบุคคล โลกทัศน์ที่บุคคลมีต่อธรรมชาติ และโลกทัศน์ที่บุคคลมีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งสามารถอธิบายโดยสรุปได้ดังนี้

ก. โลกทัศน์ที่บุคคลมีต่อบุคคล หมายถึง ความสัมพันธ์ที่บุคคลมีต่อบุคคลด้วยกัน อันเนื่องมาจากบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และความสัมพันธ์ของบุคคลก็คือการอยู่ร่วมกันของบุคคลในระดับครอบครัว สังคม เพศ อาวุโส การรวมกันของบุคคลเพื่อหาอาหาร การต่อสู้กับภัยธรรมชาติเพื่อประคับประคองชีวิต ตลอดจนความแตกแยกในหมู่พวกเดียวกัน ก่อให้เกิดแนวทางที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

ข. โลกทัศน์ที่บุคคลมีต่อธรรมชาติ หมายถึง ความสัมพันธ์ที่บุคคลมีต่อธรรมชาติ ซึ่งสามารถมองเห็นได้ ได้แก่ สิ่งแวดล้อมที่อยู่ใกล้ ๆ ตัว เป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดคุณแก่การอยู่อาศัยและการยังชีพ เช่น ดิน น้ำ ฟ้า ถ้ำ ลัทธิ ดันไม้ ฯลฯ มนุษย์ได้สร้างกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติกับสิ่งเหล่านี้จนกลายเป็นประเพณีต่อธรรมชาติ

ค. โลกทัศน์ที่บุคคลมีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ หมายถึง ความสัมพันธ์ที่บุคคลมีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติก็คือ อิทธิพลของธรรมชาติที่ส่งผลกระทบต่อบุคคลทั้งด้านดีและร้าย เช่น แสงแดด กระแสน้ำ พายุร้อน พายุฝน น้ำท่วม แผ่นดินไหว ไฟไหม้ ความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจควบคุมได้ ทั้ง

สิ่งที่พึงใจและสิ่งที่ไม่พึงใจ เขาจึงมีความเชื่อว่ามีผู้บงการหรือมีจิตวิญญาณอยู่เบื้องหลังธรรมชาตินั้น ซึ่งมนุษย์เรียกต่าง ๆ กัน เช่น พระเจ้า ผี ถ้าเป็นศาสตร์ก็เรียกว่า ไสยศาสตร์ หรืออภิปราย

2. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

2.1 การยกตัวอย่างหรืออ้างอิงข้อความในตำนานประกอบการอธิบายเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะทำให้การอธิบายความมีความน่าเชื่อถือ

2.2 การศึกษาโลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน ควรให้คำจำกัดความคำว่า "โลกทัศน์" ให้ชัดเจน เพื่อเป็นการกำหนดกรอบความคิดและขอบเขตของสิ่งที่จะศึกษา

2.3 การที่ผู้เขียนตำนานได้รับอิทธิพลแนวความคิดความเชื่อมาจากแหล่งต่าง ๆ สืบทอดกันมาจนกลายเป็นแบบแผน การศึกษาดำเนินงานจึงต้องสืบค้นไปถึงต้นตอของเรื่องด้วย เช่น ความเชื่อเรื่องพญานาค ความเชื่อเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ เป็นต้น ผู้ศึกษาควรเข้าใจ จุดมุ่งหมายเดิมของผู้เขียนด้วย

จากแนวความคิดของผู้เชี่ยวชาญและข้อเสนอแนะ ผู้วิจัยได้นำการวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนานมาทบทวน โดยอ่านตำนานซ้ำในประเด็นที่ผู้เชี่ยวชาญเสนอแนะ แล้วจึงสรุปโลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนานภาคเหนือ 4 เล่ม คือ ตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานสิงหนวัติกุมาร ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (ผูกที่ 1 ถึงผูกที่ 3 หน้า 43) นั่นก็คือ โลกทัศน์ของชาวล้านนาที่มีต่อโลก สังคม เมือง ผู้ปกครอง และแนวทางการดำเนินชีวิต สะท้อนให้เห็นผลรวมของความคิดความเชื่อในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ต่าง ๆ ใน 3 ด้าน ทั้งนี้โดยยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยพิจารณาจากผลการวิเคราะห์และการยกตัวอย่างอ้างอิงข้อความในตำนานมาประกอบ แล้วสรุปเป็นความสัมพันธ์ใน 3 ด้านตามที่กล่าวมา เพื่อสนับสนุนแนวคิดของโลกทัศน์ตามคำเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ

3. การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตำนาน

การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ในงานวิจัยนี้ มุ่งศึกษาความหมายของตำนานที่มีบทบาทในสังคม ในฐานะที่เป็นกลไกในการถ่ายทอดกระบวนการทางวัฒนธรรมและอบรมระเบียบของสังคมในอดีต อันเป็นสังคมที่คงมีระบบวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตทางสังคมเป็นแบบแผนที่คงที่ ในงานวิจัยนี้จึงยังคงวิเคราะห์ตำนานโดยใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) เป็นกรอบในการวิเคราะห์

ความหมายของหน้าที่นิยม (Functionalism)

งามพิศ สัตย์สงวน (อ้างใน ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2542, หน้า 36) อธิบายว่า หน้าที่นิยม หมายถึง พฤติกรรมหรือการกระทำที่มนุษย์คิดขึ้นมาประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมา และในที่สุดเหล่านี้อาจเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้น ๆ ซึ่งแนวความคิดหลักของนักคิดสำนักหน้าที่นิยมเชื่อว่า ขนบธรรมเนียม สถาบัน หรือลักษณะทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนในสังคม ล้วนแต่มีความหมายและหน้าที่ทั้งสิ้น ไม่ว่าใครจะมองเป็นเรื่องแปลกก็ตาม ทั้งนี้เพราะไม่มีลักษณะทางวัฒนธรรมใด ๆ ที่ไม่มีหน้าที่ และลักษณะทางวัฒนธรรมที่ไม่มีหน้าที่ก็จะคงอยู่ในสังคมปัจจุบันไม่ได้

จำนง อติวัฒนสิทธิ (2524, หน้า 115) อธิบายว่า โดยทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คำว่า หน้าที่ หมายถึง วิธีการที่เป็นทฤษฎีและที่เป็นแบบอย่างในการศึกษา ซึ่งเน้นการเกี่ยวข้องกับส่วนทั้งหมด โดยที่แต่ละหน่วยในวัฒนธรรมต่างก็มีบทบาทในการช่วยให้มีชีวิตอยู่ของวัฒนธรรมทั้งหมด

นิยพรรณ วรรณศิริ (2540, หน้า 103) ให้ความหมายคำว่าหน้าที่นิยม หมายถึง การตีความพฤติกรรมใด ๆ ที่มนุษย์คิดขึ้นมาประเพณีปฏิบัติตาม ๆ กันจนเป็นขนบธรรมเนียมและสถาบัน ล้วนแต่มีหน้าที่ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานอย่างใดอย่างหนึ่งของมนุษย์ทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้มีหน้าที่ในสังคมเสมอ สมาชิกในสังคมจึงนิยมประเพณีปฏิบัติ

กล่าวได้ว่า หน้าที่นิยมเป็นวิธีการวิเคราะห์ทางหน้าที่ที่ใช้ศึกษาสิ่งที่ปฏิบัติในสังคม ทฤษฎีนี้มีแนวคิดว่า พฤติกรรมหรือการกระทำที่มนุษย์คิดขึ้นและประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมาจนในที่สุด สิ่งเหล่านี้ก็เป็นที่ยอมรับในสังคม การกระทำดังกล่าวย่อมมีเหตุผลในการถูกสร้างสรรค์ขึ้นมามีความหมายและหน้าที่ต่อสังคมนั้น

ในทัศนะของผู้วิจัย ตำนานเป็นงานเขียนซึ่งเกิดจากความคิดและจินตนาการของผู้เขียนด้วยมีจุดประสงค์ในการเขียนที่เป็นไปเพื่อการให้ความรู้ การสร้างความบันเทิง และการสืบทอดพุทธศาสนา ตำนานจึงมีบทบาทหน้าที่ในสังคม ซึ่งเป็นที่เข้าใจและรับรู้ร่วมกันของผู้คนในสังคม

หลักการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่

ในการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตำนาน ผู้วิจัยมีวิธีการและหลักการวิเคราะห์ ดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ประกอบการวิเคราะห์

ก. การศึกษาแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์

ผู้วิจัยวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตำนานในสังคม ในฐานะที่เป็นบันทึกความคิดของสังคม โดยยึดแนวคิดของดร.อาณันท์ กาญจนพันธุ์ ที่เสนอไว้ในบทความเรื่อง “ตำนานและลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ในลัทธิระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 และ 21” ซึ่งสามารถสรุปเป็นแนวคิดพอสังเขปได้ว่า การศึกษาด้านานจำเป็นต้องเข้าใจกระบวนการความคิดของผู้เขียนการวิเคราะห์ลงไปเบื้องหลังข้อเท็จจริงจะทำให้เข้าใจลักษณะความคิดของผู้ที่มีชีวิตอยู่ในสังคม ด้านานเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ มีลักษณะเป็นผลผลิตของจินตนาการที่เกิดจากความคิดและความเชื่อที่ต้องการความเข้าใจแบบหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งจากการศึกษาด้านานล้านนาจำนวนหนึ่งที่มีผู้เขียนขึ้นในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 และ 21 พบว่า ลักษณะโครงสร้างความคิดของผู้เขียนด้านานได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา ลักษณะความคิดเหล่านั้น ได้แก่ ความคิดเรื่องกาลเวลาแบบวัฏจักร การเคารพความจริงของอดีต และความไม่ล้าสมัยในเรื่องกฎของเหตุ การเข้าใจลักษณะความคิดของผู้เขียนจะเป็นเครื่องช่วยให้เข้าใจสัญลักษณ์และความหมายแอบแฝงในตำนาน อันจะนำไปสู่การเข้าใจสภาพสังคมในสมัยที่ด้านานถูกเขียนขึ้น

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า แนวคิดของดร.อาณันท์ กาญจนพันธุ์ ที่กล่าวมาข้างต้น สอดคล้องกับแนวคิดของอุษณีย์ ธงไทย และนาฏวิภา ชลิตานนท์ ซึ่งกล่าวถึงปรัชญาประวัติศาสตร์ในความหมายถึงลักษณะความคิดของสังคมที่ปรากฏมี 3 ประการ ได้แก่ ความคิดเรื่องเวลา (กาละ) การเชื่อมโยงอาณาจักรกับพุทธจักร (เทศะ) และความเชื่อเรื่องพลังลี้ลับปาฏิหาริย์ (ตัวกำหนด) ผู้วิจัยได้ยึดแนวคิดที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ประกอบกันในการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตำนานในฐานะที่เป็นบันทึกความคิดของสังคม ว่าความคิดนั้นได้แก่อะไร

ข. การศึกษาทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์

ในการวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของตำนาน ผู้วิจัยนำทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ ทฤษฎีดังกล่าวมีแนวความคิดซึ่งเป็นสาระสำคัญของทฤษฎี สรุปได้ว่า ทฤษฎีนี้ถือว่าสังคมเป็นระบบหนึ่ง ซึ่งมีชีวิตและประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน พึ่งพาอาศัยกัน และรักษาดุลยภาพกันและกัน สังคมจึงมีความต้องการจำเป็นจำนวนหนึ่งที่จะรักษาสถาเวดังกล่าว เพื่อให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้ ทำให้เกิดความจำเป็นต้องมุ่งสนองตอบความต้องการของส่วนประกอบของสังคม นั่นก็คือ การกำหนดให้มีโครงสร้างแบบใดแบบหนึ่งขึ้นมา (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2531, หน้า 43-44)

ในทัศนะของโบรนิสลอร์ มาลินอสกี (Bronislaw Malinowski) ทฤษฎีหน้าที่นิยมเป็นการมองความสำคัญของมนุษย์ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมและความต้องการพื้นฐานทางด้านร่างกายและจิตใจ การแสดงพฤติกรรมของมนุษย์เป็นไปเพื่อการตอบสนองความต้องการของตน และวัฒนธรรมก็เป็นเครื่องมือซึ่งช่วยให้มนุษย์สามารถตอบสนองความต้องการนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ระบบต่าง ๆ ของวัฒนธรรมมีหน้าที่ในตัวเองในการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ การศึกษาทฤษฎีหน้าที่จึงเป็นการค้นหาหน้าที่หลักของระบบต่าง ๆ ว่ามีการทำงานและการรวมตัวกันอย่างไร เพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างราบรื่น (ยศ สันตสมบัติ, 2540, หน้า 31-32)

วัฒนธรรมเป็นผลรวมของระบบความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณี ตลอดจนความสามารถและอุปนิสัยต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มนุษย์ได้มาในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม (เสาวภา ไพทยวัฒน์, 2538, หน้า 2) วัฒนธรรมจึงเป็นระบบในสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นแบบแผนหรือแนวทางในการดำเนินชีวิตและมีบทบาทหน้าที่ในสังคมนั้น มาลินอสกีก็กล่าวถึงความจำเป็นของมนุษย์ที่จะต้องสร้างวัฒนธรรม เพื่อตอบสนองความต้องการในระดับต่าง ๆ ได้แก่

1. วัฒนธรรมตอบสนองความต้องการทางชีวภาพ เช่น ความต้องการอาหาร และการพักผ่อนหย่อนใจ
2. วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ เช่น ความต้องการมีตัวบทกฎหมายและการศึกษา
3. วัฒนธรรมเป็นเครื่องบูรณาการสังคม เช่น ศาสนาและศิลปะ

เพราะฉะนั้น ตำนานซึ่งเป็นงานบันเทิงเรื่องราวของท้องถิ่น ตำนานจึงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีบทบาทหน้าที่ในสังคมเช่นเดียวกัน ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีหน้าที่นิยมของมาลินอสกีนี้มาอธิบายบทบาทหน้าที่ของตำนาน ทั้งนี้เพื่อตอบคำถามว่าตำนานมีจุดมุ่งหมายในการเขียนเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคลในสังคมอย่างไร

1. แนวคิดอื่น ๆ

นอกเหนือจากแนวคิดและทฤษฎีที่กล่าวมาในข้อ 1 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตำนาน โดยนำลักษณะและจุดประสงค์ในการเขียนตำนาน เนื้อหาของตำนาน และผลการศึกษาวิเคราะห์ความคิดหลักและโลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน มาพิจารณาประกอบแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าว เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ แนวคิดย่อยที่กล่าวมานี้ อธิบายพอสรุปได้ดังนี้

2.1 ลักษณะและจุดประสงค์ในการเขียนตำนาน เนื่องจากตำนานเป็นงานเขียนอันเกิดขึ้นจากการรวบรวมเรื่องราว และได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรโดยผู้มีความรู้ความศรัทธาในพุทธศาสนา ในสมัยที่พุทธศาสนาลังกาวงศ์มีความเจริญรุ่งเรือง ตำนานจึงได้รับอิทธิพลของแนวความคิดและหลักคำสอนทางพุทธศาสนา ความผูกพันกับพุทธศาสนาทำให้ตำนานเป็นเครื่องมือในการสืบทอดพุทธศาสนา การแสวงหาบุญกุศลและสะสมบุญเพื่อชาติภพหน้าของผู้เขียน และยังเป็นเครื่องมือของผู้ศึกษาเพื่อบรรลุสู่นิพพานอันเป็นอุดมคติสูงสุด อย่างไรก็ตาม เนื่องจากตำนานมีลักษณะเป็นการรวบรวมเรื่องเล่า นิทาน หรือนิยาย เรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมือง กษัตริย์ ราชวงศ์ เหตุการณ์เกี่ยวกับมนุษย์และสังคมในอดีตที่เล่าสืบทอดต่อกันมาในสังคมเข้าไว้ด้วยกัน ตำนานจึงมีจุดประสงค์ในการเขียนที่เป็นไปเพื่อสร้างความบันเทิงใจ และเป็นบันทึกความรู้เกี่ยวกับอดีต โดยมีแนวความคิดทางพุทธศาสนาเป็นความคิดสำคัญเบื้องหลังในการเขียนตำนาน

2.2 ความคิดหลักในตำนาน จากผลการวิเคราะห์ พบว่าตำนานประกอบด้วยแนวความเชื่อแบบเดิม และแนวความคิดทางพุทธศาสนาสอดแทรกอยู่ ซึ่งในแนวความเชื่อแบบเดิมนั้น พบว่า มนุษย์มีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์โดยเชื่อว่าสถานที่ต่าง ๆ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์รักษาอยู่ และปรากฏการณ์ของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นก็เป็นเพราะการดลบันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การขยายตัวของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ทำให้พุทธศาสนามีบทบาทต่อความคิดความเชื่อศรัทธาของมนุษย์ การที่ตำนานได้รับอิทธิพลแนวความคิดทางพุทธศาสนาขณะเดียวกันตำนานก็ไม่ได้ละทิ้งแนวความเชื่อแบบเดิมที่มีอยู่ ดังนั้น เราจึงพบการผสมผสานแนวความเชื่อแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนาปรากฏอยู่ในตำนาน ซึ่งการผสมผสานแนวความคิดความเชื่อทั้งสองประการ ก็คือ ความคิดหลักในอันที่จะอธิบายปรากฏการณ์ของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตำนาน

2.3 โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน จากผลการวิเคราะห์พบว่า โลกทัศน์ในตำนานเป็นการมองปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น อันเกี่ยวข้องกับความเป็นไปของบ้านเมืองในสมัยของผู้เขียนตำนาน สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อของผู้เขียนที่มีต่อมนุษย์และสังคม โดยมองผ่านการผสมผสานแนวความเชื่อแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน โดยมีแนวความคิดทางพุทธศาสนาเป็นความคิดสำคัญ ซึ่งผลรวมของความคิดความเชื่อดังกล่าว พบว่า มีความสัมพันธ์ต่อกันใน 3 ด้าน ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

3. การนำเสนอบทบาทและหน้าที่ของตำนาน

ผู้วิจัยนำเสนอบทบาทหน้าที่ของตำนาน โดยวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตำนานในสังคม ในฐานะที่เป็นบันทึกความคิดของสังคม และอธิบายบทบาทหน้าที่ของตำนานว่ามีจุดมุ่งหมายในการเขียน เพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคลตามแนวคิดของมาลิเนาสกี

การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตำนาน

ตำนานสะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อของผู้คน ซึ่งผูกพันกับแนวความเชื่อแบบเดิม และแนวความคิดทางพุทธศาสนา การเข้าใจปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในตำนาน โดยอธิบายผ่านการผสานแนวความคิดความเชื่อทั้งสองประการ ทำให้ทราบความคิดความเชื่อของผู้คนที่มีต่อสภาพรอบตัว ตำนานจึงเป็นบันทึกเรื่องราวที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ความคิดความเชื่อของผู้คนในอดีต

จากการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ที่ปรากฏในตำนานจำนวน 4 เรื่อง ซึ่งผู้วิจัยนำมาศึกษาตามแนวคิดของดร.อาณันท์ กาญจนพันธุ์ พบว่า ตำนานมีบทบาทหน้าที่ในสังคม ในฐานะที่เป็นบันทึกความคิดของสังคม ทั้งนี้โดยมองผ่านทัศนะของผู้เขียนตำนาน ซึ่งความคิดของสังคมดังกล่าวสามารถจำแนกผลการวิเคราะห์ได้ 3 ประเด็น ได้แก่

1. ความคิดเรื่องเวลา
2. ความคิดเรื่องการเชื่อมโยงอาณาจักรและพุทธจักร
3. ความคิดเรื่องพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ

ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ความคิดเรื่องเวลา

กาลเวลาเป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดขึ้น มนุษย์ในปัจจุบันกำหนดให้เวลา 1 ปี คือ อากาศที่โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์หนึ่งรอบโดยประมาณ และจากเวลา 1 ปี อาจแบ่งออกเป็นเวลาย่อยๆ ได้เป็น วัน เดือน สัปดาห์ ฯลฯ แต่สำหรับผู้เขียนตำนาน กาลเวลาจัดอยู่ภายใต้กรอบความคิดทางพุทธศาสนา มีหน่วยวัดเป็นกัลป์ อสงไขย อนันตรกัลป์ ยุค และอื่นๆ (พรสวรรค์ อัมรานนท์, 2526, หน้า 250)

ความคิดเรื่องเวลาซึ่งปรากฏในตำนาน 4 เรื่องที่นำมาศึกษา จะเห็นว่า ชาวล้านนามองว่าเวลามีความหมายเป็นหน่วยวัดของเหตุการณ์ที่เป็นขบวนการ ซึ่งเกิดสืบเนื่องและสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน นัยของเวลาตามความหมายนี้ ได้แบ่งเวลาเป็น 3 ช่วง คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต แนวความคิดเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด ทำให้เข้าใจว่าเวลาเป็นวงจร หมุนจากอดีตสู่ปัจจุบัน อนาคต และอดีตอีกครั้งหนึ่ง เพราะฉะนั้น อดีต ปัจจุบัน และอนาคต จึงเป็นช่วงเวลาที่ต่อเนื่องกัน

ตัวอย่างในเรื่องนี้ จะเห็นได้จากการที่ผู้เขียนกำหนดเวลาในตำนาน โดยให้เวลาเริ่มต้นในสมัยภัทรกัลป์ ดังนั้น อดีต ปัจจุบัน และอนาคต จึงจำกัดอยู่ภายในช่วงภัทรกัลป์ เวลาในอดีตมีความหมาย ตั้งแต่ระยะเวลาที่พระพุทธเจ้ากุกสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ พระพุทธเจ้ากัสสปะ ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ 1, 2 และ 3 ตามลำดับ เสด็จมาประสูติในโลกนี้ หรืออาจย้อนไปไกลตั้งแต่แรกกำเนิดของโลก จักรวาล และชีวิต ในช่วงต้นภัทรกัลป์ ดังที่ปรากฏในตำนานสุวรรณโคมคำ

ตำนานมีเนื้อหาในตอนต้นกล่าวถึงในกาลเมื่อโลกโบราณกัลป์ถูกทำลาย แล้วภัทรกัลป์อันเป็นกาลบังเกิดแห่งพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ ก็ได้เกิดขึ้น ตำนานได้อธิบายถึงการทำลายและการเกิดของโลกและจักรวาลว่าดำเนินไปอย่างมีขั้นตอน นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้ากุกสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ และพระพุทธเจ้ากัสสปะ ยังดินแดนภาคเหนือ (สถานที่เกิดตำนาน) และทุกพระองค์ยังได้ทรงพยากรณ์ถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในภัทรกัลป์ การเกิดบ้านเมืองใหญ่อันจะเป็นที่ประดิษฐานพุทธศาสนาในภายหน้า ตลอดจนการรักษาพระพุทธสถานศักดิ์สิทธิ์นั้น

ต่อจากอดีตคือช่วงเวลาปัจจุบัน เวลาปัจจุบันในตำนานเริ่มนับเมื่อพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน คือพระพุทธเจ้าโคตมะเสด็จลงมาประสูติในโลกมนุษย์ จนกระทั่งตรัสรู้และปรินิพพาน ช่วงเวลานี้เรียกว่าพุทธกาล กินเวลายาวนานถึง 5,000 ปี

ในตำนานที่นำมาศึกษา ได้กล่าวถึงเวลาปัจจุบันคือสมัยของพระพุทธเจ้าโคตมะ เช่น ในตอนท้ายของตำนานสุวรรณโคมคำ กล่าวถึงการพยากรณ์ของพระพุทธเจ้ากัสสปะว่าจะมีชาติตวยงสามาแต่เมืองราชคฤห์นครหลวงไทยเทศ มาตั้งเมืองอยู่ ณ เมืองสุวรรณโคมคำเดมินี้ แล้วจะได้บำรุงพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าโคตมะซึ่งจะมาประสูติในอนาคตกาล เพราะฉะนั้น เวลาในตำนานถึงหนวดติมารจึงอาจเป็นเวลาก่อนพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันเล็กน้อย ส่วนในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ แม้จะไม่ได้อ้างถึงว่าอยู่ในสมัยพระพุทธเจ้าองค์ใด แต่ก็น่าจะสันนิษฐานได้ว่าเป็นสมัยพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน เพราะตำนานฝ่ายเมืองโดยมากมักนิยมเริ่มเรื่องด้วยกาลเวลาในเวลาของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน แล้วจึงต่อด้วยเรื่องราวของบรรพบุรุษ ราชตระกูลวงศ์ และบ้านเมือง (นาฏวิภา ชลิตานนท์, 2524, หน้า 183)

เวลาในอดีตและปัจจุบันในตำนานจึงมีความต่อเนื่องกันและเป็นช่วงเวลาที่ยาวนานขณะเดียวกัน เวลาปัจจุบันยังรวมอดีตและอนาคตส่วนที่อยู่ติดกันเข้าไว้ด้วยกัน คือเป็นปัจจุบันที่มีอดีตและปัจจุบันในอนาคต เวลาปัจจุบันเริ่มต้นตั้งแต่พระพุทธเจ้าโคตมะประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน การสังคายนาพุทธศาสนาในอินเดียและลังกา การเผยแพร่พุทธศาสนายังดินแดน

ต่าง ๆ เรื่องราวของบ้านเมือง กษัตริย์ และราชวงศ์ เรื่องราวจะดำเนินไปเรื่อย ๆ จนถึง 5,000 ปี ซึ่งศาสนาจะเสื่อมสูญลง แล้วจึงถึงสมัยพระศรีอารียที่จัดเป็นเวลาในอนาคต ซึ่งเป็นช่วงสุดท้ายของเวลา (เรื่องเดียวกัน, 2524, หน้า 180-181)

การตัดศักราชแสดงให้เห็นความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับความเสื่อมและการอันตรธานของศาสนาพระพุทธเจ้าโคตมะ ความวิตกกังวลเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว ทำให้มนุษย์พยายามหาทางรักษาพุทธศาสนาให้คงอยู่ตามพุทธทำนาย การตัดศักราชก็คือการลบศักราชเดิม แล้วตั้งศักราชขึ้นใหม่ ทั้งนี้เพื่อยืดอายุของศาสนาพระพุทธเจ้าโคตมะให้ยาวนานขึ้น มนุษย์จะได้เร่งสะสมบุญในแต่ละภพชาติ อันจะยังผลให้ผู้กระทำมีโอกาสดำเนินศาสนาพระศรีอารีย ซึ่งจะมาอุบัติในภายหน้า

ตัวอย่างการตัดศักราช เช่น ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงการตัดศักราชในสมัยของผู้ปกครององค์ต่าง ๆ ในชมพูทวีป ลำดับมาจนถึงสมัยพญาอนุรุทธธรรมมิกราช ดังความต่อไปนี้

ที่นี่ จักจาด้วยท้าวพระญาทั้งหลายอันตัดศักราชมาด้วยลำดับก่อนแล กาลเทวีลลิตแลพระญาอัญชนะ พระญาสีหเสนุ ตัดศักราชอันชื่อกิ่งนวสันตินันเสีย แล้วตั้งศักราชใหม่ตัว 1 ไพ ลำดับมาได้ 67 ตัว พระเจ้าเราลงมาเอาปฏิสันธิ...ศักราชได้ 560 ตัว พระญาพันธุมัตติธัมมิกราชะเมืองลังการตัดศักราช 560 นั้นเสีย แล้วตั้งศักราชใหม่ตัว 1 ไพ... แต่พระเจ้านิพพานมาแล ลำดับพันธุมัตติศักราชมา 622 พระญาตรีจักขุนอนุรุทธธัมมิกราชะเปนไทยในชมพูทวีป ตัดศักราชนั้นเสีย...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 5)

ชาวล้านนามีความเชื่อว่าเวลาในปัจจุบันอยู่ในช่วงภัทรกัลป์ และเป็นสมัยของพระพุทธเจ้าโคตมะซึ่งกินเวลา 5,000 ปี การมีชีวิตอยู่ก็คือการใช้เวลาดังกล่าวให้หมดไป เพื่อชดใช้กรรม สะสมบุญกุศล รอคอยการเสด็จมาตรัสของพระศรีอารียในอนาคต จึงอาจกล่าวได้ว่า เวลาในความคิดของผู้คนในสมัยนั้นดำเนินไปสู่เป้าหมาย 2 จุด คือ นิรันดรภาพชั่วคราวในโลกของพระศรีอารีย และนิรันดรภาพในสภาวะของนิพพาน ซึ่งถือว่าเป็นจุดสิ้นสุดของกาลเวลาอย่างแท้จริง (เรื่องเดียวกัน, หน้า 182-183)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า เวลาในตำนานทั้ง 4 เรื่องที่นำมาศึกษา ในตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานเริ่มต้นด้วยเรื่องราวปรัมปราตั้งแต่การตั้งภัทรกัลป์ กล่าวถึงการพิเนาศและการเกิดและของโลก ซึ่งดำเนินไปอย่างมีขั้นตอนการเกิดมนุษย์ และวิวัฒนาการของสังคมในสมัยโบราณ

เชื่อมต่อไปถึงการเกิดเมืองในดินแดนภาคเหนือ กล่าวถึงความเป็นมาของบ้านเมือง โดยเล่าว่า พระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังดินแดนภาคเหนือ (สถานที่เกิดตำนาน) ทรงกระทำปาฏิหาริย์และ พยากรณ์ถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าองค์ต่อ ๆ ไป ตลอดถึงการเกิดบ้านเมืองอันจะเป็นที่ ประดิษฐานพุทธศาสนาในภายหน้า เรื่องการเลือกทำเลตั้งถิ่นฐานและการสร้างบ้านเมืองของผู้นำ ชุมชน โดยอาศัยความช่วยเหลือของผู้มีอำนาจวิเศษซึ่งเป็นไปตามพุทธพยากรณ์ การลำดับ เหตุการณ์ของบ้านเมืองซึ่งมีความสัมพันธ์กับวัฏจักรของเวลา เวลาในตำนานจะดำเนินไปในรูป ของการเกิดและเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ อันมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์ เราจึงมองเห็น วัฏจักรแต่ละชีวิตในตำนานที่ดำเนินไป การขึ้นครองราชย์ของผู้ปกครองเมืองได้ดำเนินควบคู่กับ ความเป็นไปของบ้านเมือง การเกิด การเจริญเติบโต ความเสื่อมและการสลายตัวของเมืองหนึ่ง มีความเกี่ยวเนื่องกับคุณธรรมและศีลธรรมของผู้ปกครอง และเมื่อเมืองหนึ่งล่มสลายลง ก็เกิด เมืองใหม่ขึ้นแทน ลักษณะที่กล่าวมานี้ยังได้ปรากฏในตำนานสิงหนวัติกุมาร ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ทั้งนี้สามารถอธิบายได้ว่า การที่ เหตุการณ์ต่าง ๆ ในตำนานมีลักษณะเวียนแบบกัน ก็เป็นเพราะความสืบเนื่องและสัมพันธ์ของ เวลาที่เป็นวงจร หมุนจากอดีตสู่ปัจจุบัน อนาคต แล้วย้อนกลับสู่อดีตอีกครั้งหนึ่ง

2. ความคิดเรื่องการเชื่อมโยงอาณาจักรและพุทธจักร

ในทัศนะของผู้เขียนตำนาน มองว่าตำนานแบ่งโลกออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็น อาณาจักร หมายถึง ดินแดนในภาคเหนือ กับพุทธจักร หมายถึง ดินแดนของพระพุทธองค์ ซึ่ง เรียกดินแดนในส่วนหลังนี้ว่า ชมพูทวีป (อุษณีย์ ธงไชย, 2540, หน้า 134) ชาวล้านนาเชื่อว่า ชมพูทวีปเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์และมีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นทวีปที่เกี่ยวข้องกับการกำเนิดของ พระพุทธเจ้า และการเผยแผ่พุทธศาสนาของพระองค์ ชมพูทวีปจึงมีความหมายในสายตาของ อาณาจักรและพุทธจักร

ในตำนานทั้ง 4 เรื่องที่นำมาศึกษา ปรากฏความคิดดังกล่าวดังจะเห็นได้จาก การพยายามเชื่อมโยงดินแดนภาคเหนือเข้ากับชมพูทวีปในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การตั้งชื่อเมืองให้ สอดคล้องกับชื่อเมืองสำคัญในพุทธจักรการกล่าวถึงความสืบเนื่องของภูมิประเทศในดินแดน ทั้งสอง พุทธเสด็จและพุทธท้านาย ความเป็นธรรมราชา เป็นต้น ดังความอธิบายต่อไปนี้

ก. การตั้งชื่อเมืองให้สอดคล้องกับชื่อเมืองสำคัญในพุทธจักร เป็นการเอา ชื่อเมืองที่มีความผูกพันกับพระพุทธเจ้าและเป็นเมืองสำคัญทางพุทธศาสนา แล้วนำมาดัดแปลง เป็นชื่อเมืองหรือสถานที่ในท้องถิ่น เพื่อสร้างความสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น เมืองราชคฤห์ ในตำนานสิงหนวัติกุมาร ดังตัวอย่างข้อความดังนี้ ...ยังมีมหากษัตริย์ฮ่อตนหนึ่งชื่อว่าเทวกาล

ว่าอัน เป็นใหญ่กว่าไทยทั้งหลาย อยู่เสวยราชสมบัตินครไทยเทศ คือว่าเมืองราชคฤห์นครหลวง นั้นแล. . . ดังความปรากฏในหน้า 27 นอกจากนี้ยังอาจรวมถึงการตั้งชื่อเมืองและสถานที่ต่าง ๆ ในตำนานเป็นภาษาบาลี เช่น เมืองโพธิสาร เมืองอินทปัฐฐาน ถ้ำกุมภ แม่ น้ำกุณฑล แม่ น้ำชลนที เป็นต้น

ข. ความสืบเนื่องของภูมิประเทศในชมพูทวีปกับดินแดนภาคเหนือ เป็นการเชื่อมโยงดินแดนของตนให้เป็นส่วนหนึ่งของชมพูทวีป ในทางพุทธศาสนา การให้ความสำคัญแก่ชมพูทวีปว่าเป็นแหล่งกำเนิดของพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์เกี่ยวกับมนุษย์ในโลกของพุทธศาสนา การนำตนเองเข้าไปเชื่อมกับชมพูทวีป จึงเป็นการพยายามหาคำตอบเกี่ยวกับกำเนิดของดินแดนตน เพื่อสร้างความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์แก่ดินแดนในฐานะเป็นเมืองพุทธศาสนา

ตัวอย่างเช่นปรากฏในตำนานสุวรรณโคมคำตอนต้น โดยกล่าวถึงลักษณะภูมิศาสตร์ของในดินแดนภาคเหนือว่ามีความสืบเนื่องมาจากชมพูทวีป สรุปได้ว่า เมื่อคราวที่โลกนี้ถูกน้ำท่วมจนน้ำลดแห้งลงแล้ว พื้นที่บางส่วนก็กลายเป็นภูเขา พื้นดิน และบางส่วนของน้ำที่ยังไม่แห้งก็เป็นห้วงน้ำอยู่เป็นแห่ง ๆ ในเมืองมิลินดา ยังมีพญานาคได้ขุดควักห้วงน้ำเป็นลำคลองออกไปจนถึงแม่น้ำมहि ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหนึ่งในแม่น้ำห้าสายหรือปัญจมหานที เกิดเป็นห้วยหนองน้อยใหญ่ และแม่น้ำไหลทะลุต่อกันเรื่อยมา จนถึงดินแดนในภาคเหนือ มีสถานที่แห่งหนึ่งชื่อถ้ำกุมภ ซึ่งในสมัยพระพุทธเจ้ากฤษณะ พระองค์ได้มาประทับและเสวยภัตตาหารยังถ้ำแห่งนี้ และพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในภัทรกัลป์ก็จะได้เสด็จมาประทับ ณ ถ้ำแห่งนี้เช่นกัน ดังความปรากฏในหน้า 152-160

ค. พุทธเสด็จและพุทธทำนาย เป็นการเล่าเรื่องย้อนกลับไปในอดีตว่าพระพุทธเจ้าเมื่อมีพระชนมายุได้เสด็จไปในดินแดนต่าง ๆ อันเป็นสถานที่เกิดของตำนาน และมีพุทธทำนายเกี่ยวกับดินแดนนั้นว่าต่อไปจะเกิดเป็นเมืองใหญ่และพุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองในเมืองนั้น

ดังตัวอย่างเช่น ในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย กล่าวถึงเมื่อพระพุทธเจ้ายังประทับอยู่ในเมืองพาราณสี ทรงพิจารณาด้วยญาณก็ได้เห็นเหล่าเมงคบุตรทั้งหลายซึ่งอาศัยอยู่ ณ โคนตคามและชโรทคาม พระองค์จึงเสด็จโดยอากาศไปยังสถานที่ดังกล่าวเพื่อประทานโอวาทแก่เหล่าเมงคบุตรนั้น และได้ทรงมีพุทธทำนายถึงการปรากฏของนครใหญ่ในดินแดนดังกล่าว อันจะเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมธาตุแห่งพระพุทธองค์ในภายหน้า และจะมีพญามหากษัตริย์นามพญาอาทิตย์จรัสมาสถาปนาและบำรุงรักษาพระบรมธาตุนี้ ดังความปรากฏในหน้า 3-6

ในทำนองเดียวกัน ตำนานสิงหนวัติกุมาร ได้กล่าวถึงการหะมาทางอากาศของพระพุทธสาวกองค์สำคัญ พร้อมกับพระอรหันต์ทั้งหลายจากเมืองสำคัญในพุทธจักรคือ

ราชคฤห์ เพื่อนำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานในดินแดนภาคเหนือ ครั้งที่สำคัญ เช่น ในสมัยพุทธชาดราช พระมหากัสสปเถระได้นำพระบรมสารีริกธาตุมาถวาย พญาอชุตราชทรงให้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระโกศ และบูชาด้วยข้าวตอกดอกไม้อันแล้วโปรดให้นำไปประดิษฐาน ณ ดอยดินแดง ซึ่งเป็นไปตามคำที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสพยากรณ์ไว้ ดังความปรากฏในหน้า 40-41 หรือในสมัยพญามังรายนราธิวาส เมื่อพระมหาวชิโรธิได้นำพระบรมสารีริกธาตุจากเมืองราชคฤห์มาถวาย พญามังรายนราธิวาสได้ทรงสักการบูชา และโปรดให้นำพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐาน ณ ดอยดินแดง โดยรวมอยู่ในสถานที่เดียวกับของเดิมเมื่อครั้งพญาอชุตราช และทรงโปรดให้สร้างเจดีย์ ดังความปรากฏในหน้า 40-41 และ 49-50

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ อาจอธิบายได้ว่า การกล่าวถึงการเสด็จของพระพุทธเจ้าไปยังเมืองต่าง ๆ นอกจากมีความหมายว่าเมืองต่าง ๆ ทั้งในเขตพุทธจักรกับอาณาจักรเป็นเมืองที่มีความใกล้ชิด และอยู่ในโลกพุทธศาสนาเดียวกัน การกล่าวถึงพุทธเสด็จและการนำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐาน อาจหมายถึงการเผยแผ่พุทธศาสนาเข้าสู่ดินแดนภาคเหนือ ส่วนพระบรมธาตุก็คือสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่เคารพบูชา อันจะมีผลในทางการปกครอง เมื่อพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการปกครองทางอ้อมที่ผู้ปกครองนำมาสร้างความชอบธรรม ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมและรักษาอำนาจทางการเมือง ประการหนึ่ง การได้ครอบครองสิ่งศักดิ์สิทธิ์ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีบุญบารมีมากของผู้ปกครอง

ง. ความเป็นธรรมราชา เป็นการนำแนวความคิดความเชื่อทางศาสนามากำหนดลักษณะและบทบาทของผู้ปกครอง การมีลักษณะธรรมราชา หมายความว่า ผู้ปกครองเป็นผู้รู้และประพฤติธรรม และอุปถัมภ์ทำนุบำรุงพุทธศาสนา ลักษณะดังกล่าวได้ถูกนำมารวมกับแนวคิดเรื่องมหาบุรุษ ซึ่งแต่เดิมถือเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธเจ้าอันหมายถึงลักษณะของผู้มีบุญ ฉะนั้น ผู้ปกครองจึงมีลักษณะของบุรุษในมโนคติด้วย เช่น มีรูปร่าง ลักษณะงดงาม มีเดชาบุภาพ และมีปัญญารอบรู้ เป็นต้น ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจากความเชื่อในลักษณะของผู้มีบุญ และมีคุณสมบัติพิเศษเหนือกว่าคนธรรมดา

ความคิดเรื่องธรรมราชาถูกนำมาใช้ในการกำหนดลักษณะและบทบาทความเป็นผู้ปกครองที่ดี ดังตัวอย่าง เช่น ในตำนานสุวรรณโคมคำ ได้กล่าวถึงการทำนุบำรุงเมืองเกิดความไกลาหล่นวราย เพราะผู้คนต่างทะเลาะเบาะแว้ง ไม่ยอมอ่อนน้อมเชื่อฟังถ้อยคำกันและกัน ในกาลต่อมา พระบรมโพธิสัตว์ได้จุติมาเป็นมนุษย์ มีรูปร่างงดงาม และมีปัญญาเฉลียวฉลาด เหล่าเทพและมนุษย์จึงพร้อมกันอภิเษกให้เป็นผู้ปกครอง ทำหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่รักษาความสงบ และสั่งสอนผู้คนในชุมชน ดังความปรากฏในหน้า 148-149

หรือในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงการที่พญาอินทาทิราชได้มีโองการให้ ลวจักรเทวบุตรซึ่งเสวยทิพยสมบัติในสวรรค์ จุตีมาเป็นผู้ปกครองและบำรุงพุทธศาสนาในเมืองนี้ สืบไป ลวจักรเทวบุตรจึงพาบริวารจตุรพักตรจากเทวโลก ถือเอาปฏิสนธิโดยโอบปาติกะเป็นมนุษย์ มี รูปลักษณะงดงาม แล้วเนรมิตบันไดเงินทอดลงมา มาสถิตเหนือแท่นใต้ต้นพุทราใกล้ฝั่งแม่น้ำสาย ในเมืองไชยวรรณคร มีพระนามว่าพญาลวจักรราช ครองราชสมบัติมีกิตติฤชาทั่วทุกทิศ คน ทั้งหลายต่างพากันมาสวามิภักดิ์ด้วยเป็นอันมาก พระองค์ทรงให้สร้างบ้านเมือง เรือกสวน ไร่ นา และเหมืองฝาย บ้านเมืองก็มีแต่ความเจริญรุ่งเรือง มีอาณาเขตกว้างขวาง (ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่, หน้า 5-6)

ตัวอย่างข้อความข้างต้นนี้ ได้กล่าวถึงผู้ปกครองว่ามีกำเนิดสูง กล่าวคือ เป็น พระโพธิสัตว์ เป็นเทพจุติลงมาเกิดเป็นมนุษย์ การได้เป็นผู้ปกครองเกิดจากประกอบกุศลกรรม มามากในชาติภพก่อน จึงเป็นผู้มีบุญบารมีมาก นอกเหนือจากการขึ้นครองราชย์แล้ว ผู้ปกครอง ยังประกอบด้วยรูปสมบัติ คือ มีรูปร่างงดงาม และคุณสมบัติ คือ มีสติปัญญาและรอบรู้ มี ฤทธาานุภาพ อันเป็นที่ยอมรับของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วย แต่อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า แม้ผู้ปกครอง จะได้รับยกย่องให้มีความสำคัญและเป็นที่เคารพบูชาเหนือสิ่งใด ผู้ปกครองก็ยังคงอยู่ภายใต้ การกำหนดเงื่อนไขทางพุทธศาสนา นั่นก็คือ พุทธศาสนาได้สร้างลักษณะในอุดมคติและกำหนด บทบาทหน้าที่ของผู้ปกครอง ผู้ปกครองต้องปฏิบัติธรรมและยึดมั่นในธรรมเป็นหลักในการดำเนิน ชีวิตและในการปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอุปถัมภ์และทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ผู้ปกครอง ต้องกระทำไปพร้อมกับการปกครองบ้านเมือง

กล่าวได้ว่า ผู้เขียนตำนานมักสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับสังคมและ พุทธศาสนา นั่นก็คือ ผู้ปกครองใช้แนวความคิดทางพุทธศาสนาในการส่งเสริมอำนาจทางการเมือง ของพระองค์ ด้วยการนำพุทธศาสนามาเป็นเครื่องมือในการปกครอง สร้างความสามัคคีเป็นอันหนึ่ง อันเดียวกันของผู้คนในสังคม เพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมืองปกครอง ส่วนพุทธศาสนาก็มีบทบาท ในการควบคุมอำนาจของผู้ปกครอง ด้วยการกำหนดให้ผู้ปกครองปฏิบัติตามแนวคำสอนทางพุทธ ศาสนา ผู้ปกครองจึงเป็นผู้นำที่ดี มีศีลธรรม มีความเลื่อมใสศรัทธา และเป็นผู้อุปถัมภ์พุทธ ศาสนา จะเห็นได้ว่า ความคิดเรื่องการเชื่อมโยงอาณาจักรและพุทธจักรมักปรากฏควบคู่กันเสมอ ในตำนาน ทั้งนี้เพราะตำนานเป็นงานที่เขียนขึ้นโดยอาศัยกรอบความคิดทางศาสนา เรื่องราว ตลอดจนความคิดความเชื่อต่าง ๆ ที่ปรากฏ จึงมีความผูกพันอยู่กับความคิดดังกล่าว การที่ ตำนานแสดงความสืบเนื่องของเรื่องราวท้องถิ่นกับประวัติศาสตร์พุทธศาสนา โดยกล่าวถึงการเสด็จ มาของพระพุทธเจ้ายังดินแดนที่เกิดตำนาน พุทธพยากรณ์เกี่ยวกับการเกิดบ้านเมืองนั้น แล้วจึง

กล่าวถึงเหตุการณ์บ้านเมืองในสมัยผู้ปกครององค์ต่าง ๆ และพระราชกรณียกิจของพระองค์ อันเกี่ยวข้องกับการดำรงพุทธศาสนา สะท้อนให้เห็นว่า พุทธศาสนาช่วยสถาปนาอำนาจของผู้ปกครอง และสร้างความมั่นคงแก่เมือง ขณะเดียวกัน ผู้ปกครองก็มีบทบาทต่อพุทธศาสนา เราจึงมองเห็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสถาบันทั้งสอง

๓. ความคิดเรื่องพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ

ในสังคมล้านนา มีความเชื่อเกี่ยวกับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ อันเป็นความเชื่อพื้นฐานก่อนที่จะยอมรับนับถือพุทธศาสนา ว่าเป็นตัวกำหนดความเป็นไปของโลก จักรวาล และชีวิต เมื่อมีการยอมรับนับถือพุทธศาสนา ทำให้แนวความคิดดังกล่าวถูกนำมาผสานกับแนวความคิดทางพุทธศาสนา โดยเชื่อว่าในขณะที่พลังอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นผู้กำหนดความเป็นไปของโลกและจักรวาล กล่าวคือ การดำเนินไปของเวลาสู่จุดมุ่งหมายในโลกพระศรีอารียหรือนิพพานนั้น แนวความคิดเรื่องกรรมก็มีส่วนสำคัญในการกำหนดชีวิตของมนุษย์ มนุษย์ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกรรม จึงมีชีวิตหมุนเวียนไปตามวัฏจักรสวดยทุกข์และสุขตามผลกรรมที่กระทำไว้

แนวความคิดเรื่องกรรมได้มีผลทำให้เกิดความเชื่อว่า ชีวิตปัจจุบันเป็นแบบสำเร็จ ซึ่งถูกกำหนดด้วยกรรม (นาฏวิภา ชลิตานนท์, 2524, หน้า 160) กรรมที่ทำทั้งในอดีตและปัจจุบันจะมีผลต่อผู้กระทำทั้งในชาติภพนี้และชาติภพหน้า ชีวิตมนุษย์จึงต้องหมุนเวียนไปตามอำนาจกรรมจนกว่าผลกรรมจะสิ้นสุด ความเชื่อดังกล่าวทำให้มนุษย์ยอมรับสภาพชีวิตของตน ขณะเดียวกันก็พยายามประกอบกุศลกรรม มีศรัทธายึดมั่นในพุทธศาสนา เพื่อสั่งสมบุญบารมีสำหรับชาติภพหน้า

ตัวอย่างความคิดดังกล่าวปรากฏในตำนานที่นำมาศึกษาหลายตอน เช่น ตำนานสิงหนวัติกุมาร ตอนที่อธิบายถึงการกำเนิดของพรหมกุมารย้อนไปในอดีต เพื่อให้อำนาจอันยิ่งใหญ่ของพรหมกุมารเป็นที่ยอมรับในชาตินี้ โดยกล่าวถึงอดีตชาติของพรหมกุมารว่าเป็นสามเณร ได้บิณฑบาตไปถึงที่อยู่ของพญากรอม พญากรอมเมื่อทราบว่าเป็นสามเณรชาวเวียงสืทวง ก็ดูหมิ่นว่าต่ำต้อยและสั่งบริวารไม่ให้ใส่บาตรสามเณรนั้น ด้วยความโกรธสามเณรจึงขึ้นไปสู่ดอยกู่แก้ว กระทำการถวายทานบูชาพระบรมธาตุ อธิษฐานขอเกิดเป็นโอรสแห่งพระองค์ทั้ง และสามารถครอบงำนครอมทั้งปวง ดังความที่ปรากฏในหน้า 74 -75

จากข้อความที่ยกมานี้ อธิบายได้ว่า การที่มนุษย์มีความแตกต่างกันทางฐานะ เป็นเพราะผลของการประกอบกุศลกรรมในชาติภพก่อน โดยเฉพาะผู้ที่เป็นบุคคลสำคัญ จะถูกยกย่องให้มีลักษณะเหนือมนุษย์ มีอิทธิปาฏิหาริย์ ก็ด้วยผลบุญที่กระทำมา แนวความคิดเรื่องกรรมมีผลต่อความคิดที่ว่าปัจจุบันเป็นผลมาจากอดีต การย้อนระลึกถึงอดีตก็คือการพยายาม

แสวงหาความชอบธรรมมาอธิบายชีวิตปัจจุบัน และยอมรับสภาพชีวิตของตน

ชาวล้านนามีความเชื่อว่าชีวิตที่เกิดภายหลังล้วนดำเนินตามแบบสำเร็จหรือชีวิตที่มีมาก่อน ชีวิตจึงเป็นแบบสำเร็จซึ่งคลี่คลายมาจากอดีต (เรื่องเดียวกัน, 2524, หน้า 176) ในตำนานที่นำมาศึกษา ความเชื่อเรื่องแบบสำเร็จของชีวิตนี้ ยังปรากฏในการกล่าวถึงพุทธเสด็จและพุทธพยากรณ์ ซึ่งมักเกิดซ้ำกับพระพุทธรูปองค์ก่อน ๆ ที่เห็นได้ชัดเจน คือ ในตำนานสุวรรณโคมคำ ที่กล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธรูปองค์นี้ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปองค์แรกยังดินแดนภาคเหนือคือถ้ากุมภวาปี พระองค์ทรงกระทำมัตตกิจแล้วไม่มีน้ำเสวย เทพดา 4 องค์จึงนำน้ำจากทิศทั้ง 4 บรรจุน้ำให้น้ำมาถวาย พระองค์ได้ทรงพยากรณ์ว่า แต่นี้ล่วงไปจะมีพญานาคมาขุดควักหนองน้อยให้เป็นแม่น้ำใหญ่ไหลลงไปถึงมหาสมุทร หนองนี้จะแห้งเป็นแผ่นดิน ในภายหน้าจะมีพญามหากษัตริย์มีบุญญาธิการมากมาสร้างเมืองอยู่ และสถานที่นี้ก็จะเป็นที่ตั้งของศาสนาพระพุทธรูป 4 พระองค์ อันจะมาอุบัติในภายหน้า และถ้าแห่งนี้จะเป็นที่ประทับเพื่อกระทำมัตตกิจของพระพุทธรูปทุกพระองค์ ดังความปรากฏในหน้า 155-156

เมื่อเป็นเช่นนี้ การเสด็จมายังดินแดนภาคเหนือของพระพุทธรูปโกนาคน พระพุทธรูปกัลสปล และพระพุทธรูปโคตม ตามลำดับ เพื่อกระทำมัตตกิจยังถ้ากุมภวาปีในสมัยต่อ ๆ มา แล้วมีเทพดา 4 องค์ ได้ถวายน้ำเพื่อให้แต่ละพระองค์เสวย ตลอดจนทรงมีพุทธพยากรณ์เกี่ยวกับการเกิดบ้านเมืองในดินแดนภาคเหนือ และการสถาปนาพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้ จึงกล่าวได้ว่า ล้วนเกิดขึ้นและเป็นไปตามพุทธพยากรณ์ของพระพุทธรูปองค์ที่เคยเสด็จมาก่อนทั้งสิ้น

นอกจากนี้ ความเชื่อเรื่องแบบสำเร็จของชีวิตยังปรากฏในการใช้สัญลักษณ์อื่น ๆ ในตำนาน เช่น การสร้างเมือง การประดิษฐาน และการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุ การใช้ความฝัน การล่มสลายของเมือง เป็นต้น ซึ่งเราจะพบเหตุการณ์เหล่านี้ในตำนานเกิดขึ้นเลียนแบบกันเสมอ ที่เป็นเช่นนี้เนื่องมาจากความคิดเรื่องกาลเวลาที่ป็นวัฏจักร เวลาจะหมุนเวียนผ่านสมัยของพระพุทธรูปองค์ต่าง ๆ กาลสิ้นสุดของศาสนาพระพุทธรูปแต่ละองค์หมายถึงวัฏจักรได้หมุนมาครบวงจร วัฏจักรใหม่จะเริ่มขึ้นพร้อมกับศาสนาของพระพุทธรูปองค์ใหม่ (เรื่องเดียวกัน, 2524, หน้า 175) เหตุการณ์ต่าง ๆ จึงเท่ากับว่ามีตัวอย่างมาแล้วในอดีตแทบทั้งสิ้น ความคิดนี้ทำให้เกิดการเคารพความจริงของอดีต โดยเชื่อว่าอดีตเป็นความจริง เพราะฉะนั้น จึงไม่มีความสงสัยหรือพยายามอธิบายว่าเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้นหรือเหมือนกันเพราะเหตุใด แต่มักอ้างถึงการเกิดขึ้นในอดีตและดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ซึ่งได้ถูกกำหนดไว้ และถือว่าเป็นแบบอย่างที่ดีที่ต้องดัดตาม

จะเห็นได้ว่า แม้สัญลักษณ์ที่กล่าวมาข้างต้นจะเป็นความคิดความเชื่อที่ถูกสร้างขึ้น เพื่อเสริมสร้างบารมีของพระพุทธเจ้าและผู้ปกครอง โดยผู้เขียนตำนานพยายามอธิบายและให้เหตุผลของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏโดยอาศัยแนวความคิดทางพุทธศาสนา กับความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์ซึ่งเป็นแนวความเชื่อแบบเดิม แต่ทุกสิ่งย่อมดำเนินไปภายใต้อำนาจของกรรม ผู้ที่เป็นพระพุทธเจ้าและผู้ปกครองก็ด้วยผลของการประกอบกุศลกรรมไว้มาก ในชาติภพก่อน ชีวิตของมนุษย์จึงมีกรรมเป็นเครื่องกำหนดความเป็นไป มนุษย์จะประสบความสุขหรือทุกข์ล้วนเกิดจากการปรุงแต่งของกรรม ทั้งนี้ แนวความเชื่อแบบเดิมมีส่วนยืนยันให้แนวความคิดเรื่องกรรมเป็นที่ยอมรับ ดังจะเห็นว่าอิทธิปาฏิหาริย์และเหตุอัศจรรย์ต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นกับผู้ปกครองในฐานะที่เป็นมหาบุรุษ เป็นผู้มีบุญบารมี เหล่านี้ล้วนเสริมสร้างอำนาจและบารมีของผู้ปกครองให้เด่นชัดมากขึ้น ดังนั้น เมื่อผู้ปกครองเป็นสาเหตุให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ การปฏิบัติของผู้ปกครองก็ย่อมมีผลต่อบ้านเมืองและราษฎร เช่น การกล่าวถึงผู้ปกครองที่ขาดความยุติธรรม ไม่เอาใจใส่ดูแลราษฎร เบียดเบียนทรัพย์สินของราษฎรมาเป็นของตน เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงทำให้เมืองเกิดความไม่สงบและประสบภัยพิบัติต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติบันดาลความเป็นไปในทางที่ไม่ดีให้เกิดขึ้นแก่เมือง สิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์รักษาและดูแลความถูกต้องของสังคม ผู้ปกครองที่ไม่ปกครองบ้านเมืองโดยธรรมจะได้รับผลร้ายตอบแทน และผลนั้นย่อมตกแก่ราษฎรและบ้านเมืองด้วย

อาจกล่าวได้ว่า ความคิดทั้งสามประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นมีความสัมพันธ์กัน โดยความคิดเรื่องเวลาจะเป็นส่วนที่ทำหน้าที่ร้อยเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ ในตำนานเข้าด้วยกัน ความเกี่ยวเนื่องของเวลาและเหตุการณ์จากอดีต ปัจจุบัน อนาคต แล้วกลับสู่อดีต ทำให้เวลาถูกนำมาอธิบายความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น วัฏจักรของเวลาในตำนานได้ดำเนินไปควบคู่กับการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม ในตำนานทั้ง ๔ เรื่องที่นำมาศึกษา สะท้อนให้เห็นความผูกพันและสืบเนื่องของเวลากับเหตุการณ์ และการดำเนินไปของชีวิต โดยเวลาจะหมุนเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้พลังอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นผู้กำหนด ขณะเดียวกันเราก็มองเห็นวัฏจักรแต่ละชีวิตในตำนานที่ดำเนินไปภายใต้อำนาจของกรรม

การกล่าวถึงผู้ปกครองว่ามีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางการปกครอง ทำให้การประพฤติปฏิบัติของผู้ปกครองมีผลต่อความเป็นไปของเมือง นั่นก็คือ การยึดมั่นในธรรมของผู้ปกครองถูกโยงเข้ากับความเจริญหรือความเสื่อมของเมืองและตัวผู้ปกครองเอง แสดงให้เห็นการเชื่อมโยงอาณาจักรกับพุทธจักรเข้าด้วยกัน ผู้ปกครองที่ยึดมั่นในธรรมย่อมสามารถปกครอง

บ้านเมืองได้นาน พระองค์มีพระชนมียืนนาน ราษฎรก็มีความสุขความเจริญ มั่งคั่งในทรัพย์สิน หากผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม ราษฎรและบ้านเมืองจะประสบความเดือดร้อน และอาจนำไปสู่การสลายตัวของเมืองในเวลาต่อมา ดังกรณีการพังทลายของเมืองต่าง ๆ เช่น สุวรรณโคมค่านาคพันธ์สิงหนวัติ รัชมนคร อวิทูรนคร เป็นต้น ล้วนเป็นเพราะผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรม กระทำผิดกฎระเบียบและขาดความรับผิดชอบต่อสังคม เมืองจึงถูกทำลายลง เราจะมองเห็นการเกิดขึ้นและการล่มสลายของเมืองหนึ่ง แล้วเกิดเมืองใหม่ขึ้นแทน ความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นเหล่านี้ ล้วนถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ต้องบังเกิดเพื่อผ่านกำหนดเวลา 5,000 ปี ไปสู่โลกพระศรีอารีย์ ซึ่งในลักษณะนี้วัฏจักรชีวิตของมนุษย์จึงหมุนเวียนในลักษณะเคลื่อนที่ไปข้างหน้าสู่เป้าหมาย ชีวิตของมนุษย์จึงผูกพันอยู่กับชาติภพต่าง ๆ จนกว่าจะหลุดพ้นจากกรรม

จากผลการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตำนานในสังคม ในฐานะที่เป็นบันทึกความคิดของสังคมตามที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้ได้ทราบถึงความคิดของสังคมที่ปรากฏในตำนาน ซึ่งพบว่าความคิดเหล่านี้ ได้แก่ ความคิดเรื่องเวลา ความคิดเรื่องการเชื่อมโยงอาณาจักรและพุทธจักร และความคิดเรื่องพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ

ในส่วนของ การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตำนานตามทฤษฎีหน้าที่นิยมของโบรนิสลอร์ มาลินอสกี (Bronislaw Malinowski) นั้น มาลินอสกีมองว่าวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถตอบสนองความต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าตำนานซึ่งเป็นงานบันทึกเรื่องราวของท้องถิ่น จึงถือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีบทบาทหน้าที่ในสังคม การวิเคราะห์ตำนานตามทฤษฎีนี้ จะเป็นการศึกษาว่า ตำนานมีหน้าที่เพื่อตอบสนองความต้องการใดในสังคม ซึ่งจากตำนานทั้ง 4 เรื่อง ที่นำมาศึกษา พบว่า ตำนานทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการจำแนกได้ 2 ด้าน ได้แก่

1. ตำนานทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นทางจิตใจ
2. ตำนานทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นทางสังคม

ดังสามารถอธิบายได้ดังนี้

1. ตำนานทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นทางจิตใจ กล่าวคือ ตำนานได้สนองตอบความต้องการอยากรู้ของมนุษย์ เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความต้องการทางจิตใจ ได้แก่ ความต้องการความบันเทิงใจ และการประเทืองปัญญา ความต้องการดังกล่าวทำให้มนุษย์พยายามแสวงหาเรื่องราวต่าง ๆ มาบอกเล่าแก่กัน การที่มนุษย์อยากเข้าใจและรับรู้อดีตความเป็นมาของตน จึงพยายามหาคำอธิบายให้แก่สิ่งที่อยู่รอบตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ความคิดความเชื่อของผู้คนที่ผูกพันกับแนวความคิดแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนา ทำให้การอธิบายปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในตำนานถูกมองผ่านการผสานแนวความคิดความเชื่อทั้งสองประการ

ตำนานเกิดจากคำบอกเล่า ความคิดความเชื่อ อันมีร่วมกันของผู้คนในสังคม การบันทึกเรื่องราวดังกล่าวสืบทอดกันต่อมาหลายยุคสมัย ทำให้เรื่องราวนั้นมีความซับซ้อน เพราะได้รับการผสานความคิดความเชื่อของผู้คนในแต่ละสมัยเข้าด้วยกัน เรื่องราวในตำนานอาจมีเค้าความจริงหรือเกิดจากความนึกคิดและจินตนาการ ความช่างสังเกตของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อม ความสนใจและพยายามหาคำตอบเพื่ออธิบายในสิ่งที่ตนสงสัยใคร่รู้ตามความคิดความเชื่อของสังคมในสมัยนั้น ตำนานจึงมีลักษณะเป็นนิทานนิยายที่มีเนื้อเรื่องสนุกสนาน โดยเฉพาะการผูกเรื่องราวให้เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติและอิทธิปาฏิหาริย์ ก็เพื่อมุ่งให้เกิดความเพลิดเพลิน ทำให้ง่ายต่อการจดจำและถ่ายทอดเรื่องราว อันจะเป็นประโยชน์ทำให้เรื่องราวแพร่หลายเป็นสมบัติของสังคม

ความพยายามที่จะนำเรื่องราวปรัมปราให้มาสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวิวัฒนาการความเป็นมาของบ้านเมือง ดังเห็นได้จากการกล่าวถึงเรื่องราวย้อนกลับไปในตอนต้น กัลป์ อธิบายความพินาศและการเกิดของโลกและจักรวาล การเกิดมนุษย์ วิวัฒนาการของสังคมในชมพูทวีป การเกิดภูมิประเทศในดินแดนภาคเหนือเชื่อมต่อกับชมพูทวีป การเสด็จมาของพระพุทธเจ้าและพยากรณ์ถึงการเกิดบ้านเมืองในดินแดนแถบนี้ ตลอดจนการเกิดบ้านเมืองตามพุทธทำนาย เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการพยายามเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้ากับโลกทางพุทธศาสนา การมองเวลาในอดีตให้สัมพันธ์สืบเนื่องกับปัจจุบันในตำนานภายใต้กรอบความคิดทางพุทธศาสนา จะเป็นการสร้างความเข้าใจแก่อุตติ เราจึงมองเห็นความเป็นมาและการคลี่คลายของอดีต ทำให้เห็นความต่อเนื่องและเกิดความเข้าใจ สามารถตอบคำถามเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ในอดีต เช่น ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชน บ้านเมือง เป็นต้น ได้

2. ตำนานทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นทางสังคม กล่าวคือ ตำนานเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่แนวความคิดความเชื่อและอบรมระเบียบสังคม ดังได้กล่าวแล้วว่า ตำนานเป็นงานบันทึกเรื่องราวที่เล่าถ่ายทอดสืบมาหลายยุคสมัย จนภายหลังจึงมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้ตำนานได้รับการผสานความคิดความเชื่อของผู้คนในหลายยุคสมัยเข้าด้วยกัน ซึ่งพบว่าความคิดความเชื่อของผู้คนได้ผูกพันอยู่กับแนวความคิดแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนา ดังเห็นได้จากการพยายามอธิบายปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในตำนาน โดยผ่านการผสานแนวความคิดความเชื่อทั้งสองประการ ตำนานจึงเป็นทั้งบันทึกเรื่องราว ขณะ

เดียวกันก็ทำหน้าที่เผยแพร่แนวความคิดความเชื่อของสังคม นั่นก็คือ แนวความเชื่อแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนา อันเป็นพื้นฐานในการอธิบายสังคม

การที่ตำนานปรากฏแนวความเชื่อแบบเดิมและแนวความคิดทางพุทธศาสนาแทรกอยู่หรือการนำแนวความคิดความเชื่อทั้งสองประการดังกล่าวมาอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ในตำนานก็นัยหนึ่งนั้นก็เท่ากับเป็นการยกเรื่องราวมาอธิบายเพื่อเป็นอุทาหรณ์สำหรับสั่งสอน เป็นการอบรมระเบียบและกำหนดแนวทางการประพฤติปฏิบัติแก่ผู้คนในสังคม ดังตัวอย่างแนวความเชื่อแบบเดิมซึ่งเป็นความเชื่อพื้นฐานของสังคมที่ผูกพันกับธรรมชาติ มนุษย์มีความเชื่อว่าสถานที่ทุกแห่งมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์รักษาอยู่ การเกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ เช่น น้ำท่วม แผ่นดินไหว ความแห้งแล้ง เป็นต้น ล้วนเป็นผลมาจากการตลบั่นดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นเพื่อสร้างความพอใจแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์และต้องการให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้เป็นไปตามความปรารถนา มนุษย์จึงต้องกราบไหว้บูชา แม้แต่ในบ้านเมืองก็ยังมีสิ่งปกปักรักษา ดังเห็นได้จากการที่ผู้ปกครองกระทำพิธีกรรมเพื่อบวงสรวงเทพยดาขอให้ช่วยรักษาและบันดาลความอุดมสมบูรณ์แก่บ้านเมือง แนวความเชื่อแบบเดิมจะช่วยอธิบายในสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถหาคำตอบได้ ว่าเหตุใดจึงเกิดขึ้นหรือเป็นเช่นนั้น และกลายเป็นความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา

แนวความคิดทางพุทธศาสนาเป็นแนวความคิดที่สำคัญที่ปรากฏในตำนาน ดังจะเห็นได้จากการอธิบายเรื่องราวโดยผ่านแนวความคิดดังกล่าว เช่น การอธิบายเกี่ยวกับการกำเนิดและการพิनाศของโลกและจักรวาล ในทางพุทธศาสนาต้องการชี้ให้เห็นว่าทุกสิ่งไม่มีความเที่ยงแท้และมีการสูญสลาย แม้แต่โลกและจักรวาลก็เช่นกัน การสูญสลายของโลกและจักรวาล ทำให้โลกและจักรวาลถูกสร้างขึ้นใหม่ มีลักษณะฐานฐานเหมือนโลกและจักรวาลเดิม เป็นวัฏจักรไม่มีสิ้นสุด ชีวิตของมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน มนุษย์ถูกกำหนดด้วยกรรมของตน กรรมที่ทำในอดีตและปัจจุบันย่อมส่งผลต่อชีวิตในอนาคต ชีวิตของมนุษย์จึงต้องผูกพันและหมุนเวียนอยู่กับชาติภพต่าง ๆ จนกว่าจะหลุดพ้นจากกรรม ความคิดดังกล่าวทำให้มนุษย์ไม่ต้องการความเปลี่ยนแปลงในชีวิตปัจจุบัน เพราะมนุษย์เชื่อว่าการเป็นผู้ปกครองหรือขุนนางเป็นผลของกรรมดีที่กระทำในชาติภพก่อน ฉะนั้น สิ่งที่มนุษย์ควรกระทำในปัจจุบัน ก็คือ การมีศรัทธายึดมั่นในพุทธศาสนาและประกอบกุศลกรรมทั้งหลาย ขณะเดียวกันก็มีหน้าที่ต่อสังคมด้วยการปฏิบัติตามหน้าที่ของพลเมืองที่ดี เช่น การประพฤติธรรม การนับถือผู้ปกครอง การมีความกตัญญู เป็นต้น ตำนานได้สั่งสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนเพื่อการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม โดยวางอยู่บนพื้นฐานของพุทธศาสนา และหลักธรรมดังกล่าวก็ยังสามารถนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมปัจจุบันได้

แนวความคิดความเชื่อทั้งสองประการซึ่งได้รับการถ่ายทอดกันมาในสังคมผ่านตำนาน โดยเฉพาะแนวความคิดทางพุทธศาสนา จะทำหน้าที่เชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน สร้าง

ความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกัน ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้คนในสังคม ดังตัวอย่างเช่น การบูชาพระบรมธาตุ เนื่องจากสังคมที่ปรากฏในตำนานประกอบด้วยผู้คนหลายกลุ่มชน แต่ละกลุ่มนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และบรรพบุรุษเฉพาะกลุ่มของตน การนำพระบรมธาตุอันเป็นสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนามาประดิษฐาน ณ สถานที่ซึ่งเป็นแหล่งศักดิ์สิทธิ์เดิมและมีความเกี่ยวข้องกับเมือง พระบรมธาตุซึ่งเป็นตัวแทนของพุทธศาสนาจึงเข้ามาแทนที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์เดิม ในตำนานมักกล่าวถึงการที่ผู้ปกครองอุทิศผู้คน ที่ดิน และสิ่งของ เพื่อเป็นทานแก่ศาสนสถาน การกระทำดังกล่าวทำให้มีการขยายตัวของชุมชนอันมีความเกี่ยวเนื่องกับเมืองศูนย์กลาง โดยมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นที่เคารพเดียวกันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวเชื่อมโยงจิตใจของผู้คนเข้าด้วยกัน การทำบุญร่วมกับระหว่างชนชั้นปกครองและชนชั้นที่ถูกปกครอง ทำให้เกิดการประสานช่องว่างของชนชั้นในสังคมขึ้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว ลักษณะและจุดประสงค์ในการเขียนตำนาน เนื้อหาของตำนาน ความคิดหลัก และโลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน มีผลต่อการนำมาประกอบการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตำนาน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ตำนานมีบทบาทหน้าที่ในสังคมในฐานะเป็นบันทึกความคิดของสังคม ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความต้องการจำเป็นทางจิตใจและสังคม ทางด้านจิตใจ เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความต้องการทางจิตใจ ได้แก่ ความต้องการความบันเทิงใจ และการประเทืองปัญญา ความต้องการดังกล่าวทำให้มนุษย์พยายามแสวงหาเรื่องราวต่าง ๆ มาบอกเล่าแก่กัน การอธิบายประวัติความเป็นมาของบ้านเมือง เหตุการณ์บ้านเมืองในสมัยต่าง ๆ เรื่องราวของบรรพบุรุษและวีรบุรุษในตำนาน ตลอดจนความคิดความเชื่ออันมีร่วมกันของผู้คนหลายยุคสมัย ทำให้ตำนานเป็นแหล่งความรู้ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้แก่บุคคล ขณะเดียวกันการที่ตำนานมีเนื้อเรื่องที่มีลักษณะเป็นเรื่องราวปรัมปรา ซึ่งเต็มไปด้วยอิทธิปาฏิหาริย์และอำนาจเหนือธรรมชาติ ตำนานจึงสร้างความเพลิดเพลินบันเทิงใจให้เกิดขึ้น

ทางด้านสังคม การที่ตำนานเป็นบันทึกเรื่องราว ขณะเดียวกัน ตำนานยังเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่แนวความคิดความเชื่อทางศาสนา ซึ่งมีผลต่อการปกครอง นั่นก็คือ การใช้แนวความคิดความเชื่อทางศาสนาในการเชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีในการอยู่ร่วมกัน นอกจากนี้ การที่พบว่าตำนานยังปรากฏหลักธรรมคำสอนในทางพุทธศาสนา อันมีเนื้อหาเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนแนวทางในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตามที่สังคมกำหนด ก็แสดงให้เห็นว่า ตำนานทำหน้าที่เป็นเสมือนเครื่องมือในการอบรมระเบียบแก่สังคมทางอ้อมอีกประการหนึ่ง ดังที่กล่าวมานี้ ตำนานจึงช่วยให้คนที่อยู่ในสังคมเดียวกัน มีระบบความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติที่เป็นแบบแผนเดียวกัน อันจะเป็นพื้นฐานในการอยู่ร่วมกัน ชวนนำไป

สู่ความเป็นระเบียบและความมั่นคงของสังคม

การตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญและการปรับปรุงแก้ไขผลการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตำนาน

ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตำนานให้ผู้เชี่ยวชาญด้านตำนาน 2 ท่าน ตรวจสอบความถูกต้องของการวิเคราะห์ และได้้นำแนวคิดและข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญทั้ง 2 ท่านมาเขียนโดยสรุป เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขและนำเสนอผลการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตำนาน ดังนี้

1. แนวคิดของผู้เชี่ยวชาญ

1.1 วัฒนธรรมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ทั้งทางกายและทางจิต การที่มนุษย์คิดสร้างพฤติกรรมใด ๆ ขึ้นมา และการประพฤติปฏิบัตินั้นเป็นที่ยอมรับของสังคมถือว่ามีเหตุผลทั้งสิ้น เช่น การอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ อาทิ พายุร้อน แผ่นดินไหว การสร้างศาลพระภูมิ เป็นต้น เหล่านี้สามารถอธิบายได้ด้วยแนวความคิดความเชื่อทางศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของมนุษย์เพื่อให้เกิดความรู้สึกปลอดภัย ส่วนคนที่มองเห็นการกระทำของผู้อื่นในทางที่ไม่ดี ไม่เข้าใจ อาจเกิดจากการนำวัฒนธรรมของสังคมอื่นมาตัดสิน อนึ่ง การเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีการผลิตก็มีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและยอมรับในวัฒนธรรม อันนำไปสู่ความแปลกแยกทางความคิดของผู้คนในสังคม เมื่อคนกลุ่มหนึ่งยอมรับว่าดีงามและถูกต้อง ในขณะที่คนอีกกลุ่มหนึ่งกลับต่อต้าน

1.2 ศาสนาทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางด้านจิตใจของมนุษย์ โดยให้ความเข้าใจและคำอธิบายต่อธรรมชาติรอบตัว ศาสนาจึงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ และเป็นกลไกในการควบคุมสังคม ตำนานเป็นงานที่เขียนขึ้นในระบบความคิดความเชื่อของศาสนา โดยมีจุดมุ่งหมายหนึ่ง คือ การสร้างสำนึกเกี่ยวกับฐานะของบุคคล เนื่องจากในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม มนุษย์จำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติอันจะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีงาม เนื้อหาของตำนานจะกล่าวถึงกระบวนการถ่ายทอดกลไกทางสังคมในยุคสมัยนั้น ซึ่งเป็นสังคมที่มีโครงสร้างคงที่และมีแบบแผนของสังคมที่ชัดเจน การวิเคราะห์ตำนานด้วยทฤษฎีหน้าที่นิยมจึงมีความเหมาะสมในฐานะที่ตำนานเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นบางประการในสังคม

2. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

2.1 การยกตัวอย่างหรืออ้างอิงข้อความในตำนานประกอบการอธิบายเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะทำให้การอธิบายความมีความน่าเชื่อถือ

2.2 การศึกษาบทบาทหน้าที่ของตำนาน ควรกำหนดกรอบความคิดและขอบเขตของสิ่งที่ศึกษาให้ชัดเจน

จากแนวความคิดของผู้เชี่ยวชาญและข้อเสนอแนะ ผู้วิจัยได้นำการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของตำนานมาทบทวน แล้วสรุปบทบาทหน้าที่ของตำนานโดยพิจารณาจากผลการวิเคราะห์ และการยกตัวอย่างอ้างอิงข้อความในตำนานมาประกอบ ซึ่งพบว่าตำนานได้บันทึกความคิดของสังคม ความคิดเหล่านี้ ได้แก่ ความคิดเรื่องเวลา ความคิดเรื่องการเชื่อมโยงอาณาจักรและพุทธจักร และความคิดเรื่องพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ เพราะฉะนั้น ตำนานจึงทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการในสังคม จำแนกได้ 2 ด้าน ได้แก่ ตำนานทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการทางจิตใจ ได้แก่ ความต้องการความบันเทิงใจและการประเทืองปัญญา และตำนานทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นทางสังคม